

Oda Marie Sagør Stølen

Vennskap og integrering

Strategier for å skape seg et liv i et nytt land

Masteroppgave i Sosialantropologi
Veileder: Carla Dahl-Jørgensen
Trondheim, november 2016

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse
Sosialantropologisk institutt

Takk til

Mine informanter som har delt sine tanker og erfaringer med meg, og som det ikke hadde blitt noen master uten.

Familien min som har vært offer for mye av min frustrasjon uten å kaste meg ut av huset.

Stefan og Hanna for god støtte gjennom panikk, stress og angst. Dere tok alltid telefonen.

Min veileder Carla som forventet mer av meg enn jeg forventet av meg selv, og som jeg ikke hadde kommet i mål uten.

Innholdsregister

Takk til.....	1
Innholdsregister.....	3
Innledning.....	5
Kapittel 1. Integrering.....	7
Hva er norske verdier?.....	9
Kulturens rolle.....	16
Kapittel 2. Mitt Feltarbeid.....	21
Første møte.....	21
2.1 Metode.....	22
Samtaler.....	25
Deltagende observasjon.....	26
Min rolle.....	27
2.2 Mine informanter.....	29
Jamir.....	29
Azzam.....	31
Hamid.....	32
Karim.....	33
Masoud.....	34
Rashid.....	35
Sarah.....	36
Khadija.....	36
Semret.....	37
Heba.....	37
Kapittel 3. Hva handler integrering om?.....	39
«Å være nyttig».....	40
«Å passe inn».....	45
«Nordmenn må få vite mer om innvandrere».....	48
Kapittel 4. «Innvandrere sitter med innvandrere og nordmenn sitter med nordmenn».....	53
Vennskap.....	53
Familie.....	56
Hva det vil si å være en venn.....	57

Kapittel 5. Barrierer.....	61
Væremåter.....	61
Språk.....	66
Hverdagen.....	71
Asylmottak.....	74
Tid i Norge.....	75
Rasisme.....	76
Media.....	78
Kapittel 6. Måter å forstå vennskap.....	81
Hvorfor vennskap er viktig.....	93
Litteraturliste.....	97

Innledning

Alle snakker om integrering - politikere, media, organisasjoner, mennesker på sosiale medier og sikkert mange flere. Det snakkes om hvem som er «godt integrert» og hvem som er «dårlig integrert». Det diskuteres heftig i kommentarfelt hvorfor integrering ikke fungerer, politikere lager handlingsplaner og setter opp kvoter for hvor mange flyktninger Norge skal ta imot, og media presenterer «skrekkeeksempler» og «glansbilder» på «dårlig» og «god» integrering. Søker man på «integrering Norge» på Google får man opp ca. 50/50 av positive og negative artikler. Det er i det heletatt, ganske rotete, og hva integrering handler om er vanskelig å svare på, i alle fall dersom man leter etter et svar alle kan være enige om.

For alle har en mening- antakeligvis også de som de det prates om. De enkeltmenneskene det faktisk handler om under overskrifter som «Kulturelt mangfold» i stortingsmeldinger. De enkeltmenneskene som eksisterer bak utallige statistikker fra SSB. De enkeltmenneskene som alle forventer at skal bli integrert. Paradoksalt nok er det de man hører minst fra når det kommer til hva integrering handler om.

Med bakgrunn i et ønske om å høre om integrering fra de som forventes integrert selv, og bidra med noe konstruktivt i debatten om integrering, gjorde jeg derfor feltarbeid om temaet «innvandring og integrering». Jeg skal derfor i denne oppgaven se på hvordan integrering oppleves av de som det forventes at skal integreres, nemlig mennesker med innvandrerbakgrunn. Jeg vil starte med å gå gjennom og diskutere teori om hva integrering er og hvordan det fungerer i Norge for deretter å presentere mitt feltarbeid og mine informanter. Videre vil jeg presentere og gå gjennom min empiri for så å avslutte med et teorigapittel om vennskap. Dette fordi vennskap var et av de viktigste temaene for mine informanter og som de pratet mye om.

Kapittel 1. Integrering

«Integrering er et ord som går igjen i debatter om hvordan det norske samfunnet ser og bør se ut. Ofte brukes det i diskusjoner knyttet til innvandring og innvandrernes tilpasning til sine omgivelser – og oftest dukker det opp når noen mener å vite at den ene eller andre «ikke er godt nok integrert», eller at «integreringspolitikken har slått feil». Men hva betyr integrering egentlig?» (Ada Engebriksen og Øyvind Fuglerud, 2009: 11).

I sosiologisk teori er integrasjon et nøkkelbegrep og refererer til hvordan ulike deler eller elementer i et sosialt system inngår i en helhet. Et sosialt system er en relativt stabil enhet med avgrensning mot omverdenen, som for eksempel en sosial gruppe, en organisasjon eller en nasjonalstat. Sentralt i det sosiale systemet står de menneskelige aktørene, som forholder seg til hverandre og til helheten. I sosiologien blir integrasjon brukt både om en *prosess*, der deltakerne blir gjort og gjør seg selv til deler av helheten, og om den samfunnsmessige *tilstanden* der deltakerne inngår i et sluttet hele. Selve verbet «å integrere» betyr «å gjøre fullstendig, å fullføre eller å gjenopprette en tidligere fullkommen tilstand» (Østerberg, 1977, gjengitt i Store Norske Leksikon).

Hvordan fungerer så dette begrepet i praksis ovenfor innvandrere i Norge? I boken *Kultur og Generasjon. Tilpassningsprosesser blant Somaliere og Tamiler i Norge* skriver Ada Engebriksen og Øyvind Fuglerud (2009) at det er viktig å skille mellom integrering som begrep og integrering som politisk prosjekt. Det er ingen tvil om at integrering som politisk prosjekt tar utgangspunkt i integrering som begrep. Også her handler det om *hvordan ulike deler eller elementer i et sosialt system inngår i en helhet*. Forskjellen er at integrering som politisk prosjekt ikke er nøytralt, eller objektivt. Det er subjektivt, og kan forstås på ulike måter. Også flere antropologer har ulike tolkninger av hva integrering av innvandrere i Norge handler om.

Unni Wikan skriver i sin bok *Mot en ny norsk underklasse: Innvandrere, kultur og integrasjon* (1995) at hun tolker integrering som at det handler om innvandrernes plikt til å fungere etter grunnleggende norske verdier og lære seg norsk, samtidig som nordmenn skal rydde rom blant seg selv for innvandreres spesielle væremåter og verdier (1995: 146).

Inger-Lise Lien skriver i sin bok *Sosialkontorets plass i innvandrernes problemløsningsrepertoar: delrapport fra prosjektet; Sosial omsorg og integrering – To sider av samme sak?* (1986) at begrepet integrering betyr å føye sammen til en enhet der delene

forblir seg selv og at det gir innvandrere anledning til å beholde sin etniske identitet, verdier og egenart selv om de er deler av det norske samfunn. Hun skriver derimot at i den daglige talen virker begrepet integrering ofte å være synonymt med «tilpasning» eller «velfungerende» og at hun har hørt at de som oppfører seg «mest norsk» er de som er «best integrert». Videre skriver Lien at i fra denne bruken av «integrering» virker det som at det har skjedd en forveksling med «assimilering», da «assimilering» nettopp handler om gå opp i sine omgivelser og gi avkall på sin etniske identitet og levemåte. Å være integrert betyr å kunne beholde sin særegenhet selv som medlem av det norske samfunn (1986: 103)

Ada Engebrigtsen og Øyvind Fuglerud tolker integrering som at det handler om et forhold mellom subjektivitet og gruppeidentitet og om vedlikehold og etablering av sosiale nettverk som kan åpne muligheter i samfunnet for den enkelte. I sin bok *Kultur og Generasjon. Tilpassningsprosesser blant Somaliere og Tamlere i Norge* (2009) skriver de at den vanlige/offentlige forklaringen på begrepet «integrering» er å si at det er en mellomposisjon mellom assimilering og segregering. Med andre ord at det er en mellomposisjon der man ikke streber etter å bli helt lik majoriteten samtidig som man heller ikke tviholder på en forskjellighet gjerne gjennom sosial og fysisk adskillelse (Engebrigtsen & Fuglerud, 2009). Innvandrere skal altså beholde noen kulturelle særpreg. I stortingsmelding nr. 17 (1996 – 97) står det blant annet at «Integrering brukes ofte som en motsats til begrepet assimilering og signaliserer at innvandrere innen visse rammer kan føre videre kulturell og religiøs egenart» (Engebrigtsen & Fuglerud, 2009). Men samtidig, som Christian Stokke skriver i «A Multicultural Society in the Making. How Norwegian Muslims Challenge a White Nation» (2012) og i «Unlearning White Superiority. Consciousness-raising on an online Rastafari Reasoning Forum» (2005), forventes det at innvandrere skal tilpasse seg «norske verdier». Hva disse verdiene faktisk er, er uklart mener Stokke, men omfatter tanker om demokrati og likestilling. Disse verdiene er lette å ta for gitt for de som er oppvokst med dem, og en del etniske nordmenn synes det som sin oppgave å lære opp innvandrere i disse «norske verdiene» (Stokke, 2005, 2012). Dersom disse «norske verdiene» tas for gitt i integreringsdebatten kan det skape en unyansert forståelse av verden og av begrepet integrering. For å få til en faglig integreringsdebatt må også andre verdier søkes å forstås og tatt for gitt verdier bør reflekteres over. Ulike verdier vil føre til ulike forståelser av hva integrering omhandler mener Stokke (2012). Blant annet mener Stokke at offentlighetens forståelse av integrering i Norge handler om at minoriteten skal bli mere lik majoriteten. Minoriteten skal tilpasse seg majoriteten, ikke omvendt (2012). Men dette er ikke den eneste

forståelsen av begrepet integrering. Parallelt med de offisielle, offentlige oppfatningene om hvordan ting bør være, lever de andre uoffisielle, folkelige forventningene om hvordan folk bør oppføre seg og hva et fenomen som «integrering» består i. Disse forestillingene kan være vanskelige å oppdage, da de gjerne kan tas for gitt og sees på som så opplagte at de ikke trenger å formuleres. De kan også gjemme seg «som uanalyserte konsekvenser av forhold som høres tilforlatelige ut» (Engebriksen & Fuglerud, 2009). Det finnes altså en offentlig forståelse av hva integrering betyr samtidig som det eksisterer folkelige forståelser av dette begrepet. Både den offentlige og den norske folkelige forståelsen av begrepet er preget av vestlige verdier og normer mener Stokke. I følge ham kan disse verdiene og normene gjerne tenkes å være universelt riktige. De ligger dypt i underbevisstheten til nordmenn og de er en del av nordmenns sosialisering. Det er enkelt for oss å ta disse verdiene for gitt (2005).

Integrering som politisk prosjekt, eller som vi også kan kalle det, diskursen om integrering av innvandrere i Norge, sier noe mer enn det *begrepet* integrering gjør. Diskursen sier ikke bare *hvordan ulike deler eller elementer i et sosialt system inngår i en helhet*, den sier også noe om hvordan de ulike delen er og bør være og den er basert på visse verdier, majoritetssamfunnets verdier, eller norske verdier ifølge Christian Stokke (2012). Hva er disse verdiene og hvordan påvirker de hvordan integrering forstås i Norge?

Hva er norske verdier?

I følge Unni Wikan i boken *Mot en ny norsk underklasse: Innvandrere, kultur og integrasjon*. (1995), Christian Stokke (2005, 2012) og også Fuglerud og Engebriksen (2009) er disse norske verdiene som det blir lagt vekt på når noen skal «integreres», verdier som «likestilling», «demokrati», «frihet» og ikke minst «autonomi» eller «individualitet». Spesielt virker det å blir lagt særlig stor vekt på «autonomi» og det virker som at de andre verdiene som «likestilling», «demokrati» og «frihet» kan oppnås gjennom en bestemt form for «autonomi». Denne formen for autonomi blir framstilt som en universell verdi – universell i at den blir sett på som *riktig* - samtidig som den blir framstilt som noe særegent «norskt» i forhold til mennesker med innvandrerbakgrunn, som noe de mangler, og som noe de må *få* dersom de skal bli integrert og de skal bli «norske». Men er «autonomi» noe særegent «norskt»? Og finnes det bare en måte å forstå «autonomi» på?

Forestillingen om autonomi representerer en bærende verdi i den moderne norske selvforståelsen (Engebrigtsen & Fuglerud, 2009). Denne verdien blir gjerne sett på som «vestlige» i den forstand at de sees på som en grunnleggende egenskap for rasjonell demokratisk deltakelse. Jan Brøgger skriver i sin bok *Kulturforståelse; en nøkkel til vår internasjonale samtid*. (1993) at den forestillingen om autonomi som finnes i vestlige land, og spesielt i nord-vest Europa, kommer av overgangen fra en samfunnsorganisasjon basert på familiære relasjoner til en organisasjon basert på kontrakt eller med andre ord, fra *Gemeinschaft* til *Gesellschaft*. Brøgger skriver at i et samfunn der organisasjonen er basert på familiære relasjoner vil ikke dyadiske forhold, med andre ord nære personlige forhold mellom to individer, få den samme muligheten til å blomstre som i et samfunn der organisasjonen er basert på kontrakt. I et samfunn basert på kontrakt kan man risikere mer fortrolighet i vennsapsrelasjoner nettopp fordi man er mindre avhengig av hverandre når det kommer til praktiske og økonomiske anliggender. Videre skriver han at slike dyadiske forhold er avgjørende for forståelsen av det autonome individ. Nære tosidige vennsapsrelasjoner der man kan risikere å dele personlige opplysninger utvikler ens erfaring av autonomi (1993).

Slik sett blir vennsapsrelasjoner en viktig del av diskursen om integrering av innvandrere i Norge, da vennsapsrelasjoner slik som Brøgger beskriver de, er viktig for den forståelsen av autonomi som råder i Norge, og denne forståelsen av autonomi påvirker hvordan man forstår integrering.

Vennsapsrelasjoner kan betraktes som den ideelle relasjonen fra et moderne, rasjonelt perspektiv. Vennskap realiserer ideologien om den autonome aktør som er løsrevet fra obligatoriske eller tilskrevne fellesskap, som kan velge sine relasjoner ut fra indre kvaliteter og ikke ut fra ytre nødvendighet (Engebrigtsen & Fuglerud, 2009). Jan Brøgger i sin bok *Kulturforståelse; en nøkkel til vår internasjonale samtid*. (1993) skriver om vennskap som en rasjonell relasjon som har erstattet relasjoner gjennom familie, slekt, og klan. Vennskap er ikke i utgangspunktet tilskrevet, det er ideelt sett basert på valg, og det er en type likeverdig kontrakt som begge parter kan bryte (1993).

Vennskap er også viktig for sosial tilhørighet ifølge Engebrigtsen og Fuglerud (2009).

Spørsmålet om sosial tilhørighet står sentralt i integrasjonspolitikken. Tilhørighet til det norske forstås ofte som en pakke som man tar imot eller ikke. En viktig ingrediens i denne pakken er vennskap. Hvem er innvandreneres venner? (Engebrigtsen & Fuglerud, 2009).

Hvem som er innvandreneres venner og om innvandrere bare er sammen med «sine egne» er en bekymring som har to kilder ifølge Engebrigtsen og Fuglerud. Den ene kilden er vennskap som kapital, eller som ressurs. Vennskap som kapital handler om at man gjennom et vennskap kan skaffe seg ressurser i form av språk, kulturell kompetanse og kontakter. Sett på denne måten er vennskap et sett av strategiske forbindelser. Den andre kilden er vennskap som lojalitetsmarkør. Denne dimensjonen er av emosjonell karakter. Gjennom vennskap med nordmenn tenker man seg at innvandreren utvikler følelsesmessige bånd og dermed tilhørighet og lojalitet til vennene og til det norske samfunn (Engebrigtsen & Fuglerud, 2009). Ut i fra dette kan man tenke seg at vennskap med nordmenn er viktig både for innvandrere og for diskursen om integrering av innvandrere i Norge da det for innvandrere vil gi tilgang til ressurser og samtidig som det skapes sosial tilhørighet til det norske samfunnet.

En slik overgang fra Gemeinschaft til Gesellschaft som Brøgger beskriver er det mange beskriver som modernitet. Modernitet beskrives gjerne som individualisering – som en oppløsning av tradisjoner knyttet til slekt, generasjon, religion og lokalsamfunn. Moderne demokrati bygger på forestillingen om rasjonelle, autonome individer som kan handle fritt uten påvirkning fra familie, slekt eller andre grupper. (Brøgger, 1993 og Engebrigtsen & Fuglerud, 2009). Denne forestillingen sier at det er som individer vi er borgere av staten, og det er som borger vi har rettigheter i velferdsstaten. Vårt borgerskap og våre rettigheter er med andre ord basert både på uavhengighet og på tilhørighet – uavhengighet fra familiære relasjoner, og tilhørighet til velferdsstaten. Forestillingen om personlig autonomi bygger på ideer om at individer kan foreta valg som ikke er direkte styrt av andre. Innenfor en slik diskurs innebærer autonomi en overføring av rettigheter over individer fra relasjoner basert på slektskap og etnisitet til sekundære relasjoner, som offentlige institusjoner, som ideelt sett skal være basert på rasjonelle valg. Denne overføringen av rettigheter og plikter fra det private til det offentlige oppfattes gjerne som et stort steg mot uavhengighet og som «frihet» fra den tvang som ligger i avhengige sosiale relasjoner slik som familie og slektskap (Engebrigtsen & Fuglerud, 2009: 121 og Brøgger, 1993).

I feministisk diskurs om autonomi er frihet først og fremst forstått som frihet fra familien som uttrykk for maskulint herredømme. En slik autonomiforståelse er blitt kritisert for å bygge for mye på et vestlig individbegrep der individ og fellesskap sees på som mer eller mindre atskilte prosesser, og der individet betraktes som en hel og selvforsterkende enhet innelukket i seg selv (Elias & Scotson, 1994, Berger & Berger, 1983 gjengitt i Engebrigtsen & Fuglerud, 2009: 121). En mer kulturnøytral forståelse av autonomi understreker at autonomi forstås ut fra avgjørelsesprosessen i seg selv og ikke den handlingen det tas en avgjørelse om (Meyers i Phillips, 2007: 102 gjengitt i Engebrigtsen & Fuglerud, 2009: 121). For eksempel så kan man si at når en person skal bestemme om han/hun skal flytte hjemmefra, så blir ikke autonomi forstått ut i fra avgjørelsen i seg selv – om personen flytter eller ikke – men ut ifra hvordan personen kommer fram til en avgjørelse. Samfunn er forskjellige når det kommer til vekten som legges på individualitet og graden av handlingsfrihet, autonomi, og uavhengighet som er tilgjengelige for den enkelte varierer (Phillips, 2007: 104 gjengitt i Engebrigtsen & Fuglerud, 2009: 121). På lignende måter varierer autonomi i betydningen muligheten til å leve og handle etter ens egne verdier og standarder kanskje like mye innenfor det samme samfunn. På tross av ulike begrensninger kan en likevel være og oppleve seg selv som et autonomt individ dersom man kan velge måter å håndtere sin situasjon på. Et eller annet fellesskap setter alltid grenser for den enkeltes handlingsfrihet. Dette gjelder både familie og slektskap, men også velferdsstaten (Engebrigtsen & Fuglerud, 2009: 121).

«Sosiologen Marilyn Friedman (i Phillips, 2007) formulerer en relativistisk forståelse av autonomi. Nemlig det å kunne velge å leve i tråd med standarder og verdier som på en eller annen måte er ens egne. Denne forståelsen av autonomi krever ingen radikal individualisme, men aksepterer at mange av de valg som vi selv opplever som autonome er påvirket av andre. Slik sett betraktes autonomi som erfaring, ikke som en fast målbar størrelse. Autonomi er ikke et enten-eller fenomen, men en erfaring som i varierende grad kan oppleves i alle samfunn» (Phillips, 2007 gjengitt i Engebrigtsen & Fuglerud, 2009: 124)

Forståelsen av det autonome individet er, ifølge Jan Brøgger en forutsetning for vestlig samfunnsbygging. Hvordan forståelsen av autonomi og individualisme har utviklet seg i nord-vest Europa og da i Norge har vært en viktig forutsetning for hvordan dette samfunnet fungerer i dag (Brøgger, 1993). Forståelsen av denne aktøren er knyttet til en bestemt forståelse av hvilke fellesskap som er og ikke er legitime (Engebrigtsen & Fuglerud, 2009). Det moderne subjektet er ifølge den «vestlige» forståelsen del av rasjonelle fellesskap som ikke baserer seg på biologisk tilhørighet, eller fysisk nærhet, som Brøgger kaller *Gemeinschaft*, men på ideologiske abstrakte fellesskap, eller *Gesellschaft* (Brøgger, 1993).

Denne hierarkiseringen av identifikasjon og fellesskap er avgjørende for å forstå både den norske velferdsdiskursen om familiens rolle i integrering og noen innvandreres motstand mot sider av integrasjonspolitikken skriver Engebrigtsen og Fuglerud. Sett i et historisk perspektiv innebærer integrasjonsprosesser, der minoriteter integreres i majoriteten, at maktutøvelse flyttes fra mindre grupper til større. Dette innebærer nesten alltid at makt og innflytelse samles i institusjoner og hos individer som er fjerne fra det enkelte individ (Elias, 2001 gjengitt i Engebrigtsen & Fuglerud, 2009), som for eksempel når maktutøvelse flyttes fra familien til statlige organisasjoner.

Når identifikasjon og makt flyttes fra familien til staten, kan den enkeltes mulighet til innflytelse over sin livssituasjon like gjerne bli mindre enn som større. I familiesamfunn der myndighet ligger hos far, eller eldre menn man er i slekt med, kan man tenke seg at individet har større mulighet til direkte påvirkning over avgjørelser som gjelder dem enn man kan tenke seg er mulig i samfunn der makt er samlet i mere upersonlige institusjoner (Elias, 2001 gjengitt i Engebrigtsen & Fuglerud, 2009).

Slik sett kan man tenke seg at idealet om individuell autonomi framheves sterkere i samfunn der avgjørelser og myndighet som innvirker på individers liv ligger hos fjerne institusjoner og organisasjoner, enn der makten utøves gjennom familie, slekt og nabolag. Ved å legge vekt på individualitet og autonomi som sentrale verdier i moderne samfunn, skapes en forestilling om at individet faktisk har et stort handlingsrom eller stor innflytelse i form av autonome valg, en forestilling som er viktig for å legitimere institusjonell og upersonlig maktutøvelse. I familiesamfunn vil individualitet derimot lett utgjøre en reell trussel mot makthierarkiene og blir gjerne underkommunisert, mens kollektive verdier idealiseres (Engebrigtsen & Fuglerud, 2009). Med andre ord kan man si at maktutøvelse er mer direkte i familiesamfunn og mer indirekte i samfunn der makten ligger hos fjerne institusjoner og organisasjoner, men ens handlingsrom er begrenset i begge typer samfunn. Den ene typen samfunn mangler ikke autonomi, men har heller en annen forståelse av det.

«Regjering er en type maktrelasjon som funksjonelt sett kommer mellom dominans og strategi, knyttet til det refleksive – til hvordan selvet regjerer seg selv. Gjennom selvrefleksjon skal hver og en innse sitt eget beste gjennom å bli ledet på rett spor i henhold til noen overordnede idealer. Det dreier seg om styring av individer ved hjelp av deres egen sannhet, altså en indirekte hersking, der individet ansvarliggjøres» (Randi Gressgård, 2005: 76).

Randi Gressgård skriver i sin artikkel «Hva mener regjeringen med flerkulturelt mangfold?» (2005) at integrasjonsprosesser der makt og beslutninger overføres til overordnede, rasjonelle institusjoner som stat og nasjon er nødvendig for å organisere store befolkninger og sikre sosial stabilitet. Slike prosesser skaper identifikasjon og felleskap på tvers av familiegrupper og territoriale felleskap. Slike former for sosial integrasjon, overføring av identifikasjon og tilhørighet fra familie og etnisk gruppe til nasjon og stat, medfører ikke nødvendigvis større autonomi for den enkelte, men det innebærer en omorganisering av den enkeltes handlingsrom. Gjennom komplekse mekanismer gjøres menneskene til sine egne kontrollører. Statens forventninger blir en del av de krav individene stiller til seg selv, slik at individets selvdisciplin og den ytre, statlige kontrollen smelter sammen (2005). Uten å idealisere kan man slå fast at ulike former for integrasjon innebærer ulike former for autonomi og felleskap, undertrykkelse og tvang. På en annen side følges ulike integrasjonsformer av en ideologisering av verdier. Det er her diskursen om integrering av innvandrere i Norge plasserer seg ifølge Engebrigtsen og Fuglerud. Denne diskursen er basert på forestillingen om en iboende motsetning mellom tilhørighet til biologiske eller «ikke-rasjonelle» felleskap av typen familie og etnisk gruppe, og tilhørighet til mer overgripende institusjoner i det norske samfunnet (Meyer, 1986 gjengitt i Engebrigtsen & Fuglerud, 2009).

I Norge er forestillingene om det autonome individ en viktig normativ ramme for myndighetenes integreringspolitikk. Denne ideologien om autonomi fremmer en bestemt type subjektivitet og gjør andre mindre legitime (Gressgård, 2005). Forholdet mellom autonomi og tilhørighet, frihet og tvang er ulikt konstruert i forskjellige samfunn og i forskjellige strategiske situasjoner og kontekster. Det er nødvendig å se nærmere på hvordan diskursen om innvandrere innskriver forholdet mellom minoritet og majoritet i en motsetning mellom fellesskap og frihet (Gressgård, 2007 gjengitt i Engebrigtsen & Fuglerud, 2009: 117). Ellers tilsløres på den ene siden muligheter for påvirkning og selvbestemmelse innenfor fellesskap, og på den andre siden den tvangen som strukturerer forestillinger om individualitet (Engebrigtsen & Fuglerud, 2009).

I diskursen om integrering av innvandrere i Norge ligger det forestillinger om at innvandrere med sterke familieband mangler den individualitet, frihet og autonomi som mennesker opplever i moderne demokratiske samfunn som det norske ifølge Engebrigtsen og Fuglerud. Denne forestillingen er implisitt i forventningen om at mennesker bør integreres gjennom å løsne bånd og lojalitet til familie, slekt og etnisk eller religiøst fellesskap og overføre dem til

institusjoner som skole, staten og nasjonen. Individualitet og autonomi betraktes i denne diskursen som verdier som er knyttet til det norske demokratiske samfunnet, mens familiesamfunn som mange innvandrere er en del av, betraktes som tuftet på ufrihet, underkastelse og tvang. Vider betraktes autonomi og frihet som absolutte og gitte sosiale fakta som individet enten har eller ikke har, mens de ideologiske aspektene ved denne framstillingen benektes. Et eksempel som Engebrigtsen og Fuglerud bruker for å illustrere dette er Kadra-saken. Somaliske Kadra Yusuf ble overfalt av en gruppe somaliske kvinner og menn i Oslo. Hun hadde tidligere uttalt seg kritisk til Koranens kvinnesyn og snakket mot omskjæring av kvinner. Hun ble etter angrepet hedret av norske myndigheter og media og fremstilt som et prakteksemplar på «den integrerte innvandrer». Dette som et resultat av at hun tydelig hadde tatt avstand fra sin egen bakgrunn. (Engebrigtsen & Fuglerud, 2009). Ut i fra dette kan det virke som at de som blir sett på som «godt integrert» er de som i størst grad legger fra seg sin «kulturelle særegenhet» og blir så «norske» som mulig. De som ofrer lojalitet til familie og slekt til fordel for lojalitet til velferdstaten. Dette er noe som Inger-Lise Lien også viser et eksempel på og som hun sier kan det virke å ha skjedd en forveksling mellom «integrering» og «assimilering» (1986).

Det kan også være verdt å påpeke at den forestillingen om autonomi og individualitet som råder så sterkt i Norge ikke nødvendigvis representerer faktiske forhold, men at det snarere er en ideologi, altså forestillingen om hvordan ting bør være. Det kan se ut som at når det kommer til hvordan vi fremstiller denne ideologien ovenfor innvandrere så flyter ideologi og faktiske forhold sammen. Hvordan vi *ønsker* at det skal være blir til hvordan det *er* (Gressgård, 2005) Dette kan muligens føre til at de faktiske forhold blir slik at vi krever mere autonomi fra innvandrere enn vi krever fra oss selv. Vi skal komme tilbake til nordmenns autonomi og forhold til familie og slekt i et senere kapittel.

Diskursen om integrering av innvandrere i Norge er som sagt ikke en nøytral eller objektiv affære og påvirkes naturlig nok av den som driver og snakker om integrering sine verdier. Dette er verdier som springer ut av de modeller vi bruker for å forstå og tolke verden gjennom. Kultur er ifølge Engebrigtsen og Fuglerud en slik modell.

Kulturens rolle

Både Unni Wikan i sin bok *Mot en ny norsk underklasse: Innvandrere, kultur og integrasjon* (1995) og Fuglerud og Engebrigtsen (2009) diskuterer hvilken rolle kultur har for integrering og for innvandrere. Selv om de er uenige i «kulturs» relevans og rolle er det ingen tvil om at dette begrepet og forståelsen av dette begrepet har betydning for samfunn og for mennesker som lever i ulike samfunn. Det har også betydning for diskursen om integrering av innvandrere i Norge da det brukes av regjeringen for å forklare hvordan integrering skal fungere. Blant annet står det i Stortingsmelding nr. 17 at «innvandrere innen visse rammer kan føre videre **kulturell** og religiøs egenart» og i Stortingsmelding nr. 49 at «regjeringen er grunnleggende positiv til **kulturelt**, religiøst og verdimeessig mangfold». «Kultur» brukes også av ulike grupper for å fremme felles interesser og av mennesker i dagligtale, noe Wikan påpeker (1995). Selv om kultur er et vanskelig begrep som har vært heftig diskutert innen antropologien der mange har prøvd å redefinere begrepets innhold, blant annet Thomas Hylland Eriksen, og noen har ønsket å forkaste begrepet fullstendig, blant annet Unni Wikan, er det nødvendig å diskutere «kulturs» rolle og betydning for å forstå hvordan integrering fungerer eller ikke fungerer i Norge. Begrepet er blitt kritisert for å være essensialistisk, for å beskrive kultur som egenskaper folk har ut i fra geografisk opprinnelse, bestemte sosialiseringprosesser eller etnisk tilhørighet. Det har også blitt anklaget for å være for vagt slik at det omfatter alt menneskelige aspekter og det har blitt beskyldt for å være 'orientalistisk' – for å være mer opptatt av forskjeller enn likheter (Engebrigtsen & Fuglerud, 2009).

Unni Wikan påpeker hvordan «kultur er løs i gatene» og hvordan dette er et problem for både de med innvandrerbakgrunn og de «norsk-norske». I følge Wikan brukes kultur som et redskap for å fremme alskens interesser, det brukes som om det er en «ting», og det brukes slik både av majoriteter og av minoriteter. Men kultur er ikke en «ting» mener Wikan, der er bare et begrep og begrep er menneskeskapte. Når kultur brukes som om det er en faktisk «ting» så overskygger det individet. I stedet for å fokusere på individer så fokuseres det på «kulturer» og hvordan ulike kulturer skal integreres, ikke hvordan ulike individer skal integreres, og når noe ikke fungerer så blir det unnskyldt med kultur. Men kulturer kan ikke møtes sier Wikan, bare individer kan møtes. Wikan mener også at kultur er noe nordmenn bruker på «dem» og ikke på seg selv. Når noen med norsk-norsk – betegnelsen Wikan bruker på de med norsk bakgrunn – bakgrunn gjør noe som blir sett på som feil er det individets egen skyld, men når noen med innvandrerbakgrunn gjør noe feil er det gå grunn av kultur. Slik blir

kultur diskriminerende da man ikke har de samme forventningene til de med norsk-norsk bakgrunn som man har til innvandrere. Mens nordmenn blir behandlet som folk med ulik karakter og med evne og vilje til å tenke selv blir innvandrere behandlet som et produkt av sin kultur. For at integrering skal fungere, ifølge Wikan, må vi slutte å prøve å integrere kulturer og vi kan ikke ha respekt for kultur. Vi må isteden fokusere på individer og ha respekt for hverandre på individnivå. Wikan påpeker også at fokuset på kultur istedenfor individer overskygger de svake innad i ulike grupper. Det er sterke innad i minoritetsgrupper som får ytret sin mening og være talsperson for en hel gruppe, og disse talspersonene er ofte menn. Dette går utover kvinner og barn, mener Wikan, som ofte ikke har samme interesser som menn. Kort sagt ønsker Wikan å legge bort kultur til fordel for fokus på individer og individers rettigheter (1995). Men er dette mulig? Selv om Wikan ønsker å slutte å snakke om kultur så betyr det ikke at kultur forsvinner. Nei, det er ikke en ekte ting i samme forstand som at et tre eller en stein er en ekte ting som eksisterer uavhengig av mennesker. Men kultur er ekte i kraft av at mennesker tror på det og bruker det. Kultur vil ikke forsvinne, og det vil da være mere fornuftig å diskutere fenomenet enn å forsøke å legge det til siden.

I likhet med Wikan sier Gressgård og også Engebrigtsen og Fuglerud at den norske debatten om innvandring og integrering har blitt ført som en debatt om kultur. Kultur blir ofte sett på som et hinder som må overkommes dersom integrering skal fungere (2005). Denne identifiseringen av kultur som den store hindringen for sosial og politisk integrering har vanskeliggjort en mer nyansert empirisk undersøkelse av hvordan kulturelle faktorer faktisk virker inn på livssituasjonene til folk som er på flyttefot. Resultatet er at man i den offentlige debatten kan spore to overlappende tendenser. Den ene er at mangel på innlemmelse i det norske samfunnet forklares som et resultat av kulturelt avvik – med andre ord som et resultat av at innvandreres egne praksiser og/eller verdier gjør det vanskelig å delta i det norske samfunnet. Den andre tendensen er at mangel på integrering har vært forstått som et resultat av sosiologiske mekanismer – fattigdom, skoleproblemer, diskriminering på arbeidsmarkedet osv. Ofte er forklaringen av denne typen bare en variant av den første mener Engebrigtsen og Fuglerud (2009).

Både Gressgård og Wikan skriver om kultur at det helst blir sett på som noe grupper har, ikke individer. Grupper bli sett på som bærere av kultur og individer blir sett på som «ofre» for denne kulturen. Slik sett blir kultur et hinder for den ideologien om autonomi som eksisterer i Norge og et hinder i diskursen om integrering av innvandrere i Norge (1995, 2005).

Spørsmålet er om det finnes en mer konstruktiv måte å forholde seg til kultur på enn som en «ting» og som en barriere mot autonomi og integrering. Engebriksen og Fuglerud mener at kultur spiller en sentral rolle i menneskelig samhandling. Kulturforskjeller er både reelle og forestilte, men både som forestilling og realitet preger de våre måter å tenke på og dermed våre relasjoner til andre mennesker. Deres utgangspunkt er at «kultur» er et begrep som er menneskeskapt, dermed er det i seg selv et kulturelt produkt. Alle begreper er modeller vi bruker for å forstå virkeligheten. De kan aldri beskrive virkeligheten presist, men de kan inneha eller tillegges betydninger og assosiasjoner som gjør dem mer eller mindre egnet til å beskrive det man ønsker skriver Engebriksen og Fuglerud. Det betyr ikke at de modellene den andre har og de vurderingene hun gjør er riktige etter norsk målestokk. Imidlertid er det slik at det å sette seg inn i andres tankemodeller som omfatter verdier, ønsker og håp vil være en forutsetning for kommunikasjon. Uten innlevelse vil vår virksomhet bestå i ureflektert å overføre våre egne modeller, tanker og håp til andre. Det er viktig å skille mellom å forstå og å akseptere ifølge Engebriksen og Fuglerud (2009).

Et viktig skille ligger mellom kulturforståelsen som virker i politisk diskurs og den som mer umerkelig organiserer folks dagligliv. Engebriksen og Fuglerud er her enige med Wikan og Gressgård i at i den politiske diskursen så tar ofte kultur form som en «ting» folk har. Når kultur blir brukt som en ting oppleves det både av majoriteten og av minoriteten som et hinder for deltakelse, og for integrering, som må overkommes (2009, 2005, 1995). Det kan være mer fruktbart å forstå kultur som aktiv erfaring eller som prosesser, der kultur utvikler seg og formes, ikke som et resultat av historiske prosesser der man ser et oppsamlet resultat av bittesmå avleiringer som hver for seg er umulige å identifisere, men heller som et resultat av historisk situerte motsetninger og konflikter der noen måter å forstå ting på har vunnet frem over andre (Engebriksen & Fuglerud, 2009). Slik har blant annet ideologien om autonomi vunnet frem som en viktig verdi i Norge over andre verdier.

Det kan virke som at spenningsforholdet mellom individbasert likeverdighet (individuelle rettigheter) og gruppebasert særegenhet (kulturelt mangfold) ligger i kjernen av hva diskursen om integrering av innvandrere i Norge handler om. I følge denne diskursen er «kultur» noe gruppebasert, som innvandrere har og som er til hinder for autonomi, og det er gjennom å bli et autonomt individ at man kan bli fri fra gruppebasert tvang og oppnår andre verdier som «likestilling» og «frihet». Det virker som at det er nettopp denne prosessen, altså overgangen fra kultur (gruppen) til autonomi (individet), som er *integrering* ifølge denne politiske

diskursen. Denne overgangen skjer gjerne gjennom utviklingen av dyadiske vennsksforhold, da denne typen vennsksforhold er avgjørende for ens forståelse av autonomi ifølge Brøgger (1993), og helst gjennom vennskap med nordmenn da dette skaper sosial tilhørighet ifølge Engebrigtsen og Fuglerud (2009). Men som Engebrigtsen og Fuglerud påpeker er det ulike måter å forstå både kultur og autonomi på, og man kan heller se på både kultur og autonomi som prosess og erfaring enn som en ting en person har eller ikke har (2009). Der er også ulike måter å forstå hva vennskap handler om ifølge Brøgger (1993). Dersom man ser at det finnes ulike måter å forstå autonomi og vennskap på kan det åpne opp for å se både menneskers handlerom og strategier innenfor grupper og for å se ulike erfaringer av autonomi og vennskap.

Jeg skal derfor i denne oppgaven se på hvordan innvandrere selv forstår begrepet integrering og sin situasjon i Norge, og hvilke føringen dette legger for deres valg og strategier for å skape seg et liv i Norge. Hvilke muligheter opplever de selv at de har og hvordan påvirker deres vennskap eller mangel på vennskap med etnisk norske deres handlerom?

Kapittel 2. Mitt feltarbeid

I perioden august – desember 2015 utførte jeg mitt feltarbeid «Innvandring og integrering». Jeg startet med en plan om å finne ut hvordan mennesker med innvandrerbakgrunn selv forstår begrepet integrering og sin situasjon i Norge.

I ettertid av feltarbeidet har jeg hatt flere gjennomganger av det, og noe som jeg merker både i mine egne notater og i mine egne minner er at jo mere jeg var ute i felten, jo mere naturlig ble det for meg å være der. Jeg kom inn i en slags rutine med mine hovedinformanter og de ble en del av min hverdag. Jeg gikk fra å ha teori og metode langt framme i tankene til å bli flinkere til å bare fokusere på samtalene og situasjonen og heller ha metode og teori i bakhodet. Jeg gikk også fra å skrive noen heller «klumsete» feltnotater i begynnelsen til å kunne skrive systematisk og detaljert. Cato Wadel skriver i artikkelen "Feltarbeid som runddans mellom teori, metode og data" at han etter sitt feltarbeid, hadde et nytt feltarbeid i sine egne feltnotater under skriveprosessen (1991). Dette har jeg også hatt.

Første møte

Min første dag på feltarbeid dro jeg til voksenopplæringen for å delta i en samfunnskunnskap time der og presentere meg for elevene. Jeg hadde forberedt en kort presentasjon av meg selv på norsk og engelsk. Da jeg kom til timen gikk det opp for meg at kurset ble holdt på arabisk. Dette viste jeg egentlig på forhånd, men jeg ble litt overrasket allikevel. Det var uvant å høre på undervisning på et helt annet språk der jeg selv ikke kan noe av det. Læreren fortalte litt om meg på arabisk til elevene og vi ble enige om at jeg kunne presentere meg selv for klassen etter at hun hadde gått gjennom kursets planer for høsten.

Etter dette satt jeg og hørte på at hun pratet til elevene på arabisk og prøvde å se om det var noe jeg kunne gjette meg til hva betyr. Stemningen virket ganske lett og ledig, med latter her og der både fra elever og fra lærer. Vi satt i en hesteko og det var mye småprat. Etter hvert fikk jeg med meg at læreren forteller noe i den dur at det ikke er lov med telefon i timen, da alle skrudde av og la vekk telefonene sine. Situasjonene minnet meg en del på mine egne dager på videregående, bortsett fra at alle snakket arabisk.

Etter hvert blir det min tur til å presentere meg selv, og før jeg startet å prate spurte jeg på norsk og engelsk hvilket av de to språkene elevene foretrakk at jeg brukte. Læreren spurte de

også på arabisk om de ville at jeg skulle prate norsk eller engelsk. De fleste ville at jeg skulle presentere meg på engelsk, og det gjorde jeg. Etter presentasjonen delte jeg ut samtykkeskjemaene, men var litt usikker på hvor mye alle sammen hadde forstått. Resten av timen satt jeg og fulgte med og prøvde å gjette meg til hva som ble sagt, og tenkte at språk kanskje kunne bli en større barriere enn hva jeg hadde forventet.

2.1 Metode

Utgangspunktet for feltarbeidet var ved et voksenopplæringscenter. Jeg kom fram til at det kunne være en god arena for å møte aktuelle informanter. Etter å ha vært med i en samfunnskunnskapsklasse der og presentert meg selv og mitt feltarbeid endte jeg opp med å møte to stykker som skulle vise seg å bli to av mine hovedinformanter. Etter å ha møtt disse en gang utenfor skolen kom de med forslag om at de kunne introdusere meg for venner av seg som de trodde kunne tenke seg å delta i prosjektet mitt. Etter dette ble det å bli med de informantene jeg møtte på voksenopplæringen rundt omkring og møte deres nettverk, bli kjent med dem og oppleve hverdagen deres den fremgangsmåten som falt seg mest naturlig. Jeg brukte ofte å møte mine hovedinformanter på kaféer eller på restauranter, og ofte fikk jeg da samtidig møte flere av deres venner som jeg da også la fram min studie for. Og etterhvert som jeg ble kjent med fler og fler gjennom hovedinformantene tok det opp mesteparten av tiden min. Det å møte informantene ute på kafé, hjemme hos seg eller ute på restaurant virket som en mere naturlig arena enn voksenopplæringen for mitt feltarbeid da det ga meg større innblikk i deres hverdag og deres nettverk. Det ga meg også muligheter til å møte informanter som var ferdig med voksenopplæring. Jeg ønsket å legge vekt på at informantene skulle kunne legge føring for hvor vi skulle møtes i tillegg til hva vi skulle snakke om og hva vi skulle gjøre slik at jeg skulle kunne ta del i deres hverdag i størst mulig grad og ikke omvendt.

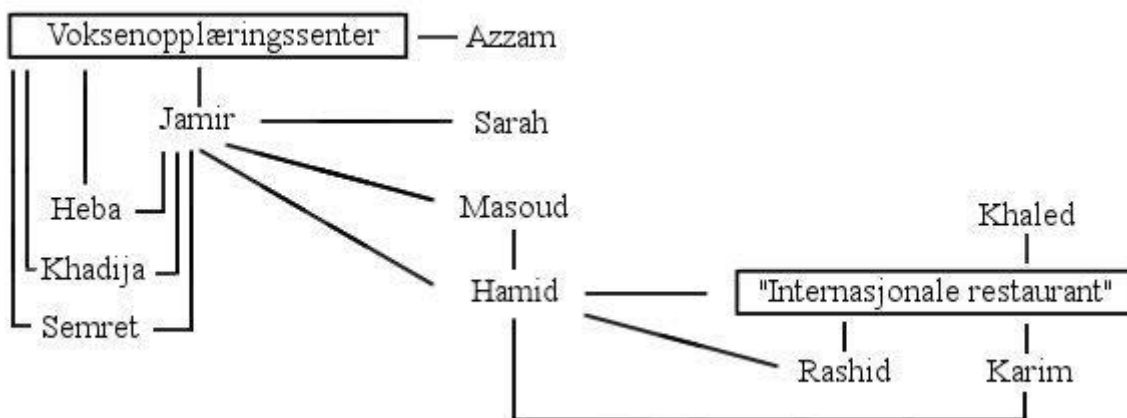
Man kan si at jeg har utført en slags nettverksanalyse. I artikkelen «A Mixed-Methods Approach to Understand Global Networked Organizations» (2012) skriver Julia C. Gluesing at nettverksanalyse er en strukturell tilnærming til det å studere samhandling mellom sosiale aktører. Metoden springer ut av tanken om at hvordan individers sosiale bånd er organisert, har viktige konsekvenser for disse individene. Man forsøker å finne mønstre i samhandlinger, og å finne ut hvordan disse mønstrene oppstår. Man forsøker også å se konsekvensen av disse mønstrene (2012).

Jeg kom i kontakt med Jamir fra Sudan og Azzam fra Syria på voksenopplæringen. Etter dette kom jeg inn spesielt i Jamirs nettverk.

Gjennom Jamir kom jeg inn i en ganske stor vennegruppe der alle er fra Sudan. De er i en alder fra 30 – 60 år og de har vært i Norge fra 1 - 26 år. Ut i fra denne gruppen ble jeg kjent med Hamid som tok meg med videre til det mange av mine informanter refererte til som «den internasjonale restauranten» og der introduserte meg for en del mennesker fra Irak og igjen enda flere fra Sudan.

Azzam er noe yngre enn de andre informantene mine, og har vært i Norge nå i ca 2 år. Han virket ikke å ha et like stort nettverk av andre innvandrere som de fra Sudan har, og jeg møtte gjennom feltarbeidet bare en av hans venner som også var fra Syria.

Mot slutten av feltarbeidet trengte jeg flere kvinnelige informanter da de fleste jeg hadde møtt så langt var menn. Som Unni Wikan skriver i artikkelen "Fattigdom som opplevelse og livskontekst: Innsikt fra Deltakende observasjon" så kan kvinner ha tilgang til andre sfærer enn menn og ha andre oppfatninger enn menn (1996). Det var derfor viktig for meg og også prøve å finne kvinnelige informanter. Gjennom Jamir ble jeg kjent med fire kvinner. Jeg møtte tre av dem på voksenopplæringen og en møtte jeg ute på restaurant. Generelt sett virket alle de kvinnelige informantene å være litt mere skeptiske til meg og til studien min. De var alle mere påpasselige med å spørre spørsmål om studien og å finne ut mine motivasjoner før de sa ja til å delta. Det er også verdt å påpeke at mange av kvinnene jeg spurte sa nei til å delta. Av de 8 jeg spurte sa 4 nei. Av mennene jeg spurte var det bare 1 som sa nei av de 8 jeg spurte.

Istedenfor å forholde seg til et bestemt område eller arena slik som mange antropologer gjør, som for eksempel en landsby eller en bedrift, har jeg heller forholdt meg til individer. Istedenfor en arena kan en si at informantene har vært mitt lokus. Jeg har fulgt de der de har vært.

Mitt fokus har vært innvandring og integrering og å finne ut innvandreres eget syn på hva integrering handler om og hvordan de ser sin situasjon i Norge. Jeg har prøvd og fått et så helhetlig bilde av deres hverdag i Norge som mulig får å få svar på dette.

Temaet mitt forholdt seg det samme gjennom feltarbeidet og samtidig som jeg har vært fokusert på dette temaet, nemlig integrering, har jeg også hørt på mine informanter og latt de snakke om det som er viktig for dem. Etter at jeg har forklart mitt prosjekt til informantene og hva jeg ønsker å finne ut av har en del uttrykt hva de mener kan være viktig å ha med i oppgaven. De har kommet med forslag til områder de ønsker jeg skal ta opp og diskutere i oppgaven. En av informantene har for eksempel uttrykt at han tror at språk og væremåten til mennesker er viktig for min oppgave. De har også kommet med forslag til steder og mennesker de syntes jeg burde besøke og snakke med. Jeg og informantene mine diskuterte alt fra integrering, Norge, hvordan mennesker i Norge oppfører seg til film, mat, musikk, kunst osv. Mange av mine informanter delte sine livshistorier med meg og viste meg bilder av venner og familie fra før de kom til Norge. Etter hvert ble det å gjøre feltarbeid naturlig og en del av hverdagen min. Jeg var med informantene og gjorde hverdagslige ting, som å lage mat, se på film, gå ut å spise eller høre på musikk. Vi snakket også om hva de håpet for fremtiden og hvordan det gikk på skole eller på jobb. Jeg følte at jeg tok del i deres liv og at deres liv ble en del av min hverdag.

Heller enn å studere andre mennesker går etnografi ut på å lære av andre mennesker skriver James Spradley i boka *Participant Observation* (1980). Man må sette seg inn i deres situasjon og få «the insiders view» (1980). Nettopp derfor har det vært viktig for meg å i så stor grad som det lot seg gjøre, la mine informanter styre agendaen for hva vi skulle gjøre og hva vi skulle snakke om. Det er også når informantene selv har styrt samtalene og kommet med forslag til hva vi kunne gjøre at jeg føler jeg har fått de beste dataene – de dataene som sier noe og som fikk meg til å tenke at «her er det noe». Blant annet var «den internasjonale restauranten» jeg besøkte, et sted der jeg fikk mye god data, et av mine informanternes forslag. Å observere hva mine informanter ønsker å snakke om og hva de ønsker å gjøre er viktige data i seg selv, som sier noe om hvordan deres liv i Norge er og hva de synes er viktig for å få

livet til å fungere her. Dette har også ført til at jeg har fått det emiske perspektivet jeg ønsket, da utgangspunktet for feltarbeidet nettopp var å oppdage informantenes *eget* syn på integrering og sin situasjon.

Samtaler

Samtaler har vært en stor del av feltarbeidet mitt, da mine informaners tanker rundt integrering og andre temaer har vært viktig for å få svar på hvordan de opplever at integrering fungerer i Norge. Jeg har hatt samtaler både av den strukturerte arten som jeg vil kalle for intervjuer og av den mer ustrukturerte arten. Med ustrukturert mener jeg at samtaler har foregått mer som de ville mellom venner, der jeg ikke har vært opptatt av å stille spørsmål, men i stedet bare hørt på hva informanten har å si og har lyst til å prate om. Jeg mener at jeg fikk de mest interessante dataene under samtaler der informantene selv styrte praten og den foregikk naturlig. I noen tilfeller hadde jeg mere strukturerte intervjuer med informantene der jeg også følte at jeg fikk mye god data, men situasjonen føltes mer anstrengt under disse intervjuene og svarene informantene ga meg var ofte en del kortere og mindre detaljerte enn når praten gikk naturlig.

Noen av spørsmålene som jeg spurte flere av informantene om var som følger;

- Hva var ditt første inntrykk av landet og menneskene da du først kom til Norge?
- Hva tror du integrering betyr/handler om?
- Hva synes du om landet og menneskene etter å ha vært her en stund?
- Hvordan har du det?
- Hvordan er hverdagen din?
- Hvordan vil du at livet ditt her skal være?
- Føler du at du har forandret deg på noen måte etter at du kom hit?
- Hva er de største forskjellene fra ditt hjemland og Norge?
- Hva synes du om språket?

Noen ganger fikk jeg kun korte svar på disse spørsmålene, men ofte førte de til at samtaler åpnet seg opp og at informantene selv begynte å ta opp ulike tema. Da kunne jeg stille oppfølgende spørsmål til ulike temaer de selv tok opp og samtaler kunne gå fra å være strukturert til å bli mere ustrukturert.

Jeg har fått høre mange meninger og blitt fortalt mange historier og har endt opp med en god del interessante sitater. Jeg har ikke brukt båndopptaker, men har notert der jeg føler at det passer seg. Når samtalene har endt opp med å bli mere ustrukturerte og åpne, der informantene har ledet praten, noterte jeg ikke før jeg kom hjem. Dersom samtalene virket å være mere strukturerte, nærmere det jeg vil kalle et intervju, har jeg brukt å notere under samtalene, og notert mere utfyllende når jeg har kommet hjem. Det kommer litt an på situasjonen. Jeg har i så stor grad som mulig prøvd å latt informantene styre samtalene og la de snakke om det de synes er viktig. Det har vært en del variasjon i hvor ivrig hver informant har vært på å snakke med meg. Mange har tatt opp flere ulike temaer på egenhånd og er svært pratsomme. Med andre har jeg måtte styrt samtalene mere selv, og spurt flere spørsmål, for at de skal komme med informasjon. Jeg har dog vært veldig klar på at de ikke trenger å svare på noe de ikke vil. Mye av den muntlige dataen jeg har komplementerer eller forsterker observasjonsdataen jeg har og omvendt.

Deltagende observasjon

Deltagende observasjon er grunnsteinen i feltarbeid og det krever av den som gjør feltarbeid at man både er på innsiden og utsiden samtidig. Samtidig som man skal delta i sine informanternes liv og lære av dem er man samtidig på utsiden, i og med at man har «forskerrollen» og sånn sett er *annerledes*, i tillegg til at man må observere og se detaljer i ordinære situasjoner som vanlige deltakere kan ta for gitt (Spradley, 1980).

Både under og like i etterkant av feltarbeidet følte jeg at jeg hadde mere muntlig data, med andre ord det informantene har fortalt meg, enn observasjonsdata, det jeg har sett at informantene gjør. Men det har etter feltarbeidet blitt klart for meg at jeg har mer enn jeg trodde. Når jeg har bearbeidet materiale har jeg kommet på ting og oppdaget ting i mine egne notateter som jeg ikke tenkte over at kunne være data tidligere. Jo mer man arbeider med et stoff jo mer forståelse får man for det og ser hvordan små detaljer tidligere oversett egentlig kan være viktige brikker i en større helhet. På grunn av at de fleste samtalene jeg har hatt med mine informanter har vært ustrukturerte har det blitt slik at mye av den muntlige dataen og observasjonsdataen jeg har flyter sammen. Mye av den aktiviteten jeg har hatt med mine informanter har gått ut på å sitte på blant annet kafé og prate. Dette er en aktivitet som jeg opplevde at mine informanter ofte gjorde, noe som fører til at det å sitte å prate ikke bare er en kilde til muntlig data, men også til observasjonsdata. Jeg var flere ganger ut med flere informanter samtidig i grupper og kunne da høre på det de pratet om samtidig som jeg kunne

observere dynamikken de imellom og hvilke temaer de pratet om. Blant annet når det kommer til temaer som nettverk, venner, væremåter og språk har jeg en god del observasjonsdata.

Det er hovedinformantene jeg har tilbrakt mest tid med og fra de at jeg føler at jeg har den mest pålitelige observasjonsdataen. Ved noen tilfeller når jeg har observert noe har jeg også spurt noen av informantene mine om det ved en senere anledning for å få deres syn på det jeg mener å ha observert. Jeg har også en opplevelse av at observasjonsdataen jeg har hentet inn bekrefter mye av den muntlige dataen jeg har og vice versa.

Min Rolle

Min rolle som feltarbeider har hatt flere sider ved seg. Hos de som har vært mine hovedinformanter har min rolle vært både formell og uformell. Jeg har gjort intervjuer med dem og diskutert prosjektet mitt. Samtidig har vi hatt løse samtaler og også diskutert mye som ikke er direkte knyttet til oppgaven min. Samtidig som jeg har vært fokusert på prosjektet mitt og min rolle som forsker har det også utviklet seg et vennskap, og jeg har merket at enkelte har «pushet på» mer får å få til et vennskap med meg enn andre. For eksempel har noen vært mere engasjert i å møte meg og har kontaktet meg for å avtale møter, mens med andre har jeg måttet kontaktet dem når jeg ønsket å møte dem igjen. Et par har også uttrykt at de håpet at de kunne møte meg igjen også etter at jeg ble ferdig med feltarbeidet. Det virker å være de som har minst etablert nettverk med andre «etniske norske» som var mest ivrig på å etablere et vennskap med meg. Mange har uttrykt at de har liten kontakt med etnisk norske utenom skole og jobb og en av informantene mine kommenterte også at «*dette er første gangen jeg diskuterer det norske samfunnet med noen som faktisk er fra Norge*». Han har også uttrykt at han verdsetter å prate med meg da han ønsker å unngå å «*bli stuck*» ved å bare ha andre fra sitt hjemland som han bruker fritiden sin med og kan prate med om andre ting enn bare jobb og skole.

De informantene jeg ble best kjent med og som ble mine hovedinformanter møtte jeg tidlig i feltarbeidet. Det var de jeg brukte mest tid sammen med, som jeg opplevde hadde mye å bidra med og som jeg fikk best kontakt med. I tillegg var det også de som virket mest villige til å snakke med meg. Det var også de som introduserte meg for mange av de andre informantene mine.

Hos de informantene som jeg ikke har blitt like godt kjent med som mine hovedinformanter har min rolle vært mere formell og møtene har bestått mere utelukkende av å snakke om temaer som er mere direkte knyttet til integrering og oppgaven min.

En del av informantene har spurt om hjelp til en del praktiske ting når det kommer til språk og norsk samfunn. Vi har hatt møter der jeg har hjulpet dem å jobbe med det norske språket. De har også av og til spurt med om adferd og om ulike måter å oppføre seg på er «normale» i Norge. Jeg har også hjulpet med ting som for eksempel å finne ut hvordan man skaffer seg brikke til bilen for å få rabatt i bomringene.

Jeg føler også at noen av informantene har knyttet et slags håp til meg om at deres framtid kan bli bedre som et resultat av at jeg kaster lys på deres meninger og opplevelser gjennom denne oppgaven. Mange har uttrykt at de håper at min oppgave kan bidra til å skape mer forståelse rundt integrering og deres situasjon i Norge, og noen har også kommet meg forslag til ting de tror det er viktig at jeg tar opp i min oppgave.

For de fleste av informantene mine virker jeg å ha vært noe utenom det vanlige. Et element de vanligvis ikke har ellers i hverdagen sin. Dette har selvfølgelig variert fra person til person. Allikevel sitter jeg med følelsen av å ha «blitt sluppet inn» selv om jeg aldri fullstendig kan være i samme situasjon som mine informanter.

Jeg har gjort feltarbeid «hjemme i Norge» og jeg har også utviklet et vennskap med noen av informantene mine. Jeg har derfor enda kontakt med noen av dem. Både under feltarbeidet og i ettertid under oppgaveskrivingen har jeg kjent at jeg har en dobbel ansvarsfølelse for mange av mine informanter. Som forsker og som en del av «majoriteten» har jeg ansvarsfølelse ovenfor alle informantene og et ansvar for å presenteres deres syn og ord på en riktig måte. For de informantene jeg har blitt best kjent med føler jeg også et ansvar som deres venn. Når man har et forhold til noen som både venn og forsker kan det bli mere utfordrende å presentere sannheten. Man kan bli fristet til å presentere en «vennligere» versjon. Jeg har dog ingen intensjoner om å gjøre dette da det ikke vil være gunstig for noen i det lange løp. Dette var også påpekt av noen av mine informanter som kommenterte at jeg må ta opp både det som er positivt og det som er negativt fordi det blir ikke noen utvikling dersom ingen snakker om det som er negativt.

2.2 Mine informanter

Mine informanter er alle innvandrere – altså mennesker som er født og har levd store deler av sitt liv i et annet land enn Norge. Nærmere bestemt er alle informantene mine flyktninger.

Gruppen består av både kvinner og menn, med et flertall av menn, som opprinnelig kommer fra Sudan, Syria, Irak, Eritrea, Etiopia og Nigeria. Alderen varierer fra starten av 20-årene til slutten av 40-årene og de har vært i Norge fra 1 til 16 år.

Jamir

Han har vært i Norge i 3 år og kommer fra Sudan. Han er i 30-årene, er for tiden arbeidsledig og går på voksenopplæring. Jamir var en av mine hovedinformanter.

Mitt første møte med Jamir var på voksenopplæringen. Jeg presenterte meg for klassen hans og han var en av de som i friminuttet kom bort til meg og var interessert i å delta i studien min. Han virket veldig bli og positiv og fortalte at han hadde hjulpet noen studenter med en studie tidligere så han mente at han kunne hjelpe meg også. Han prater til meg på engelsk og jeg spør ham om han synes norsk er vanskelig. Han svarer meg på norsk at «ja det er vanskelig». Vi avtales at vi skal møtes igjen senere, siden timen hans er i ferd med å starte igjen. Han inviterer meg hjem til seg selv og forteller at han bor med familien sin og at de sikkert vil like å møte meg. Han sier at kanskje vi kan hjelpe hverandre med at han kan lære litt norsk fra meg og at jeg kan lære litt arabisk fra ham.

Det er en torsdag jeg skal dra for å møte Jamir og familien hans. Når jeg kommer dit han bor kommer han og møter meg i døra og inviterer meg inn. Der er hele familien hans, 5 barn og kone. De hilser på meg alle sammen og introduserer seg selv. Alle har navn jeg ikke er vant med og jeg tenker at det kommer til å bli vanskelig å huske alle. De tar meg med på kjøkkenet. Kona til Jamir har akkurat laget middag og de inviterer meg til å spise med dem. Maten er bønner med kjøtt, ris og salat og den er samlet i 3 boller midt på bordet. Det er ikke noen tallerkener eller bestikk bortsett fra en skje på hver så jeg venter på å se hva de andre gjør før jeg forsyner meg. Alle sammen tar et stykke brød eller skjea og tar litt fra vær bolle og blander sammen. Jeg hermer etter. Det er godt og dette forteller jeg. Kona til Jamir smiler og ler litt og etter hvert kommer det litt småprat i gang. Barna og hun prater litt sammen på arabisk og de studerer meg alle sammen og etter hvert forteller en av barna meg at de synes earstretchingene mine ser morsomme ut og at moren deres lurte på om det ikke gjorde vondt.

Hun forteller at hun selv akkurat har vært fått piercing i nesen. Etter hvert prater barna mere og mere til meg og de er flinke i norsk. De oversetter noen ting vi prater om for moren og faren og de forteller meg litt om hva de liker å gjøre i Norge og hva slags mat de liker og ikke liker.

Etter at vi har spist drar sønnen til Jamir på fotballtrening og vi setter oss i stua sånn at vi kan prate litt mer. Han forteller meg at leilighetene deres egentlig er alt for liten for familien hans. De fleste må dele rom og luften blir raskt dårlig. Han håper at de kan flytte til en større leilighet etter hvert.

Kona hans har bakt kake og hun byr på det og te. Kaken er veldig søt og smaker som kokos. Teen er også veldig søt og med melk. Etter at vi har spist litt spør jeg Jamir om hans førsteinntrykk av Norge.

Han kom til Oslo alene og det første han virkelig la merke til var løven foran stortinget. Han fikk inntrykk av at det var mange ulike etnisiteter og mange forskjellige mennesker i byen noe han syntes var bra. Men etter hvert ble han flyttet til et mottak i en kommune med et mye mindre tettsted. Han fikk sjokk, det var så lite mennesker. Han søkte opp på internett hvor mange som bodde i kommunen og fant ut at det bare var noen 1000, men han sverget at i løpet av de 2 årene han bodde der kunne han ikke ha sett mer enn 200. Han fikk også inntrykk av at det var veldig mange eldre mennesker i forhold til unge mennesker.

Familien hans flyttet etter ham og etter en stund flyttet de til byen der de bor nå og de trives godt selv om den er mindre enn byen de kom fra i Sudan.

Jamir liker å snakke om livet sitt i Sudan. Han og familien hadde et godt liv der forteller han. De hadde en stor bolig og flere biler og han hadde en god jobb. Han drev et eget firma og tjente gode penger. Han viser meg bilder av byen, *Khartoum* og av det gamle hjemmet sitt der, og han virker stolt. Han forteller meg at i Khartoum alene er det mange flere ulike etnisiteter enn i Norge og at byen er mye større enn byer i Norge. Den har 12 millioner innbyggere. Han forteller at han brukte 4 måneder på reisen til Norge og at det var hardt. Det var veldig lite å spise. Han kom til Norge alene.

Azzam

Han har vært i Norge i ca 2 år og kommer fra Syria. Han er i 20-årene og går på voksenopplæring. Han var arbeidsledig da jeg møtte ham, men har nå fått jobb. I tillegg jobber han også frivillig i byen, blant annet med å lage mat til de som trenger det. Han håper på å kunne gjøre ferdig sivilingeniørutdannelsen sin i Norge når han har lært seg norsk godt nok. Azzam var også en av mine hovedinformanter.

Mitt første møte med Azzam var på voksenopplæringen i timen der jeg presenterte meg selv. Han kom bort til meg i friminuttet og sa at han gjerne ville delta på studien min. Vi avtaltes å møtes senere, hjemme hos han eller hos en venn av ham som han trodde og kunne hjelpe meg med studien min. Han virket som han hadde det ganske travelt så det ble ikke så mye prat før han dro.

En uke senere møttes vi hjemme hos en venn av ham som kanskje også kunne tenke seg å delta i studien min. Når jeg kommer dit står Al-Jazeera på på TVen. Jeg hilser på Azzams venn, men han er ikke helt sikker på om han vil delta eller ikke så han ender opp med å sitte å høre på oss og komme med innspill en gang i blant. Azzam lager kaffe til oss og forteller meg at han ikke har veldig mye tid i dag siden han skal på skolen etterpå. Jeg tilbyr meg å kjøre ham til skolen etterpå og det sier han hadde vært fint. Vi setter oss ned og Azzam tar selv initiativ til å begynne å snakke. Han virker litt stresset og jeg bestemmer meg for å bare høre på. Han forteller meg at krigen i Syria begynte 3 år før han dro. Han og familien måtte dra fra huset sitt på dagtid for å unngå flyene som kom med bomber. De brukte å dra ut i marken og gjemme seg under trær og vente på at flyene skulle dra. Etter at moren hans døde kom han seg etter hvert til Tyrkia sammen med brødrene sine. Han var i gang med å utdanne seg som sivilingeniør i Syria, men avbrøt utdanningen da han dro til Tyrkia. Verken han eller brødrene følte at det var noen fremtid i Tyrkia og alle bestemte seg for å dra videre. Azzam forteller meg at han dro til Europa med gummibåt sammen med 14 andre. Båten hadde stoppet underveis og de hadde havnet i en storm. De trodde de skulle dø. Heldigvis fikk de start på båten igjen og de kom seg i land til slutt.

Før han ankom Norge var han redd for at landet og innbyggerne skulle være lite imøtekommende. Men da han kom til Oslo så han at det var mange ulike etnisiteter og at hvert enkelt menneske hadde stor frihet. Muslimer fikk gå med hijab og buddhistene med sine klesplagg. Han syntes også de som jobbet på asylmottak i Oslo var veldig åpne og

imøtekommende. Han flyttet til andre mottak to ganger før han endte opp med å bo der han bor nå.

Etter at vi har pratet i et par timer må Azzam dra på skolen og jeg kjører ham dit. Under bilturen forteller han meg at han har lyst til å kjøre opp i Norge. Han har førerkort fra Syria, men det er ikke gyldig her. Han forteller meg også litt om syrisk mat og det ender med at han inviterer meg hjem til seg for å smake på syrisk mat.

En uke senere møter jeg Azzam igjen, denne gangen hjemme hos han. Vi brukte store deler av tiden på å lage maten. Han laget kokt lam med ris, rosiner og cashewnøtter, ovnsbakt kylling med geitost og salat med en veldig sterk saus. Det virker som om han er veldig glad i å lage mat og han er veldig flink til det. Etter at vi har spist blir vi sittende å prate om filmer. Han forteller at han fortrekker dramafilmer og at noen av hans favoritter er «I am Sam» og «Shawshank Redemption».

Nesten hver eneste gang jeg var hjemme hos Azzam laget han en ny type mat, blant annet smoothie meg bringebær, sjokolade og krem og en slags krydderkake. Han var veldig glad i å lage mate og det var klart at han syntes det var morsomt. Jeg fortalte ham at han kunne vært kokk dersom han ville, noe han lo av.

Hamid

Hamid var også en av mine hovedinformanter. Han har vært i Norge i 9 år og er i 30-årene. Han har bodd både på landet og i by i Norge. Han kommer fra Sudan. Han var arbeidsledig da jeg møtte han og har etter at jeg ble kjent med han byttet jobber 2 ganger gjennom NAV. På slutten av feltarbeidet bestemte han seg for at han ikke ønsket å bli flyttet rundt på ulike jobber hele tiden og bestemte seg for å søke jobb på egen hånd uten hjelp fra NAV, noe han lyktes med. Han var veldig stolt av dette. Han er ferdig med voksenopplæring, men føler ikke selv at norsken hans er så bra. Når vi har pratet sammen har det vært mest på engelsk da han føler at han klarer å uttrykke seg bedre med dette språket.

Det var Jamir som introduserte meg for Hamid da vi var ute på kafé. Jeg rakk så vidt å forklare studien min for ham før han begynte å fortelle meg om sitt liv i Norge og hans opplevelse av det norske samfunnet. Han var veldig engasjert og jeg ble litt tatt på sengen av hvor mye han hadde å fortelle og hvor raskt han pratet. I motsetning til blant annet Jamir og

Azzam er han mere kritisk til det norske samfunnet. Noe av det første han forteller meg er at *«de som har bodd i Norge i bare noen måneder eller noen år vil alltid være veldig positive til Norge og snakke bare bra om landet. Men de som har vært her lenger og har mer erfaring har en annen oppfatning. De er ikke like positive. De har sett og opplevd mer av det negative. Men de snakker bare om det til hverandre. Fordi dersom de klager til nordmenn kan de bli tatt for å være terrorister. Når jeg snakker om det negative til deg nå er det første gang jeg gjør det til noen som er fra Norge».*

Etter å ha pratet og tatt en kopp kaffe avtaler vi å møtes igjen om noen dager for å dra på den internasjonale restauranten. Han forteller meg at han vet av noen mennesker der som kan hjelpe meg med studien min og tilbyr seg å introdusere meg.

Etter å ha møtt Hamid tre ganger der han har vært med meg og introdusert meg for mange andre inviterte han meg hjem til seg for at jeg skulle få smake på sudansk mat. Da jeg kom hjem til han stod han foran komfyren og lo og fortalte meg at jeg måtte skjære opp tomater slik at vi kunne si at vi hadde laget maten og ikke bare ham. Han hadde laget lammekjøtt med ris og en brun chillisaus med peanøttsmør i. Han hadde også laget fritert laks i tilfelle jeg ikke likte lammekjøttet. Til drikke hadde han laget fersk appelsinjuice som han hadde presset selv. Alt var veldig godt og spesielt sausen var veldig god. Etter at vi hadde spist pratet vi en stund helt til vi oppdaget at begge er veldig glade i skrekkin filmer og bestemte oss deretter for å se en.

Karim

Han kom til Norge da han var 17 år og har vært i landet i 14 år. Han kommer fra Irak og er i 30-årene. Han driver en restaurant, er gift og har barn.

Jeg møtte Karim gjennom Hamid på restauranten han driver. Den er i underetasjen av et annet bygg og det første jeg legger merke til når jeg kommer inn er fotballkampen på TV'en og de forskjellige fotball lag flaggene som henger på veggene. Det er også et eget rom med sofa for diverse kortspill. Ellers er restauranten enkelt innredd med stoler og bord på hver side og åpen plass midt i rommet.

Karim tar seg en pause fra jobben og lager en kopp te til oss begge før han setter seg ned for å prate med meg. Praten går på norsk og han kommenterer at norsken hans ikke er perfekt. Han forteller at han prøver å lære noe nytt hver dag og viser meg ordlista han har på telefonen.

Videre forteller han at han og familien hans kom hit etter faren som en familiegjenforening. Noe av det han prater mest om er hans egen og andres innsats for å passe inn i Norge og for å lære seg språket. Han tar selv initiativ til å snakke og forteller at han mener at innvandrere trenger Norge og nordmenn. Han sier at det er et godt samfunn og at han liker seg her. Han har møtt folk som har vært rasistiske, men sier at det ikke har å gjøre med at de er norske, men at de bare er dårlige person og at de finnes i alle land. De fleste nordmenn er gode forteller han. Videre sier han at man ikke må bry seg og rasisme og at han skal være her selv om noen få forteller ham at han skal ha seg ut av landet. *«Jeg skal fortsette å være her og bidra til Norge. Man må stå på og samarbeide med nordmenn»* sier han.

Karim forteller at tanken bak restauranten var at den skulle være et møtested for innvandrere og nordmenn, men det har ikke blitt slik. Det er nesten aldri noen som kommer fra Norge innom. Etter å ha observert og hørt litt forstår jeg at dette stemmer. Jeg besøkte restauranten 4 ganger og ved alle anledningene var det bare mennesker av utenlandsk opprinnelse der. Samtalene gikk for det meste på arabisk.

Masoud

Han har vært i Norge i 6 år og kommer fra Sudan. Han er i 30-årene og har fast jobb som han virker å trives i.

Jamir introduserte oss en dag vi var ute på kafé. Etter at jeg hadde fortalt Masoud om studien min forteller han med at han bodde på asylmottak i ett og et halvt år og at han hadde bestemt seg ganske raskt for at han ville dra igjen dersom det tok veldig lang tid å få svar på søknaden om opphold. Men han endte opp med å få opphold og jobbet i begynnelsen i byggebransjen. Nå jobber han som bussjåfør og trives med det.

Før han kom til Norge trodde han at landet ville være helt fantastisk, men han har fått et litt annet inntrykk etter å ha vært her en stund. Han trodde ikke det skulle være så kaldt og *«kanskje har jeg blitt litt kaldere selv»* sier han og ler. Han synes selv han har forandret seg etter at han kom til Norge. *«Da jeg først komme kunne jeg aldri tenke meg å tilbringe en dag alene, eller spise alene. I Sudan har man alltid familie eller venner rundt seg. Nå spiser jeg alene ofte»* forteller han. Han mener selv han har blitt mindre sosial etter han kom til Norge og han tror også at nordmenn er mer ensomme. Kanskje har det kalde været noe med det å gjøre sier han halvveis spørrende og ler igjen. I Sudan er folk ute i gatene hele tiden, men i

Norge holde folk seg mye mere hjemme, spesielt på vinterstid. «*Kanskje kan global oppvarming være bra for integrering*» sier han og ler. Han forteller at selv så føler han seg mere sudansk enn norsk.

Rashid

Han kom til Norge da han vart 13 år gammel og har gått på ungdomsskole og videregående i Norge. Han har nå vært her i 16 år. Han snakker veldig godt norsk og har norsk dialekt.

Jeg møter Rashid gjennom Hamid på den internasjonale restauranten. De virker å være gode venner. Han forteller meg at han ble hentet fra en flyktningleir i Kenya av norske hjelpearbeidere og tatt med til Norge av dem. Da han kom til landet hadde han allerede fått oppholdstillatelse så han slapp å bo på asylmottak. Hjelpearbeiderne var veldig imøtekommende og veldig ivrige på å snakke med ham og på grunn av dette trodde han at alle i Norge ville være slik. Men da han kom fikk han sjokk. Alle virket å holde seg unna ham. Han forteller at to uker etter at han kom til Norge måtte han til legen. Da han kom på kontoret viste han ikke hvor han skulle og gikk og banket på ei dør. Ut kom en eldre dame med rullator som så skrekkslagen ut da hun så ham. Han spurte hvor legen var og hun pekte ham ned i gangen. Han hadde ikke forventet at hun skulle bli redd og kommenterer at han tror det kan være vanskeligere for eldre mennesker. De er ikke like vant til å se andre typer mennesker. De er kanskje ikke like bereist og det er vanskelig å tilpasse seg noe nytt jo eldre man blir.

Han gikk på både ungdomsskole og videregående skole i Norge og forteller meg at på den tiden hadde han mange etnisk norske venner, da de fleste i klassen hans kom fra Norge. Han brukte ofte å spille fotball, som han var veldig glad i. Han følte at da han startet på fotballaget var da folk virkelig begynte å se på ham som «*en av dem*». Da han begynte på ungdomsskolen hadde han ikke gått på skole siden 4. klasse, men måtte allikevel begynne i 9. klasse. Han syntes det var vanskelig å ta igjen de andre og følte han hang veldig etter. Nå jobber han forteller han. Det ble for vanskelig å komme inn på universitet da han mente at han ikke var flink nok til å skrive norsk. Etter at han sluttet på skolen og startet å jobbe har han glidd fra sine norske venner. Nå er han mer sammen med andre fra Sudan.

Sarah

Hun har vært i Norge i 8 år og kommer fra Etiopia. Hun har 2 barn som hun tar vare på alene. Hun er i 30-årene og har fast arbeid.

Jamir introduserte meg til Sarah. Jeg møtte dem begge ute på restaurant. Hun hadde akkurat blitt ferdig på arbeid og hadde bestilt seg en burger. Hun fortalte at hun jobber for et busselskap og at hun trives med arbeidet sitt. Hun bor i Norge sammen med sine 2 barn som er født og oppvokst i landet. Sarah er den første kvinnelige informant jeg møtte. Hun er litt stiller og gir litt kortere svar enn hva jeg er vant til med de andre mannlige informantene, og jeg må ta initiativ til å stille flere spørsmål for at hun skal prate, men hun åpner mer opp etter hvert.

Hun forteller at hun ikke visste noe om Norge da hun først kom hit, men at hun lærte etter hvert. Hun husker at hun syntes det var veldig kaldt. I begynnelsen bodde hun på et mye mindre sted enn det hun gjør nå. Naboen hennes der bodde hun med i 3 år. Allikevel hilste naboen aldri på henne. I Etiopia hilser man alltid på naboen sin og man blir vanligvis venner.

Hun synes at hun har forandret seg etter at hun kom til Norge og at situasjonen hennes har forandret seg. I begynnelsen var det vanskelig å gå steder, hun rotet seg bort og folk forstod henne ikke siden hun ikke kunne språket. Men nå som hun har vært her en stund og kan mere om Norge og har lært seg språket har hun «*muligheter til å få til hva som helst*» sier hun.

Khadija

Hun har vært i Norge i 3 år og kommer fra Sudan. Hun er i slutten av 20-årene, har barn og går på voksenopplæring.

Vi møttes på voksenopplæringscenteret. Jamir introduserte oss. Vi bestemte oss for å gå til kantina og snakke der. De fleste hadde dratt for dagen så rommet var nesten helt tomt. Hun forteller meg at hun dro til Norge rett etter at hun var ferdig med å studere i Sudan. På grunn av dette ble hun aldri en voksen person mens hun var i Sudan. Hun fikk ikke etablert seg og kom ikke inn i et rutinefylt liv der siden hun dro rett til Norge. Hun har en baby og bor med ektemannen her i Norge. Hun har det veldig travelt, mye travlere enn hun hadde det i Sudan og hun mener at det er hovedsakelig på grunn av skolen. Hun har i tillegg mye arbeid i hjemmet og med å ta vare på babyen.

Det første året hun bodde i Norge bodde hun på et asylmottak på et mye mindre sted. Hun følte ikke at hun fikk kontakt med de andre som bodde der og det var vanskelig å finne ting å gjøre. Det var vanskelig å få informasjon om hva som foregikk rundt henne. Hun trives bedre i byen. Det er flere mennesker med mange ulike etnisiteter og hun opplever at det er enklere å bli kjent med folk.

Hun savner familien og vennene sine i Sudan veldig mye. Hun var aldri alene der. Søstrene og brødrene hennes var alltid sammen med henne og hjalp henne om hun trengte det. Men i Norge har hun fred og det var alt hun ønsket seg da hun kom hit. «*Alle steder er bedre enn hjemlandet når det kommer til fred*» sier hun.

Semret

Hun har vært i Norge i 1 år og kommer fra Eritrea. Hun går på voksenopplæring og er i slutten av 20-årene. Hun håper på å bli sykepleier.

Hun ønsket ikke å snakke veldig mye om livet før hun kom til Norge og var også veldig forsiktig da hun møtte meg. Hun ville ha tid til å tenke seg om før hun sa ja eller nei til å delta i studien og ville ha noen dager til å lese gjennom informasjonsskrivet før hun bestemte seg.

Nå fokuserer hun på å bli ferdig med voksenopplæringen og å lære seg språket godt. Hun er veldig opptatt av at hun har så stor frihet her i Norge. Hun forteller at her kan hun gjøre det hun ønsker når det kommer til utdanning og arbeid. Slik er det ikke i Eritrea. Der hadde hun ikke de mulighetene hun har i Norge.

Heba

Hun har vært i Norge i 7 år, der hun i 6 år bodde på mottak. Hun kommer fra Nigeria, er i 40-årene og har barn og hun går på voksenopplæring.

Hun kom til Norge alene med datteren sin som på den tiden bare var et par måneder gammel. Det var ikke som hun først forventet og hun følte seg veldig trist og frustrert i starten. Den første natten i Norge sov hun og datteren på gulvet i en politistasjon. Hun var veldig bekymret for datteren i starten da hun ikke ville spise noe av maten som var veldig annerledes enn det de var vant til.

Videre forteller hun at det går mye bedre nå. Hun går til en internasjonal kirke som har mange ulike etnisiteter, også etnisk norske. Kirken er som familien hennes i Norge forteller hun. Hun er også veldig glad for at hun har muligheten til å ringe å snakke med familien i hjemlandet. Hun savnet dem veldig i starten. Det var vanskelig uten dem, og å være helt alene da hun kom.

Kapittel 3. Hva handler integrering om?

Når jeg har snakket med mine informanter om integrering har det vært umulig å komme utenom betegnelser som «nordmenn» «innvandrere» og «etnisk norske». Jeg har gjennom feltarbeidet forsøkt og la mine informanter først komme med betegnelser på ulike grupper mennesker når vi har pratet sammen fordi jeg mener det hadde vært problematisk å begynne å kategorisere mennesker selv, både på grunn av temaet studien min handler om og i selv. I de fleste av samtalen har informantene selv vært de første til å bruke disse betegnelse og når de da har brukt «nordmenn» var det klart at de snakket om andre enn seg selv. Samtidig så virker det som om når de har brukt betegnelsen «innvandrer» eller «innvandrere» så snakker de også veldig ofte om andre enn seg selv. For eksempel når de har snakket om språk eller venner og de har pratet om det de opplever som generelle tendenser blant innvandrere har de omtalt innvandrere som «de/dem» og ikke «oss» eller «vi». For det meste når hver enkelt informant har pratet om seg selv og da kategorisert seg selv har det vært som «sudansk», «arabisk», «iraki» osv. Blant annet Jamir omtalte seg selv som «arabisk» og «en blanding av norsk og sudansk». Masoud og Hamid har omtalt seg selv som «sudansk». Rashid har omtalt seg selv som «norsk» og «sudansk». Karim har omtalt seg selv som «iraki», men fortalte meg at når han pratet med slekta si som ennå er i Irak så omtaler de han som «norsk» og «nordmann». Når ordet «nordmann», «innvandrer», eller «etnisk norsk» nevnes i empirien så er det slik mine informanter har brukt disse ordene.

Jeg har med alle informantene spurt hva de tror og mener integrering handler om. Jeg har fått varierte svar, men samtidig går mye av det samme igjen. De fleste mener at det viktigste er å ta del i norsk samfunn, da gjennom å lære seg språket, å arbeide og å lære seg norske lover og regler, og å følge disse. De mener at det er viktig å prøve å være en ressurs for det norske samfunnet og at man må ta del i å forme samfunnet. Når jeg har spurt informantene om hva de mener integrering går ut på har de fleste kommet med slike «praktiske» svar. De har nevnt ting de er nødt til å gjøre, som for eksempel å få seg jobb. Azzam kommenterte at «*man må være nyttig, man må være en ressurs*».

«Å være nyttig»

Å være nyttig, å være en ressurs og å være brukbar var noe flere av mine informanter tok opp som viktig for integrering, gjerne gjennom arbeid og utdanning. Flere gjorde også andre ting for å holde seg aktiv som for eksempel frivillig arbeid. Blant annet så beskrev Azzam arbeid og utdanning som nøkler som man kunne bruke for å komme inn i det norske samfunn med og han mente at det å holde seg aktiv var viktig for å ikke bli «stuck». Så hvordan er situasjonen for mine informanter når det kommer til arbeid og utdanning? Hva gjør de for å være nyttige?

Alle jeg har pratet med går enten på skole eller har jobb. Noen går på skole i tillegg til at de har jobb. Alle mente at det å gå på skole, og å arbeide er viktig for integrering. Men det var tydelig at det var vanskeligere for enkelte enn det var for andre. Noen trivdes ikke i de jobbene de fikk muligheten til å arbeide med og ønsket heller å prøve å starte opp noe selv. Blant annet Karim som driver sin egen restaurant og Jamir som planlegger å starte sitt eget foretak. Mange har også ambisjoner om at når de blir ferdige med norskopplæringen ønsker de å ta videreutdanning i Norge. Blant annet ønsker Semret å bli sykepleier og Azzam ønsker å gjøre ferdig sivilingeniørutdannelsen sin i Norge.

De som fortalte meg at de ikke trivdes med jobbene de fikk var de som ble utplassert på praksis via NAV. Blant annet Hamid og Jamir har og har hatt praksisjobber via NAV. Både Jamir og Hamid synes NAV er vanskelig å forholde seg til. Hamid har blant annet fått praksis som maler og som renholder og han har uttrykt at han ønsker å jobbe med noe som interesserer han mer. Men det som virket å være det største problemet for Hamid når det kom til praksisjobber var at han ønsket fast arbeid så han kunne slippe å måtte bytte arbeidsplass så ofte. Da jeg først møtte Hamid jobbet han som maler gjennom praksis fra NAV. Han fortalte at han syntes denne jobben var helt grei, men at han gjerne ønsket å jobbe med noe som interesserte ham mer. Senere ble praksisen hans som maler slutt og han fikk en praksisplass der han jobbet med renhold. Da fortalte han meg at han håpet at de han var på praksis hos ville ansette ham fast når praksisperioden hans var over. Ca. en måned senere så forteller han meg at han må starte i en ny praksisjobb igjen, som hva vet han ikke ennå. Han virket veldig oppgitt over dette og fortalte meg at han syntes at det var vanskelig å forholde seg til NAV når de hele tiden flyttet rundt på ham og at han på grunn av dette hadde bestemt seg for å prøve å skaffe seg jobb på egen hånd slik at han kunne få en fast stilling et sted. Da jeg møtte ham igjen senere så fortalte han meg at han hadde fått et jobbintervju hos en dagligvarebutikk og at han måtte på intervjuet samme dag. Han gledet seg veldig, men var også ganske nervøs.

Etter at vi hadde pratet en stund hjemme hos ham kom tiden for intervjuet og jeg ventet på ham mens han var inne på det. Da han kom ut å møtte meg senere ble det klart at han hadde fått jobben da han smilte fra øre til øre. Vi bestemte oss for å feire dette med pizza og en film.

Også Jamir syntes det var vanskelig å få jobb gjennom NAV, men av en annen grunn enn Hamid. Jamir fortalte meg at han ønsket å kunne jobbe med noe som interesserer ham og som han er flink til. Hjemme i Sudan hadde han hatt et eget foretak og vært sin egen sjef og jeg fikk inntrykk av han savnet dette. Ofte når jeg møtte han så fortalte han meg om hvordan livet hans hadde vært i Sudan og om hvordan jobben hans hadde vært. Han jobbet med fiske og fortalte meg om hvordan han bygget opp bedriften fra grunnen av og hvordan han litt etter litt utvidet den for at den skulle bli mer lønnsom. Han fortalte om hvordan han startet med et par båter og deretter sparte opp for å kjøpe flere og at han hadde kjøpt et lager med fryserer hvor han kunne oppbevare fisken. Deretter så tegnet han båtene for meg. Jeg fikk inntrykk av at han liker å snakke om dette og at han er stolt over det. Han forteller også at det er vanskelig for ham å akseptere jobber gjennom NAV som for eksempel renholder når han tidligere brukte å være sin egen sjef. En kveld jeg møter han mot slutten av feltarbeidet mitt forteller han meg begeistret at han har planer om å starte opp en egen bedrift i Norge og at han har noen ideer som han tror kan fungere. Han ønsker ikke å arbeide i praksis med jobber som han får fra NAV, som for eksempel renholder. Han føler at han kan gjøre mer. Han forteller meg at noen ganger føler han seg som en «looser» her i Norge. Han hadde en veldig vellykt fiskeribedrift i Sudan der han var sin egen sjef og det er veldig vanskelig for ham å ha mistet det sier han. Når han får praksisjobber gjennom NAV så føler han ikke at han utretter like mye eller får brukt sine evner.

De fleste av informantene mine hadde allerede faste jobber som de hadde skaffet seg på egen hånd da jeg møtte dem, og jeg fikk inntrykk av at de trivdes godt. Blant annet Masoud og Sarah har begge faste jobber hos et busselskap og de virket begge fornøyde med jobbene sine. Karim driver som sagt egen restaurant og virket godt etablert. Restauranten var alltid full av mennesker de gangene jeg var der.

Azzam var en av mine informanter som jeg snakket mye om integrering med. Han hadde mye å si om temaet og han hadde klare meninger om hva som skal til for at en skal bli integrert. Han fortalte meg at integrering handler om å være brukbar i samfunnet og å bli en del av samfunnet. Han mener at man kan ikke bare få mat og husly og så være fornøyd. Man må

komme seg ut i samfunnet, man må studere, få seg jobb og bli kjent med folk og «*man må være nyttig*» forteller han meg. Han mener at alt for mange blir sittende hjemme og at de bør «pushes» ut, både av andre og av seg selv, og at man må prøve å finne noe man har til felles med andre. Han forteller at det norske samfunnet er åpent når man først «*kommer seg inn*», og at nøkkelen til å komme seg inn er gjennom arbeid eller å studere. Det er, forteller han, de viktigste arenaene der man bli kjent med andre, altså gjennom arbeid eller utdanning. Dersom man klarer å «*komme seg inn*» blir det etter hvert enklere og ting faller på plass.

Da jeg møtte Azzam hadde han ennå ikke fått jobb, men hadde startet å sende ut søknader til flere forskjellige steder. Den første gangen jeg møtte ham hjemme hos seg selv fortalte han meg at han hadde sendt ut CV-en sin til flere mulige arbeidsgivere, blant annet til en dagligvarebutikk i strøket der han bor og han påpeker at det er viktig å holde seg aktiv. I løpet av feltarbeidet fikk han jobb hos dagligvarebutikken og hos en barnehage. Han fortalte meg flere ganger i løpet av feltarbeidet at det er viktig å ikke bli sittende hjemme for mye, for da bare bekymrer man seg over fremtiden og man kommer seg ikke noen vei. Det er viktig å ikke bli «*stuck*» fortalte han meg. Han brukte også ved flere anledninger å påpeke at det er viktig å selv gjøre en innsats dersom man vil bli integrert. Etter at han startet å arbeide i dagligvarebutikken fortalte han meg at jobben i dagligvarebutikken er en bra plass for å øve seg på å prate norsk da han møter mange nordmenn der, men at han gleder seg mer til å starte å arbeide i barnehage og at han også tror at det vil være et bra sted for å øve på å snakke norsk. Azzam jobbet også en del frivillig mens jeg gjorde feltarbeidet. En kveld jeg møtte ham var han helt utslitt og forteller at det var fordi han og en venn av ham hadde laget mat som de skulle dele ut til hjemløse i byen. En annen venn av dem skulle komme med bil og hente dem og maten, men han hadde avlyst og de hadde måttet drasse med seg store kjeler med mat på bussen. Senere på kvelden etter at jeg og Azzam hadde laget mat og spist fortalte meg også at han kanskje skal starte å jobbe frivillig med å introdusere nye innvandrere for Norge og samfunnet her. Jeg fikk gjennom feltarbeidet inntrykk av at Azzam likte å holde seg aktiv og han var også den av informantene mine som snakket mest om hvor viktig det er å nettopp holde seg aktiv, og som gjorde en stor innsatt for å klare dette.

Arbeid er ikke bare viktig for mine informanter som en måte å holde seg aktive på eller som en måte å være nyttige på. Flere mener at det også er viktig som en arena der man kan bli kjent med etnisk norske. Mange av informantene har gjennom feltarbeidet lagt vekt på at en viktig del av integrering er å bli kjent med nordmenn, men at dette er problematisk.

Den første gangen jeg møtte Rashid fortalte han meg at han mener at for å bli kjent med etnisk norske må man ha noe til felles, som for eksempel en felles arena, før man kan bli kjent med dem. Han sa at arbeidsplassen og skolen kan være et slikt sted. Både Sarah og Masoud forteller at de har møtt en god del mennesker gjennom jobbene sine i busselskapet. Men begge forteller at ingen de har møtt der, kan de kalle for «nære venner». Masoud forteller at når han har lunsjpause på jobben så bruker han å dra til en restaurant å spise med sine sudanske venner i stedet for å spise med de andre fra jobben. Han har prøvd flere ganger å spise med kollegaene sine, men han har opplevd at når han har kommet inn i rommet har samtalene sluttet. Dette opplevde han som ubehagelig og begynte å spise andre steder. Sarah forteller at hun møter mange mennesker gjennom jobben, men at hun ikke blir godt kjent med noen av dem. Karim som driver restaurant mener også at det er viktig med felles arenaer for å bli kjent med nordmenn og mener i likhet med Rashid at en slik arena kan være arbeidsplassen og skolen. Karim har også møtt mange mennesker gjennom jobben sin i restauranten, men de fleste er andre innvandrere. Selv om restauranten er åpen for alle og ønsket hans var at det skulle kunne være en møteplass for nordmenn og innvandrere, så er det nesten bare andre innvandrere inntil forteller han, og legger til at han synes at både innvandrere og nordmenn må gjøre en større innsats for å bli kjent med hverandre.

Samtidig så kan det å bli kjent med mennesker og ha et nettverk føre til at det blir enklere å få jobb. Alle informantene som har søkt på jobb selv og har fast jobb forteller at det tok en stund før de fikk jobbene sine. Blant annet Sarah syntes det var vanskelig å søke jobber og å vente på å få svar. Men når hun først fikk jobb ble alt mye bedre forteller hun. Jamir tror at det er i Norge slik som det er i Sudan når det kommer til å få seg jobb. Man får mange jobbtilbud gjennom venner og familie forteller han. Han mener at det er enklere å få seg jobb dersom man har et stort nettverk. Slik sett er det viktig for mine informanter å få norske venner da dette kan åpne opp for flere muligheter for dem blant annet på arbeidsmarkedet. Vennskap med etnisk norske kan føre til at mine informanter får et større handlerom og mulighet til å velge flere ulike strategier for eksempel når det kommer til hvor de skal jobbe og hva de skal jobbe med.

Skolen var også en arena mine informanter nevnte som viktig for integrering, gjennom at det er en måte å holde seg aktiv på, en måte å være nyttig på, en måte å lære det norske språket på, og som en arena der man kan møte nye mennesker. Når jeg har spurt om hva de synes om voksenopplæringen har det vært både positive og negative svar. Når det har vært negative svar

har det ofte gått ut på at det blir for liten tid til undervisning. Blant annet Sarah kommenterte at hun opplevde at timene var alt for korte da hun gikk på voksenopplæring selv. Dette har jeg også snakket om med en av de ansatte ved voksenopplæringa som fortalte meg at skolen får for lite ressurser til å kunne drive slik de ønsker. Jeg har ikke fått noen klager på at lærerne ikke er flinke til å lære bort, men noen har kommentert at de ikke synes at lærerne er strenge nok, blant annet Sarah og Azzam. Sarah fortalte meg at «*vil man lære så kan man det, men man kan også sitte i timene hele dagen uten å gjøre noe*» og Azzam kommenterte at han synes at for mange sitter med telefonen i timen eller at de kommer for sent og at han synes at de burde gjøre en større innsats, samtidig som lærerne burde være strengere med dem. Han sier at hadde det vært i Syria ville ikke lærerne tillat slik oppførsel som har ser i timene på voksenopplæringen av og til. To av mine informanter har også sagt at de ønsker å ta videre utdanning i Norge etter at de er ferdige med voksenopplæring. Azzam ønsker å gjøre ferdig sivilingeniørutdannelsen sin og Semret ønsker å utdanne seg som sykepleier når de er ferdige med voksenopplæringen og de kan det norske språket godt nok til å ta utdanning i Norge.

De fleste sier også at skolen er viktig for å lære det norske språket samtidig som de mener at det ikke er nok. For eksempel så mener Jamir at dersom man skal kunne et språk så er det ikke nok å lære grammatikk på skolen, man må også bruke språket i hverdagen, noe jeg skal komme nærmere inn på i senere kapittel.

Selv om skolen ble nevnt av flere av mine informanter, blant annet Karim og Rashid, som en arena der man kan møte nordmenn, har de fleste av mine informanter gått på voksenopplæring og ikke ordinær skole i Norge. Rashid var den ene som har gått på ungdomsskole og videregående i Norge. Ut ifra det jeg har observert er voksenopplæringen en god plass for å møte nye mennesker, men ikke nødvendigvis etnisk norske, da de eneste som regelmessig er der med norsk bakgrunn er lærere og administrasjon. I løpet av den tiden jeg tilbrakte på voksenopplæringscenteret var de menneskene jeg observerte der enten elever med innvandrerbakgrunn eller lærere og administrasjon, de fleste med norsk bakgrunn. I friminuttene var elevene sammen med hverandre og praten gikk for det meste på et annet språk enn norsk. Karim fortalte meg at han tror det kunne vært en god idé å hatt presentasjoner på skoler, der innvandrere kunnet kommet å presentert seg selv for norske elever. Ut ifra det jeg har observert og hørt er antakeligvis skolen en god arena for å møte etnisk norske dersom mennesker med innvandrerbakgrunn går på de sammen skolene som de som er etnisk norske. Rashid fortalte meg for eksempel at da han gikk på ungdomsskole og

videregående i Norge så hadde han nesten bare norske venner, men at dette har forandret seg etter han ble ferdig på skolen, noe jeg skal komme tilbake til i senere kapitler.

Arbeid og utdanning er viktig for mine informanter, ikke bare som krav fra det norske samfunn til dem, men også som måter å holde seg aktive på, måte å være nyttige på, og som arenaer der man kan møte andre mennesker. Å arbeide og å ta utdanning er noe mine informanter er stolte av, og det er noe de gjør minst like mye for seg selv som for integrerings skyld. Å være nyttig kan handle like mye om at man selv føler seg nyttig som at andre opplever en som nyttig. Å arbeide og å ta utdanning er strategier for mine informanter for å skape seg et liv i Norge, men deres handlingsrom virker å være noe begrenset da en del ikke får de jobbene de ønsker, enten på grunn av at de ikke kan språket godt nok, eller fordi de ikke har den riktige utdanningen eller fordi deres nettverk er begrenset.

«Å passe inn»

Jeg har dog også fått noen mer abstrakte svar på hva integrering handler om, og både ut i fra dette og samtaler jeg har hatt med informantene om andre temaer virker det som om integrering handler om mere enn bare det praktiske, som å få seg jobb, lære det norske språket og å følge norske lover og regler. Er man integrert dersom man kan snakke norsk, har en jobb og følger norske lover og regler? Eller er det noe mer? Handler integrering også om følelser? Det ble raskt klart for meg ut i fra det informantene fortalte meg og det jeg lærte om livene deres at det gjør det. Det er også viktig for mine informanter å føle at de «*passer inn*» som Hamid sa. Flere av mine informanter snakket nettopp om å «*passe inn*» når de pratet om integrering, og som noe som er viktig for dem. Men hva betyr det egentlig å *passe inn*?

Jamir var og en av de informantene jeg hadde mest kontakt med under feltarbeidet, og også han hadde mye å si om integrering. Jamir, i likhet med Azzam mener også at integrering handler mye om praktiske ting, slik som å få seg jobb og utdanning og å lære seg språket, men han mener også at det også handler om følelser og det å bli kjent med andre mennesker. En kveld vi var ute på kafé fortalte han meg at integrering starter med språket og i det å møte andre mennesker. «*Man må møte mennesker for å bli integrert og man må føle seg norsk i hjertet. Dersom man vil være norsk kan man være norsk*» fortalte Jamir meg. Videre sa han at han er glad for alt han har fått av Norge. Hjemme ble alt fratatt ham. Her har han fått hus, utdanning for seg og sine barn og familien hans er trygge sier han og legger til «*Så hvorfor skulle jeg ikke ville være norsk, jeg elsker Norge på grunn av dette*». Senere i feltarbeidet

hadde jeg pratet med Jamir om tilhørighet og han kom igjen inn på temaet om han følte seg norsk eller om han følte seg sudansk. Han hadde fortalt meg at først og fremst så føler han seg arabisk. Den arabiske kulturen og språket er veldig viktig for ham forteller han. Deretter føler han seg som en blanding av norsk og sudansk. Han er ikke lenger 100% sudansk, men han er ikke 100% norsk heller. Han er en blanding forteller han, og en blanding er bra. Jamir tror at innvandring vil forandre det norske samfunnet, han mener at det vil bli bedre. Han forteller meg at han tror at samfunnet vil utvikle seg i en god retning når flere mennesker «mixes» sammen og at den innvandringen som skjer i Norge vil føre landet i en positiv retning når det kommer til både kultur og det genetiske.

Det å komme i kontakt med nordmenn og å få venner var viktig for alle mine informanter og de tok ofte opp dette når vi pratet om integrering, og ofte som noe som ikke funket med integrering eller som var problematisk, blant annet Heba. Hun tror integrering handler mye om å bli kjent med folk og at det også handler om å bli vant til samfunnet. Man må lære om den nye kulturen og man må lære om lover og regler og følge disse, da dette er annerledes i Norge enn i hjemlandet hennes forteller hun. Nå føler hun at det går bra og at hun passer mere inn. Hun begynner å føle seg som en del av samfunnet og spesielt føler hun seg hjemme i kirken hun går i. Kirken er som familien hennes her i Norge forteller hun. Men i begynnelsen var det veldig vanskelig forsetter hun. I starten følte hun seg helt «*lost*» sier hun, men det ble bedre etter at hun ble kjent med folk i kirken hun går til. Spesielt hadde en eldre norsk kvinne i denne kirken hjulpet henne mye med å lære seg det norske språket. Selv om hun har norskundervisning på voksenopplæringen følte hun ikke at hun virkelig begynte å lære det norske språket før hun møtte denne norske kvinnen forteller Heba. Semret mener også at integrering handler om å bli kjent med folk. Hun forteller meg at man må lære om det norske samfunnet og man må lære språket. Man må bli kjent med kulturen og føre å klare dette må man snakke med nordmenn forteller hun.

Hamid var en av mine informanter som det var veldig viktig for å komme i kontakt med andre etnisk norske og for han virker det som om integrering har mye å gjøre med nettopp å komme i kontakt med andre mennesker og å få norske venner. Hvor vanskelig han synes det er å bli kjent med mennesker i Norge, og hvor vanskelig det er å få etnisk norske venner, er noe av det jeg og Hamid snakket mest om gjennom feltarbeidet. Det ble klart for meg at dette er veldig viktig for ham og for at han skal kunne føle at han «*passer inn*» som han sa. Han har fortalt meg flere ganger at han noen ganger føler seg veldig ensom og at han ønsker flere

venner som er etnisk norske. Han fortalte meg også at han mener at det ikke bare er etnisk norske sin feil at integrering ikke fungerer i Norge. Han synes også at mange innvandrere gjør en for dårlig innsats for å tilpasse seg det norske systemet, med bant annet NAV og voksenopplæring, og han kommenterer at noen også utnytter det. Blant annet vet han at noen prøver å få mere penger fra NAV enn de har rett til. Han sier også at noen innvandrere ønsker gjøre nordmenn ukomfortable rundt dem, og at de da oppfører seg på måter som de vet at får andre til å reagere negativt. *«Begge sider, nordmenn og innvandrere, må gjøre en større innsats dersom integrering skal fungere»* sier han. Også Karim mener at integrering i stor grad handler om å bli kjent med folk og han synes at mange innvandrere gjør en for dårlig innsats når det kommer til å ta kontakt med andre som ikke kommer fra samme land som dem selv. Han påpeker at det å bli kjent med andre enn de fra sitt hjemland også er viktig for å lære seg det norske språket. Han forteller videre at han tror at en av de beste stede for å bli kjent med nordmenn på er på skolen og han sier at *«de som bare kommer på skolen, skriver det læreren sier og så drar igjen uten å snakke med andre må gjøre en større innsats. De må prøve å snakke med folk og bli kjent med folk»*.

Den første gangen jeg møter Masoud er ute på kafé sammen med Jamir. Masoud har akkurat kommet fra jobben sin i busselskapet og han har ennå på seg uniformen. Etter å ha kjøpt oss kaffe, og jeg har forklart studien min for ham spør jeg Masoud om hva han mener integrering handler om. Det første han sier er at integrering i Norge ikke fungerer. Han forteller at han har vært i mange andre land i Europa og at han synes det fungerer bedre i mange av de landene, blant annet Østerrike og Frankrike. Han forteller at han tror en mye større andel er *«godt integrert»* der enn her i Norge. Han forteller videre at selv om han har vært her i 6 år så føler han ikke at han kjenner noen fra Norge som han kan kalle for «venner». Han sier at han har *«arbeidsvenner»*, men de er han aldri sammen med på fritiden. Han har prøvd å ringe de utenom arbeidstiden, men forteller at han ikke har fått noe svar. Selv om Masoud snakker norsk veldig godt og har en fast jobb som han trives i synes han allikevel ikke at integrering fungerer i Norge. Det virker som om integrering i stor grad handler om å komme i kontakt med andre og vennskap for ham, noe han føler at han mangler. Siden han har sluttet å prøve å bli bedre kjent med de etnisk norske han arbeider med kan det også virke som at han har gidd litt opp på å få norske venner.

Vennskap med nordmenn er for mine informanter altså en viktig del av hva integrering handler om, og det er noe flere føler at de mangler. Samtidig har flere påpekt at det er ikke bare nordmenn eller bare innvandreres ansvar å komme i kontakt med hverandre, men at begge må gjøre en større innsats.

«Nordmenn må få vite mer om innvandrere»

En ettermiddag jeg møtte Azzam hjemme hos seg fortalte han meg at han tror at nordmenn vet veldig lite om hva integrering er og hvordan det fungerer. Han opplever at etnisk norske ikke vet noe om det systemet som flyktninger må igjennom når de kommer til Norge. Han forteller meg at han hadde spurt en person som kommer fra Norge om hvorfor det er slik og hadde fått som svar at *«det er fordi de (nordmenn) ikke bryr seg om å lære om det. Det er ikke viktig for dem. De vil leve sitt eget liv i fred»* fortalte han meg. Azzam forteller meg så at han tror at dersom flere nordmenn hadde vist hvordan integrering fungerer og hvordan det er for innvandrere så hadde integrering i Norge blitt enklere. Man må ha forståelse for og lære om hverandres situasjon mener Azzam.

Noen av informantene mine har tatt opp frykt når vi har pratet om integrering, og da mere spesifikt frykt på grunn av mangel på kunnskap. Jamir har flere ganger kommet med forslag til hva han tror er viktig å snakke om i studien min. Ofte når vi har hatt lengre samtaler om ulike temaer, blant annet språk, væremåter, og vennskap, har han etterpå kommentert at *«dette tror jeg er viktig for studien din»*. Et av forslagene hans var at jeg måtte skrive om barnevernet i Norge. Han tror at mange flyktninger er redde for barnevernet fordi de ikke vet hvordan det fungerer. De tror at de kommer til å bli fratatt barna med en gang de kommer til Norge. Men slik er det ikke forteller Jamir. Man må bare være en god forelder og behandle barna sine ordentlig slik som man ville gjort ellers. Man kan ikke slå dem eller behandle dem dårlig. Men veldig mange innvandrere vet ikke hvordan barnevernet i Norge fungerer, gjentar han, og han skulle ønske at de kunne fått det bedre forklart når de først kommer til Norge.

Også Karim tar opp frykt, men da fra etnisk norske og ikke fra innvandrere. Han forteller meg at veldig mange innvandrere tror at nordmenn er redde for dem og at han tror at også veldig mange nordmenn er redde for dem. Han tror at dette har å gjøre med dårlig kommunikasjon og mangel på kunnskap om hverandre. Han sier at dersom noen som er innvandrer gjør noe feil må man si ifra og være direkte og at man må være sosial og prøve å bli kjent med folk. Man må fortelle om seg selv og man må ta initiativ fortsetter han, og legger til at *«nordmenn*

må få vite mer om innvandrere». De fleste innvandrere vil bare ha et godt liv sier han. Karim mener at innvandrere er en ressurs for Norge, og at det å være en ressurs er viktig for å føle seg som en del av samfunnet. Den manglende kontakten som min informanter føler det er mellom innvandrere og nordmenn kan altså også føre til frykt for hverandre og oppleves som ekskluderende.

De fleste av mine informanter hadde spesifikke meninger om hva integrering er og hva det handler om, men samtidig var det en del som prøvde å svare så godt de kunne når jeg spurte om integrering, men det var klart at de ikke helt forstod ordet, verken på norsk eller engelsk. Noen har et så spørrende ansiktsuttrykk når jeg nevner dette ordet at jeg får inntrykk av at de aldri har hørt det før. Jeg har prøvd å unngå å komme med min forklaring på ordet med mindre de har spurt meg direkte om jeg kan forklare hva det er for å unngå å påvirke deres svar. Dette var noe som egentlig slo meg som merkelig. En av forventningene jeg hadde før jeg startet feltarbeidet var at alle ville ha en eller annen form for forståelse av ordet integrering, eller at de i alle fall hadde hørt ordet før. Denne forventningen hadde jeg da jeg har antatt at de gjennom å gå på blant annet voksenopplæring har fått forklart dette ordet, siden det å forstå hva integrering er må være viktig spesielt for de som forventes integrert. Tross alt forventer det norske samfunn, både politikere som vi kan se gjennom stortingsmeldinger og privatpersoner som vi kan se i media, at innvandrere som kommer til Norge skal integreres, men det må være vanskelig for mennesker å leve opp til forventninger fra andre dersom disse forventningene ikke blir tydeliggjort. Fra diskursen om integrering av innvandrere i Norge så vi at det ligger forventninger om hvordan innvandrere skal integreres, men å integreres, når man ikke vet hva det betyr, blir nødvendigvis vanskelig.

Khaled, som jeg møtte på «den internasjonale restauranten» drevet av Karim, og også Khadija svarte da jeg første spurte dem hva de tror integrering handler om at de ikke forstod ordet og spurt meg om å forklare det for dem. De snakket begge engelsk så godt at vi kunne ha en samtale på det og jeg prøvde å forklare det for dem med hjelp fra Hamid og Jamir som oversatte til arabisk for meg, men de virket allikevel usikre og samtalen stoppet litt opp. Også Sarah var blant en av informantene som ikke virket å forstå ordet integrering selv om hun har vært i Norge i 8 år og virket å kunne det norske språket godt. Etter at jeg hadde spurt henne hva hun trodde integrering handler om i Norge så sa hun at hun ikke vet det og at hun ikke forstår ordet. Deretter spurte hun om jeg kunne forklare ordet for henne. Jeg prøvde først å forklare det på engelsk og Jamir som var med oss prøvde å oversette min forklaring til

arabisk, men det virket allikevel ikke som om hun hadde noe forhold til begrepet og ville at jeg skulle forklare nærmere hva det betyr. Jeg prøvde å forklare det så enkelt som mulig for ikke å påvirke henne for mye og fortalte henne at ordet kan bety ulike ting for ulike mennesker og at mange mener at det handler om å tilpasse seg nye omgivelser. Hun svarte deretter at hun trodde at å lære seg norsk språk og å få seg arbeid er viktig. Men samtalen virket å stoppe opp litt også med henne så jeg bestemte meg for å spørre om andre ting, blant annet om hun føler at hun passer inn her i Norge. På dette svarte hun at hun føler for det meste at hun passer inn. Men av og til skjer det ting som minner henne på at hun ikke er fra Norge og som får henne til å føle seg annerledes fra andre. Hun fortalte at det kan være små ting, som hvordan folk ser på henne eller oppfører seg rundt henne. Et eksempel hun ga meg var da noen barnehageansatte hadde spurt barna hennes hvor de var fra, og de hadde svart at de var fra Norge. De var tross alt født og oppvokst i Norge. Men de ansatte hadde ikke vært fornøyd med dette svaret og hadde spurt igjen «*men hvor kommer dere egentlig fra?*» fortalte Sarah. Denne hendelsen sa hun hadde minnet henne på at hun var annerledes og hun hadde fått utrolig hjemlengsel, selv om Norge er hennes hjem nå.

Det «å passe inn» kan altså avhenge av små ting, små hendelser som gir en en følelse av at man hører til, eller at man ikke hører til. Dette fikk jeg også et eksempel på da jeg snakket med Rashid om hva han tror integrering handler om. Vi møttes på restauranten drevet av Karim og vi satt i spillrommet og pratet. Det første jeg la merke til var at han hadde norsk dialekt, noe ingen av mine andre informanter har. Han forteller meg at han føler seg norsk og at han føler seg integrert. Han sier at han føler at han har et samfunnsansvar og at han må ta del i samfunnet for å gjøre det bedre og dette gjør han gjennom jobb. Han legger også til at han tenker på norsk og ikke på arabisk lenger. «*Når jeg snakker arabisk med moren min kan det plutselig komme norske setninger ut fordi jeg tenker inni meg på norsk*» sier han og ler og legger til at «*slekta mi i Sudan mener at jeg er norsk nå og de kaller meg for 'nordman'*».

For mine informanter handler altså integrering å få seg arbeid, utdanning, lære seg norske lover og regler og å lære seg det norske språket. Det handler om å være en ressurs, om å være brukbar og om å være nyttig. Det handler også om å få kontakt med nordmenn, og å få venner. Det handler om å føle at man passer inn. Det som har blitt klart er at for mine informanter så er ikke hovedfokuset «å bli integrert». Det er ikke integrering for integrerings skyld som er viktig, det er ikke det som er målet. Mine informanter handler ikke og tar ikke valg ut i fra hva som vil være «god integrering» i følge politikere eller journalister. Det som er

viktig er å utvikle og vedlikeholde et liv, og integrering er en del av dette. Selv om de fleste av informantene mine har arbeid eller går på skole og de har etablert seg i Norge ble det klart gjennom feltarbeidet at de også føler at det er noe som mangler. Det hender at de føler at de ikke passer inn og det kan virke som at den viktigste årsaken til dette er manglende kontakt og vennskap med etnisk norske. Kontakt og vennskap med nordmenn ble nevnt av de fleste som viktig for integrering og av mange også viktig for dem personlig. Jeg skal derfor i de to neste kapitlene se på hvem mine informanternes venner er, hva de mener vennskap handler om og årsaker til at de kan føle ekskludering og at vennskap med nordmenn er vanskelig å oppnå. Hvem er mine informanternes venner?

Kapittel 4. «Innvandrere sitter med innvandrere og nordmenn sitter med nordmenn»

Vennskap og det å bli kjent med mennesker, og spesielt nordmenn, har vært et tema som har gått igjen hos mine informanter. Arbeid har blitt nevnt både som en arena der man kan bli kjent med nordmenn, men også som noe som er enklere å skaffe seg dersom man allerede kjenner nordmenn. Det norske språket har også blitt nevnt av mange som noe som er enklere å lære seg dersom man kjenner nordmenn og prater med nordmenn, men også som noe som gjør det enklere å bli kjent med nordmenn dersom man allerede kan det. Også mangel på kunnskap og frykt ble nevnt som noe som kommer av manglende kontakt med nordmenn.

Vennskap

En del av informantene sier at de føler seg norske og som en del av det norske samfunnet. De føler at de behersker språket greit, har eller tar utdanning og har jobb og mange føler at de har forandret seg av å være i Norge. Spesielt noen sitater har fasinerte meg. Blant annet fra Rashid som sa at; *"Jeg tenker på norsk nå. Når jeg snakker på telefonen med mora mi og vi snakker arabisk kommer det plutselig norske setninger ut"* og fra Masoud som fortalte at; *"Før kunne jeg aldri spise alene, det var utenkelig. Nå jeg spiser jeg alene ofte"*. Men på tross av dette og at de kjenner nordmenn fra jobb eller skole virker det som om de er mest sammen med mennesker fra sitt hjemland.

Den første gangen jeg var på Karims restaurant, «den internasjonale restauranten», møtte jeg Rashid. Vi flyttet oss fra den åpne delen av restauranten, som var full av mennesker, til et mindre rom, beregnet for kortspill og lignende, før vi begynte å prate om studien min. Rashid fortalte meg at han kom til Norge da han var 13 år. Han gikk på både ungdomsskole og videregående skole i Norge og forteller meg at på den tiden hadde han mange etnisk norske venner, da de fleste i klassen hans kom fra Norge. Men etter videregående mistet han kontakten med disse. Deretter kom han inn i det sudanske miljøet og alle de han ser på som gode venner kommer nå fra dette miljøet. Dette er også noe jeg har observert selv. Jeg har ofte vært med Hamid, Jamir og Masoud ute på kafé og de er alle i den samme vennegjengen som består av sudanske menn. En ettermiddag jeg er ute med Jamir og Masoud tar Masoud opp nettopp dette med at de sjeldent henger med andre enn hverandre. Han mener det er slik overalt og sier *«dersom du går ut og setter deg på en kafé eller en restaurant vil du se hva jeg snakker om. Nordmenn sitter med nordmenn og innvandrere sitter med innvandrere»*. Dette

har jeg som sagt observert når jeg har vært ute med Hamid, Jamir og Masoud, men også når jeg har vært på Karims restaurant. Hamid var alltid med meg da jeg besøkte restauranten og han kjente nesten alltid alle som var der. Hver gang vi dro dit brukte han å ta en «hilserunde» for å høre hvordan det stod til med folk i tillegg til at han introduserte meg for de fleste som var der. Restauranten var ikke bare en plass for spising, men også for andre aktiviteter som kortspill og å se fotballkamper sammen. Det virket som et viktig møtested for mange der de tilbrakte mye av fritiden sin og restauranten var alltid full av mennesker. Men de fire gangene jeg har vært der har det bare vært mennesker med innvandrerbakgrunn der, og Karim har fortalt meg at det ikke bruker å komme nordmenn innom.

Når jeg spør om hvorfor de tror at det er slik har mange, blant annet Rashid og Masoud, svart at de tror det har med vaner å gjøre, og at Norge ikke har hatt innvandring like lenge som mange andre europeiske land. Det er enklere å holde seg til det vante sier Rashid. Masoud kommenterte at det bare har vært flyktninger og slik type innvandring til Norge de siste 30 årene og han håper at om 20-30 år når nordmenn har blitt mere vant til innvandring, så vil det blir enklere å bli kjent med hverandre. Rashid fortalte meg at for å bli kjent med nordmenn er man mere avhengig av å ha noe til felles før man blir kjent, som skole eller arbeid. «*Man må ha en felles arena*» sier han. Man må på en måte ha en unnskyldning for å kunne starte å prate med folk. Man kan ikke bare starte å prate med folk på gata sier han.

De nevner også kulturforskjeller og da spesielt dette med at nordmenn er mere private enn de er vant til – noe som blir kommentert ofte - og at det ikke er vanlig å snakke med folk på gata eller folk man ikke kjenner i Norge før man har noe til felles med dem som f.eks. at man går på samme skole. Rashid mener også at alder har mye å si, både alder hos nordmenn og hos innvandrere. Han tror det kan være enklere for de yngre generasjonene på begge sider og sier at «*når man er ung er det enklere å lære nye ting, man er nysgjerrig, man er en 'forsker'*». Videre sier han at «*når man blir eldre blir man mere sittende fast i gammel lærdom og i vaner og det er da enklere å bare holde seg til det vante*». Når man blir eldre er det mere utfordrende å bli kjent med nye mennesker mener Rashid.

Masoud fortalte meg at selv om han bare har vært i Norge i rundt 6 år føler han seg allikevel mere som en del av det norske samfunnet enn han føler at mange av de som har vært her i over 20 år er. Han mener dette er fordi det er en del enklere for hans generasjon. Han kom til Norge på en tid da innbyggerne i landet hadde blitt mere vant til innvandring og på grunn av

dette fikk han et bedre utgangspunkt, en bedre start. Han og tror at alder har en del å si. Det er litt enklere å tilpasse seg for de som er yngre og spesielt de som kommer hit som barn og vokser opp i Norge og går gjennom norsk skole. De har et lettere utgangspunkt for å få norske venner mener Masoud.

Hamid fortalte meg at han mener at Norge er et av de vanskeligste landene å bli kjent med folk i. Han fortalte meg at mange av hans venner har fått opphold i Frankrike og bor der. Minst en gang i året bruker han å dra på besøk til dem og forteller at når han har vært der har han opplevd at innstillingen til innvandrere og integrering i Frankrike er mye mere åpen. Han sa at «når du kommer til Frankrike og får opphold er du fransk med en gang, slik er det ikke i Norge». Videre forteller han at i år er det egentlig meningen at hans venner fra Frankrike skal komme til Norge og besøke ham. Men han er ikke sikker på om han egentlig vil at de skal komme, for han føler ikke at han har noe å vise dem. Han forteller at vennene hans i Frankrike har mye større nettverk der enn hva han har her. De har noen å være sammen med. De har noe å gjøre på fritiden. Selv synes han at han blir sittende hjemme mye mer. Noen ganger er han ute sammen med sine venner som kommer fra Sudan. Når han ikke er på jobb er han noen ganger på trening, ellers så er han for det meste hjemme og ser film eller tv. Det ble klart for meg at han ikke føler at dette er nok, og at han ønsker seg et større nettverk utenom vennene fra Sudan.

Mange av informantene mener at en av grunnene til at det er vanskelig å bli kjent med nordmenn som sagt er dette med at nordmenn er mere private, og de skulle ønske at etnisk norske gjorde en større innsats for å bli kjent med dem. Samtidig er det mange av informantene, som mener at mange innvandrere er for passive. De gjør en for liten innsats selv når det kommer til å tilpasse seg Norge. Karim mener at mange er for dårlige til å blant annet å bruke språket. De snakker ikke norsk seg imellom og blir derfor aldri veldig flinke i norsk. Men det er utrolig viktig å lære seg språket når man kommer til et nytt land og han tror nordmenn liker at innvandrere lærer seg og prater norsk til dem. Samtidig, for å lære seg språket så må man bruke det, og dette blir mye enklere dersom man kjenner og prater med nordmenn sier Karim.

Hamid fortalt meg at han mener at mange som kommer til Norge ikke gjør en stor nok innsats selv for å bli en del av det norske samfunnet. Mange blir for komfortable med å henge med bare andre fra sitt hjemland og sier at han ikke har lyst til å være som dem. Han forteller at

han ønsker å bli norsk slik som han mener at hans venner fra Sudan i Frankrike er franske, og han tror at måten å gjøre dette på er å få norske venner. Når han har besøkt sine venner i Frankrike har han sett at det har et mye større nettverk der, enn han har i Norge og at mange av vennene deres etnisk franske.

Jeg har som sagt inntrykk av at en del av mine informanter synes at nordmenn er for private. Noen av de jeg har snakket med blant annet Karim og Jamir har lagt skylden på teknologi og mener at telefon, data og nettbrett tar opp for mye av tiden til folk, noe de synes er trist. Jamir fortalte også at han opplevde at det i Norge er mye vanligere enn i hans hjemland for mennesker og flytte hjemmefra og bort fra familien i en ung alder og å da bo alene, noe han opplever som negativt. Han tror at dette og det at nordmenn er mer private fører til at mennesker i Norge blir mere ensomme.

Familie

Familie er var noe som var viktig for alle mine informanter og de av mine informanter som bor i Norge med familie er Jamir, Karim, og Khadija. De er alle tre etablerte ved at de er gift og har barn i Norge. Azzam er gift, men konen hans var i et annet land i perioden jeg gjorde feltarbeid. Sarah og Heba har barn, men ingen ektemann i Norge. Hamid, Masoud, Rashid og Semret er enslige i Norge, med andre ord er det de har av familie fortsatt i hjemlandet eller de har fått opphold i andre land. Men uansett hvor i verden mine informanters familie er så virket det som at familie var viktig for alle. Sarah, Heba og Khadija fortalte meg alle tre at mesteparten av fritiden deres gikk med på å være sammen med barna sine hjemme og på ulike aktiviteter. Jamir fortalte meg at han lever for barna sine og alt han gjør her i Norge er for at de skal få et godt liv. Han er opptatt av å bruke mye tid sammen med barna sine og å gjøre aktiviteter sammen med dem, som å spille musikk og fortelle dem historier. Da jeg var hjemme hos Jamir så jeg at boligen var fylt med tegninger og ulike instrumenter og i løpet av feltarbeidet hjalp jeg han også med å finne en kulturskole barna hans kunne gå på. Når vi snakket om familie så fortalte jeg han også om min familie og han virket positiv overrasket over hvor mye tid jeg tilbringer med familien min. Jeg fortalte ham at jeg ofte brukte å reise hjem for å møte dem selv om jeg når bor i en annen by. Han fortalte meg da hvor bra han synes det er, og at han har inntrykk av at alt for mange i Norge bor alene og at han tror veldig mange er ensomme på grunn av det. Han synes mennesker i Norge sitter hjemme alene for mye og han tror det har en negativ innvirkning på samfunnet, da han tror mennesker har lettere for å bli triste og deprimerte når de er mye alene. Også Hamid fortalte jeg om familien

min og han hadde en lignende respons som Jamir. Han fortalte meg at familie er viktig og at det er viktig at de i familien tar vare på hverandre. Han fortalte meg også at han synes at jeg er en «*spesiell nordmann*» som er så mye med familien min. Hamid viste meg også bilder av sin familie som ennå er i Sudan og fortalte meg at han håper at han skal få mulighet til å reise å besøke dem i løpet av året da han savner dem veldig mye.

For de som ikke har familie i Norge kan vennskap tenkes å være enda viktigere. De som har flyttet vekk fra familien sin snakker om hvor mye de savner dem og hvor rart det er å ikke ha dem rundt seg lenger. De forteller at familien brukte å hjelpe dem med alt og at de alltid var der for dem. Med ingen eller lite familie i Norge kan man da tenke seg at vennskap bli enda viktigere for å unngå å føle seg ensom eller for å ha noen som en kan få hjelp og støtte fra dersom man trenger det.

Hva det vil si å være en venn

At mine informanter opplever nordmenn som mer private og vanskelige å komme i kontakt med betyr dog ikke at de ikke har kontakt med etnisk norske, men heller at de ikke kjenner noen etnisk norske som de ser på som venner. Jeg har spurt alle mine informanter om de kjenner noen etnisk norske som de ser på som «nære venner» eller som de kan kalle «bestevenner» og alle har svart nei. Blant annet Karim som kommer fra Irak har sagt at de tror dette rett og slett har å gjøre med kulturforskjeller når det kommer til hva et vennskap er. Han mener at det å være «venner» i Norge er noe annet enn det å være venner i Irak. «*Nære venner er nærmere i Irak enn i Norge*» forteller han meg. For eksempel i Irak dersom man blir syk eller trenger hjelp vil de som er nære venner hjelpe deg med alt selv om det er vanskelig eller de er opptatte med noe. Han forteller om en venn i Irak som ikke hadde noe hus. Det hadde blitt ødelagt, men alle hans venner samlet inn penger og bygde et nytt hus til ham. Slik er det ikke i Norge. Venner er ikke villige til å hjelpe en like mye eller være der for en like mye. Slik synes Karim generelt det er i hele Europa. Også Jamir og Hamid nevner at når noen man kjenner er blitt syk er de vant til at man drar hjem til den syke vennen og passer på ham/henne gjennom for eksempel å lage mat til ham/henne. Dette gjør man selv om man egentlig ikke har tid og de opplever at dette er veldig uvanlig i Norge.

Jeg hadde akkurat møtt Rashid på Karims restaurant og vi hadde pratet en stund i spillrommet da vi kom inn på temaet «vennskap». Jeg spurte ham om han syntes det var vanskelig å bli kjent med mennesker i Norge og han fortalte meg at han opplevde at for at mennesker skal bli

kjent i Norge må de først ha en unnskyldning for å bli kjent. Det er ikke nok at man bare ønsker å være venn med noen, man må ha noe til felles *før* man kan bli venner, som for eksempel at man jobber på samme sted. Men selv om man er venner på jobb er det ikke sikkert man er venner i fritiden. «*Arbeidsvenner*» er ikke nødvendigvis også de vennene du er med på fritiden. Masoud fortalte meg også noe lignende. Han fortalte meg at han kjenner mennesker fra jobben sin som han er «vennlig» med og prater med når han er på jobb, men som han aldri omgås ellers, derfor er de ikke hans virkelige venner. Hans virkelige venner er de som er som Jamir, som alltid hjelper han dersom han trenger noe, og som alltid svarer når han ringer. Det å si at man ikke kan hjelpe fordi man ikke har tid opplever Masoud som noe som er spesielt med nordmenn.

Karim forteller meg at han tror at en av grunnen til at vennskap er så annerledes i Norge fra mange arabisk land er på grunn av teknologi. Han synes at folk i Norge er veldig opptatte av teknologi og at det gjør folk mindre sosiale og mer opptatte av seg selv. Han forteller meg deretter om en eldre etnisk norsk mann han hadde pratet med om vennskap og sier at denne mannen hadde beskrevet vennskap i Norge før i tiden slik som Karim selv opplever at det er i Irak nå. Han tror det er i senere tid at nordmenn har blitt mere innesluttet.

Hamid forteller meg at også han opplever at vennskap er annerledes i Norge og sier at når man møte noen ute på fest og blir kjent med dem der, vil de aldri snakke med en igjen dagen etterpå. En gang han hadde møtt noen og blitt med dem *nachspiel*. Han følte selv at de kunne bli gode venner, men dagen etterpå da han hadde ringt for å prøve å avtale å møtes igjen hadde han ikke fått noe svar og de hadde ikke ringt ham tilbake. Han synes dette er utrolig merkelig, og han forteller meg at han opplevde det som sårende.

Hamid fortalte meg også om en annen slik hendelse som hadde skjedd med ham. Han hadde blitt invitert med hjem fra byen av en jente og da de hadde komme hjem til henne hadde han funnet ut at hun hadde kjæreste. Han var hjemme og hadde blitt sjalu. Hun hadde da sagt at det trengte han ikke bli fordi Hamid var bare en «*svart mann*» og da ville hun ikke være utro. Etter flere slike hendelse har han funnet ut at han må slutte å forvente så mye av andre fordi han blir bare skuffet. Han forteller meg at nå gir han bare like mye som han får og han prøver å tenke med hodet i stedet for med følelsene. Videre forteller han at selv om han kjenner mange nordmenn er de bare «bekjente» og han tror aldri at han vil kunne kalle noen av dem for «bestevenner». Han sier at han bare klarer å få «ordentlige» venner fra hjemlandet og at

dette er et av de største problemene med integrering i Norge. Han synes at han har det godt i Norge og at innvandrere får alt de trenger, men at han opplever at det er vanskelig å bli akseptert. Han forteller at han opplever at mange har fordommer og at disse fordommene ikke forsvinner før de blir godt kjent med ham, men at han opplever at han får veldig lite muligheter til å bli godt kjent med folk.

Vennskap er viktig for mine informanter og mange ønsker seg nærmere vennskap med nordmenn, men opplever dette som vanskelig. Både fordi de opplever det som vanskelig å komme i kontakt med nordmenn i utgangspunktet og fordi de opplever at «vennskap» betyr noe annet for dem enn det gjør for etnisk norske. Det virker også ut i fra det jeg har observert og hørt at det ikke er alle som prøver like hardt å bli kjent med nordmenn. Jamir og Hamid var to av mine informanter som jeg gjennom feltarbeidet opplevde at prøvde mest å få kontakt med etnisk norske. Ofte når vi var ute i byen eller på restaurant eller kafé prøvde de å «slå av en prat» med folk de møtte. For eksempel en kveld jeg var ute med Jamir, kom en mann bort til oss og spurte Jamir om han hadde en lighter han kunne låne. Jamir, istede for å bare låne lighteren prøvde å starte en samtale med mannen på norsk. Det var litt språklige misforståelser og mannen virket ikke som han hadde veldig lyst til å prate så mye. Også Hamid prøvde å ha lengre samtaler med folk han møtte når vi var ute, blant annet en dag vi var på et kjøpesenter. Vi var og så på klær og han møtte en dame der som han prøvde å prate med, men ikke hun heller virket veldig interessert i å prate. Andre informanter slik som Masoud har jeg inntrykk av at har gidd litt opp, da han for eksempel har sluttet å spise lunsj med sine kollegaer. Også Rashid virket innstilt på at slik som det hadde blitt for ham etter videregående, slik får det bare være. Han virket oppgitt da vi snakket om vennskap.

Hvorfor er opplever mine informanter at det er vanskelig å komme i kontakt med nordmenn?
Hva er det de opplever som barrierer og som ekskluderende?

Kapittel 5. Barrierer

Hva er det som gjør at vennskap med nordmenn er så vanskelig å oppnå for mine informanter? Hva opplever de som ekskluderende og som begrensende for deres handlingsrom?

Væremåter

Et tema som har kommet opp flere ganger når jeg har pratet med mine informanter er «væremåter» og da spesielt nordmenns væremåter. Når vi snakker om dette tar de fleste av informantene opp dette med at nordmenn er mere private og holder seg mere for seg selv. For mange er dette uvant da de sier at i hjemlandet er det vanlig å snakke med folk på gata og på kafé som man ikke kjenner fra før av. De opplever det som at terskelen for å ta kontakt med å bli kjent med andre mennesker er lavere i sine hjemland enn det er i Norge. Selv om mine informanter er fra flere forskjellige land, er dette en opplevelse som går igjen hos de fleste. For eksempel sier blant annet Jamir at i hans kultur dersom man sitter på toget og skal spise er det vanlig å spørre sidemannen om han også vil ha. Dette opplever han at ingen gjør i Norge. En del av informantene kommenterer også på sine egne væremåter. En ettermiddag var jeg ute på kafé sammen med Hamid, Jamir og Masoud og de begynte å diskutere dette med væremåter og de forteller meg at de også tror at deres væremåte kan gjøre nordmenn ukomfortable. De opplever at nordmenn er stillere og mere forsiktige, mens de selv er høylytte og mere frampå og tror at dette kanskje kan virke litt avskrekkende på nordmenn. De sier alle tre at væremåten deres er en del av deres kultur. Spesielt Hamid snakket en del om nettopp dette og kommenterte at han ikke ønsket å forandre seg som person. Hans kultur er en del av hvem han er og han ønsker ikke å forkaste dette. Han ønsker at nordmenn skal akseptere han for den han er og dersom de ikke gjør dette er det ikke noe poeng i å prøve å være deres venn.

I følge Wikan blir «kultur» sett på og snakket om som en ting i den politiske integreringsdebatten, og hun mener at både majoriteten og minoriteten bruker kultur nettopp som en ting for fremme deres egne interesser. Slik overskygger kultur individer, mener Wikan (1995). Men når mine informanter har snakket om sin kultur har de ikke snakket om det som en ting som overskygger individer, men heller som noe personlig. Når de har snakket om kultur har de heller virket å sett på kultur som en del av deres individuelle personligheter. De har snakket om det som om det er en del av hvem de er på et individnivå. Wikan mener også

at i den politiske integreringsdebatten blir kultur snakket om som noe innvandrere har, men ikke nordmenn har (1995). Men mine informanter snakket både om deres egen kultur og om nordmenns kultur, og når de snakket om nordmenns kultur så var det mest påfallende, det som var mest annerledes fra deres egen kultur, væremåter. De opplevde nordmenn som mer private, stillere og mer innesluttede enn mennesker fra deres hjemland. Denne opplevelsen har de fått gjennom erfaringer med enkeltindivider. Altså er ikke kultur for mine informanter en ting som overskygger individer og som bare de har. Kultur er noe personlig som er en del av hvert enkelt individ, både hos dem selv og hos nordmenn.

For å illustrere forskjellene i væremåter for meg har mange av informantene tatt opp det å være venn med sin nabo. Azzam syntes det var så merkelig at den første gangen han møtte sin nabo så hilste de på hverandre. Men ved senere anledninger når de møttes i forbifarten hilste aldri naboen på han. Til slutt bestemte han seg for å spørre naboen hvorfor det var slik, og naboen hadde sagt at i Norge er det ikke vanlig å hilse på folk man bare er «bekjent» med, men at det ikke var noe problem for han dersom Azzam ønsket å hilse på ham. Det var bare ikke vanlig. Sarah tok også opp forholdet til naboen sin som var en noe eldre norsk mann. Da hun ennå var forholdsvis ny i Norge og ikke kjente mange fant hun seg en kveld i en situasjon der hun trengte noen til å passe barna, men hun hadde ikke noen å spørre. Så hun bestemte seg for å spørre naboen. Problemet var at han ikke svarte da hun ringte på, selv om hun kunne se at han satt inne i stua og så på TV. Hun var helt sikkert på at han hørte at hun ringte på. Dette syntes hun var veldig merkelig da hun var vant til at man kunne spørre naboen om hva som helst fra hjemlandet.

Masoud forteller også om naboene sine og hvordan han syntes deres oppførsel var veldig merkelig. Han fortalte meg at han hadde hatt sine naboer på besøk og han lagde mat til dem. De pratet og han syntes at alle hadde det koselig, men neste dag da han hadde sett dem og hilst på dem hadde de ikke hilst tilbake. Dette syntes han var både merkelig og ubehagelig.

Et annet eksempel mange av informantene bruker er oppførselen til mennesker når de tar bussen. Mange av informantene virker å være vant til at man prater med folk på bussen selv om man ikke kjenner dem. Men her i Norge forteller de at de opplever at folk unngår øyekontakt. Jamir opplever at de fleste foretrekker å høre på musikk og/eller stirre ned i telefonen eller en avis. Han har inntrykk av at dersom det er mulighet for å unngå å sitte sammen med noen griper de fleste denne muligheten. Jamir forteller meg at han også har

utført et lite eksperiment. Han bestemte seg for å undersøke hvor mange som ville gi ham «fyr» dersom han spurte. Han hadde egentlig lighter selv, men ut av nysgjerrighet begynte han å spørre folk på gata om han kunne få fyr. Han passet på å spørre folk som han så røykte selv. I følge ham var det ca. 1/3 som ville gi han fyr, noe han selv syntes var få. Jamir fortalte meg at han synes nordmenn er veldig «closed» og vanskelig å komme i kontakt med. Dersom man skal ha en samtale må man ta initiativet til å starte å prate selv.

Også Rashid tror at mye av årsaken til at det er vanskelig å komme i kontakt med nordmenn er kulturforskjellene og da spesielt det som har med væremåter å gjøre. Han forteller at for eksempel i Sudan er folk mer pågående og aggressive. De snakker mye høyere forteller han. Han opplever at etnisk norske er mye mere reserverte og roligere. Dette har jeg også en opplevelse av selv. Når jeg har vært på «den internasjonale restauranten» eller ute med vennegjengen til Jamir, Masoud og Hamid så er de mere høylytte enn jeg er vant til at folk er ute, og når de hilser på andre så gjør de det med store bevegelser, gjerne store klemmer, og ei «hei» er mer enn bare et «hei». Når de hilser varer hilsningen lengre og mere informasjon utveksles enn jeg er vant til. Det samme gjelder når noen skal dra. Hilsningene de har med hverandre på daglig basis, minner meg om måten jeg ville hilst et nært familiemedlem jeg ikke har sett på lang tid.

Rashid påpeker også at han synes det er enklere å komme i kontakt med nordmenn når de er fulle. Da er de mere pågående og vil bli kjent med ham, men han er usikker på hvor mye de egentlig husker eller bryr seg dagen etterpå forteller han. Masoud, som jobber som bussjåfør, kommenterer også hvor stor forskjell det er på oppførselen til de som tar bussen på hverdager versus helg. Han forteller at i helgene når han kjører buss med berusede passasjerer er det som om en skulle tro en hadde kommet til et annet land. Menneskene er så annerledes forteller han. De styrer og bråker og de er mye enklere å få i prat.

Jamir opplever også at nordmenn er veldig annerledes når de har drukket alkohol. Han kommenterer at «*nordmenn er en annen versjon av seg selv i helgene. Nå som det er torsdag har mange allerede begynt å glede seg*». Han mener at han ser at de som jobber begynner å bli gladere jo nærmere helga man kommer. Han tror det er som et avbrekk fra rutine for nordmenn. Han sier at for ham selv er det ikke slik. Helgene er de samme som hverdagene. Videre forteller han at han synes nordmenn lever veldig etter bestemte rutiner. De lever i et system sier han og han tror det er bra for folk å oppleve ting som er utenom rutiner og utenom

et fast system og at «helgefylla» har denne effekten for nordmenn. Flere av mine informanter har snakket om «helgefylla» som noe som de opplever som et sært fenomen i Norge, og jeg har inntrykk av at de synes det er litt komisk, da når de snakker om det så er det ofte etterfulgt av latter.

Mine informanter opplever altså at måten etnisk norske oppfører seg på, hvordan deres væremåter er, er annerledes enn hos mennesker fra deres hjemland, og en del opplever at denne annerledesheten gjør det vanskeligere å komme i kontakt med etnisk norske.

Azzam fortalte meg første gangen jeg møtte han at han følte at han må være veldig nøye med hvordan han snakker og oppfører seg for å passe inn. Han sier at han føler at han alltid må tenke over hvordan han sier ting før han sier det, og at han alltid må tenke over hvordan kroppsspråket hans er. Han tror ikke at mennesker fra Norge kommer til å forandre seg. Han sier at det er mennesker som kommer til Norge som må tilpasse seg og ikke omvendt, og flere av mine informanter har opplevd at de har forandret seg. Da jeg først møtte Sarah spurte jeg henne om hun synes at innvandring forandrer Norge på noen måte. På det svarte hun at hun ikke vet helt, men at hun har forandret seg selv. Hun fortalte meg at før var hun mere «*sprudlende og glad*», men at hun etter at hun kom til Norge har blitt mere reservert og forsiktig med folk. Hun fortalte at hun synes det er en del vanskeligere å være sosial i Norge enn det var i hjemlandet. Der kunne man gå på gata og snakke med hvem som helst. Jeg spurte også Semret om hun trodde innvandring forandrer Norge på noen måte og hun svarte at det trodde hun ikke. Hun tror heller at det er innvandrere som må tilpasse seg. Også Masoud føler at han har forandret seg. Han fortalte meg at han har alltid vært vant til å spise sammen med andre, men at dette har forandret seg etter at han kom til Norge. Han sa at; "*Før kunne jeg aldri spise alene, det var utenkelig. Nå spiser jeg alene ofte*".

Da jeg møtte Karim spurte jeg han om hans førsteinntrykk av Norge. Han fortalte meg at noe av det første han tenkte var at «*det er bare hvite folk*» sier han og ler. Men han synes at det nå i dag er flere etnisiteter her enn det var da han først kom. Han forteller så at overgangen fra Irak til Norge var litt vanskelig for ham. Det er ingen korrupsjon i Norge slik som det er i Irak og folk følger lover og regler her forteller han. I begynnelsen var det vanskelig å huske at han er i Norge nå og at det er annerledes her. Han var så vant til hvordan det var i Irak, så det var utfordrende å bli vant til å bo i et nytt samfunn. Han forteller også at han synes at nordmenn er flinke til ta vare på sin kultur og sine tradisjoner og bruker jula som et eksempel på dette.

Han synes dette er bra og han forteller at han også er opptatt av å ivareta sin egen kultur her i Norge. Han forteller meg at han håper at barna hans vil ivareta litt av kulturen fra hjemlandet hans selv om de er født og oppvokst i Norge. Han tror de kommer til bli «*mere norske*» enn han selv er sier han, og at han bare kan prøve å lære dem om sin kultur, men at det til slutt er deres valg.

Noen av informantene mine har også spurt meg om en del ting som de lurer på om er vanlig eller ikke vanlig å gjøre i Norge. Blant annet Azzam. Jeg hadde vært hjemme hos Azzam en del ganger og vi hadde alltid laget noe mat. Da vi satt og spiste spør han meg plutselig om det ikke er vanlig i Norge at man prater sammen mens man spiser. Jeg forteller ham at det er vanlig og at det bare er jeg som blir for fokusert på å spise noen ganger og det ender med at han ler av meg.

Ulike væremåter virker som at det kan sette mine informanter i et slags dilemma, nemlig hvor mye er man villig til å forandre på seg selv for å føle at man passer inn? Hvor mye hver enkelt person er villig til eller klarer å tilpasse seg nye situasjoner og forandre på seg selv for å passe inn virker å være svært individuelt og varierer nok mye fra person til person. Her velger mine informanter ulike strategier. For eksempel Azzam la stor vekt på at han måtte tilpasse seg Norge og være oppmerksom på egen oppførsel for å passe inn. Hamid derimot la stor vekt på å bli akseptert for den han er og at hans kultur er en del av hvem han er. Disse ulike strategiene er også et uttrykk for autonomi. Som Engebrigtsen og Fuglerud skriver kan autonomi forstås ut fra avgjørelsesprosessen i seg selv og ikke den handlingen det tas en avgjørelse om. På tross av ulike begrensninger kan en likevel være og oppleve seg selv som et autonomt individ dersom man kan velge måter å håndtere sin situasjon på (2009). Azzams valg om å tilpasse seg Norge mest mulig og Hamids valg om å ikke gi slipp sine særegenheter viser da at de begge er autonome individer, men at de velger ulike måter å håndtere sin situasjon på. De velger å takle den «barrieren» som ulike væremåter kan oppleves som, på ulike måter.

Språk

Språkkunnskapene til informantene mine har variert, men om jeg ikke har kunnet snakke norsk med noen av dem så har jeg kunnet snakke engelsk med de fleste. Ved noen få tilfeller så har jeg fått hjelp av en av mine andre informanter som har oversatt enkelte ord og uttrykk. Det som har blitt klart er at mange synes det å lære norsk språk er vanskelig og det virker å være spesielt vanskelig for de som har et nettverk nesten bare bestående av andre fra sitt hjemland. Ofte når jeg har vært med flere av mine informanter samtidig og de diskuterer seg imellom går samtalene på arabisk. Dette skjedde blant annet den første gangen jeg hva hjemme hos Jamir. Familien hans snakket arabisk seg imellom og en av dem oversatte til meg etterpå. Det har også skjedd når jeg har vært ute med vennegruppen til Hamid, Masoud og Jamir, og når jeg har vært hos Azzam og han har pratet med sine venner. De prater arabisk seg imellom for så å fortelle meg hva de snakket om etterpå. Noen av informantene, blant annet Karim har kommentert dette og sagt at de andre må *«skjerpe seg»* og at *«det er høflig å snakke et språk slik at alle som er der kan forstå hva som blir sagt»*. Mange har også kommentert at de må bruke norsk for å kunne lære seg norsk. De har sagt ting som *"nå er du i Norge og da må du snakke norsk"*, og *"du må bruke norsk for å lære språket, dersom du ikke bruker det vil du aldri lære det"*. Men når de er sammen med andre som snakker morsmålet er det for enkelt å holde seg til dette. På en måte kan det bli en ond sirkel der det er enklere å snakke det språket man kan godt, men for å lære seg et nytt språk godt så må man bruke det.

Karim fortalte meg at han syntes mange innvandrere burde gjøre en større innsats for å prøve å bli kjent med etnisk norske og å da prate norsk med dem. Han sa at *«det er greit å henge med andre fra sitt hjemland en gang i blant, men man må prøve å henge med noen som ikke snakker ditt morsmål også slik at du blir nødt til å prate norsk»*.

Et utsagn jeg fant interessant var fra Jamir som sa at *«jeg har så mye kunnskap, men jeg klarer ikke å uttrykke denne kunnskapen på norsk»*. Han er veldig glad i å snakke om kunst med meg og det var spesielt i dette feltet at han følte at han slet med å uttrykke seg på både norsk og engelsk. Han sa flere ganger til meg at han følte at jeg forstod hva han mente, men at han kunne ha forklart det så utrolig mye bedre på arabisk. Ofte når vi pratet om dette kom han også innpå temaet om språket arabisk og hvor dypt dette språket er. Han fortalte meg at han følte at mye mere av arabisk språk er mulig å tolke på ulike måter enn for eksempel engelsk, fransk eller norsk. Han mener at arabisk er et mye mer fargerikt språk enn mange europeiske språk. Han fortalte meg også om hvordan han mener at å lære seg norsk er noe av det viktigste

innvandrere må gjøre for å passe inn i Norge, ikke bare for å kunne snakke med andre. Men også fordi man kan lære mye om et samfunn ved å lære seg språket deres. Han mener at hvordan et språk er bygget opp kan fortelle mye om kulturen og væremåten til det folket som snakker språket. Språk er viktig for integrering og får å passe inn, fordi språk er mer enn bare setningsoppbygging og grammatikk, det er også kultur.

Alle informantene som går på voksenopplæring får norskopplæring der, men mange mener at dette ikke er nok for å lære seg språket. Jamir mener at det å pugge ord, setninger og grammatikk ikke er den beste måten for han å lære seg språket på. Han mener at han lærer mye bedre ved å prate norsk med andre mennesker. Det er ved å praktisere språket at han lærer best. Men han opplever at det er vanskelig å møte mennesker å prate norsk med. Han bruker å dra på språkkaffe av og til og han prøver også å prate med folk på gata, men det er ikke alle som vil prate med ham. Han mener at grunnen til at det har vært vanskelig for ham å lære seg norsk er at han ikke får praktisert det nok og det er for enkelt å bytte til engelsk eller arabisk når det er noe som er vanskelig å si eller uttrykke. De han ser på som sine nære venner i byen er alle fra Sudan. Han forteller at de bruker å møtes minst en gang uken for å prøve å bli flinkere til å snakke og skrive norsk. En av de som er i gruppa ha vært i Norge i over 20 år og har på en måte blitt en leder da han hjelper de andre med språket. Men ofte når vennegruppen møtes ender de opp med å prate arabisk.

Jeg var ofte ute på kafé sammen med Jamir, Hamid og Masoud der vi brukte å diskutere integrering, samfunn og mange andre tema. Veldig ofte etter at jeg hadde sagt noe, eller spurt om noe kunne de før de svarte meg diskutere litt seg imellom på arabisk for så fortsette å snakke enten på engelsk eller norsk. Spesielt Jamir som har vært i Norge kortest rådførte seg ofte med de andre før han svarte. Han unnskyldte seg flere ganger for dette og forklarte meg at han følte at Masoud og Hamid kunne hjelpe ham å si det han ville si. Derimot når jeg har møtt Jamir alene har han måttet prøve mer på egen hånd å prate både norsk og engelsk til meg. Flere ganger når jeg har møtt Jamir har jeg hjulpet ham med å lære norsk, gjennom både å prate norsk med ham og skrive setninger til ham som han kunne øve seg på. Han forklarte meg at han ville lære seg «*typisk norsk*», altså ord og uttrykk som ofte brukes i dagligtale. Han må være i stand til å prate med folk og forstå hva de sier til ham forklarer han. Selv om norsken til Jamir ikke er perfekt er han veldig flink til å forklare hva han mener og noen ganger har han også tegnet for å prøve å bedre forklare hva han mener om forskjellige ting. Veldig ofte så endte vi dog opp med å prate veldig mye engelsk.

Azzam er også av den sammen oppfatningen som Jamir når det kommer til at man må bruke språket for å kunne lære seg det. Han kommenterte at «*når man skal lære et nytt språk er man litt som et barn igjen*». Han prøver å praktisere norsk så mye som mulig blant annet når han er på jobb forteller han. Etter at jeg møtte ham fikk han jobb i en dagligvarebutikk og han mente at det å snakke med kunder var en god måte å øve seg på. Han hadde også søkt på jobb i barnehage og trodde at dersom han fikk arbeid der kunne barna lære ham veldig mye norsk. Ikke bare fordi det norske ordforrådet deres er nærmere hans eget nivå, men også fordi at barn ikke er redde for å si ifra dersom du gjør feil forklarer han. For å lære et språk er man avhengig av at folk sier ifra når man sier noe feil og Azzam tror at dette er mye enklere å gjøre for barn enn for voksne.

Azzam prøver også å lære ved å lese aviser og å se på norske tv-program der det både snakkes og tekstes på norsk. Jeg lurte på om det ikke hadde vært enklere å forstå dersom han fikk tekstet programmene på arabisk, men han ville ha alt på norsk fordi da måtte han konsentrere seg mer på å høre etter og prøve å forstå det som ble sagt. Da jeg først møtte ham lurte han på om jeg hadde noen gode tips til noen tv-program han kunne se på for å lære seg norsk. Jeg foreslo at han kunne prøve NRK nett tv og han fortalte meg at han veldig ofte brukte å se på barne-tv på NRK siden han følte at setningene er enklere og ordbruken mere «*basic*» enn i program for voksne. Ofte når jeg besøkte Azzam brukte NRK å stå på i bakgrunnen, og det hendte flere ganger at han satt og så på barne-tv når jeg kom. En kveld jeg var hjemme hos Azzam viste han meg også et online språkprogram han er med i, der mennesker fra over hele verden kan snakke med hverandre og lære hverandre språk. Der forbedrer han engelsken og norsken sin samtidig som han hjelper en annen person å lære seg arabisk. Han prater regelmessig med en mann fra Bergen som hjelper han med norsk samtidig som Azzam hjelper han med arabisk. Etter at han har vist meg språkprogrammet spør han meg hva slags lyd jeg hører når han snakker arabisk med sine venner. Når han hører at nordmenn snakker sammen og han ikke forstår så er alt han hører «sh» og «kj» sier han og ler.

På det halve året jeg har kjent Azzam er både jeg og han selv av den oppfatning at han har forbedret norsken sin ganske mye. Hver gang jeg møte han ga han meg en slags oppdatering siden sist ved å snakke norsk til meg, og prøve ut alle de nye ordene og setningene han hadde lært. Han forteller meg at han forstår mer enn han kan snakke selv. Han klarer å få med seg det meste som blir sagt så lenge det ikke snakkes alt for raskt.

Masoud synes også at det norske språket er vanskelig og mener at en av grunnen til at det er vanskelig å lære er at man ikke får brukt det så ofte. Han synes det er vanskelig å komme i kontakt med mennesker fra Norge og sier at folk holder seg i grupper ut i fra hvor de kommer fra. Selv kan han norsk ganske godt etter 6 år. Han sier han får brukt det en del når han er på jobb og at dette har hjulpet. Videre forteller han at i hans hjemland, Sudan, er det mange innvandrere som kommer fra Eritrea. De lærer seg det sudanske språket på kanskje bare 6 måneder. Det er fordi de får pratet med folk mener han.

En av de første gangen jeg møtte Azzam snakket vi om at han hadde vært i Tyskland før han kom til Norge og han kommenterte at han foretrekker Norge over Tyskland fordi folk i Tyskland ikke vil snakke engelsk med deg selv om de kan det. Han forteller at man får ikke hjelp der dersom man snakker engelsk. Man får faktisk mer hjelp dersom man snakker arabisk selv om folk ikke forstår deg. Videre sier han at i Norge så snakker alle engelsk så det er enklere å prate med oss i begynnelsen.

Som nevnt tidligere kan de fleste av informantene mine engelsk godt. Og de fleste etnisk norske prater engelsk og kanskje blir det enklere for mange å bare prate engelsk med hverandre i stedet for å snakke norsk. Et eksempel på nettopp dette er meg og Jamir. Som nevnt tidligere hjalp jeg han en del ganger med norske ord, uttrykk og setninger og vi prøvde å prate en del norsk sammen. Men veldig ofte så endte vi opp med å holde samtaler på engelsk. Det ble mest naturlig at vi pratet engelsk og mange ganger kommenterte både jeg og Jamir at vi kanskje burde prøve å snakke mer norsk sammen for hans del. En gang vi var ute på kafé lo han og kommenterte at selv om jeg hadde hjulpet han en del med norsken så trodde han at det var engelsken hans som virkelig ville forbedre seg av å prate med meg.

En annen dag når jeg er ute sammen med Jamir og Masoud på kafé kommenterer Masoud at Jamir må slutte å snakke engelsk til meg og andre og i stedet tvinge seg selv til å snakke norsk. «*Det er den eneste måten han vil lære språket på*» sier Masoud. Jamir forteller så at det er for enkelt å slå over til engelsk når det er noe han ikke klarer å si på norsk. Masoud sier videre at ofte når han snakker norsk så kommer det inn engelske ord her og der. Det er lett å glemme seg. Masoud forteller også at etter at han har lært norsk har han glemt en del andre språk som snakkes i Sudan siden det er så sjeldent han får brukt dem nå. Språk er noe som må vedlikeholdes og det blir vanskelig dersom man ikke får praktisert det. Dette er Masoud og Jamir enige om.

Den kvelden jeg møtte Sarah på restaurant fortalte hun meg at hun gikk på voksenopplæring da hun først kom til Norge og om hvordan det var. Hun fortalte meg at hun ikke var veldig fornøyd med opplæringen hun fikk. Timene er så korte og de er ikke særlig strenge der. «*Vil man lære så kan man det, men man kan også bare sitte i timene hele dagen uten å gjøre noe*» sier hun. Videre fortalte hun at det var en dame hun møtte fra en kvinnegruppe hun er med i som virkelig hjalp henne å lære norsk, fordi da hun var med henne fikk hun praktisert språket. Hun sier at dersom man skal lære språket må man prate norsk med folk. Da hun først møtte damen fra kvinnegruppen var det ikke så vanskelig å lære språket. Trikset er å ha noen å prate med forteller hun.

Rashid mener at alder kan ha en del å si for hvor enkelt det er å lære et nytt språk. Selv var han ennå et barn da han kom til Norge og har blitt veldig flink i norsk og prater med en norsk dialekt. Han mener at når man er yngre er man mere nysgjerrig og mere innstilt på å lære nye ting. «*Man er en forsker*». De som er eldre sitter mere fast i sine vaner og rutiner. De er mere «*inne*» i sin egen kultur og sitt eget språk. De «*sitter mere fast*» der de er sier han. Han tror også det hjalp at da han lærte seg språket så hadde han mange norske venner i klassen sin på skolen som han fikk pratet norsk med.

De fleste informantene virker å mene at å bare gå på skole for å lære seg norsk ikke er nok. Man må også praktisere språket, man må ha noen å snakke med, både for å lære nye ting og for å holde det man har lært vedlike. Spørsmålet er hvor lett det er å finne noen å snakke med. Mange får øvd seg gjennom å prate med folk der de arbeider, og ved å snakke med ansatte i skole og barnehage dersom de har barn. Men samtidig påpeker flere at de ender opp med å snakke for eksempel arabisk når de er med sine venner og mener at bedre kontakt med etnisk norske ville føre til at de fikk praktisert det norske språket mer og blitt bedre i det. Samtidig har også noen informanter kommentert at å snakke norsk gjør det enklere å bli kjent med nordmenn, fordi de tror at nordmenn setter pris på at innvandrere lærer seg det norske språket. Jeg har også sett at når noen av informantene mine har prøvd å snakke norsk med andre så blir det en del misforståelser som en del kan oppleve som ubehagelige eller som gjør samtalen bli slitsom å holde. Språk er altså både en barriere og en mulighet. Det kan virke som en barriere ved at det gjør det vanskeligere å snakke med og bli kjent med nordmenn. Samtidig mener mange at det er enklere å lære språket dersom man kjenner nordmenn man kan prate norsk med.

Hverdagen

Jeg har fått et ganske godt innblikk i hverdagen til mine informanter, spesielt de jeg har møtt mest regelmessig. Hvordan hverdagen deres arter seg har kommet frem gjennom både observasjon og samtaler. Hos de jeg har blitt best kjent med var det et naturlig tema å snakke om hva som har skjedd siden sist. Jeg har også vært med mine "hovedinformanter" rundt en del og vært med dem store deler av dagen og gjennom dette opplevd hverdagen deres.

Mye av hverdagen til informantene består av rutiner, som skole, jobb, familie og hverdagslige gjøremål som matlaging og klesvask. Blant annet Heba fortalte meg at hverdagen hennes består mest av rutiner. Hun tar med datteren på skole, og drar på skolen selv og etterpå drar hun hjem og gjør husarbeid forteller hun. Hun sier at hun alltid er opptatt og ler. Videre forteller hun at den eneste dagen hun har fri er på søndager og da drar hun til kirken. Ellers liker hun å synge og å høre musikk og hun liker å danse og alle disse tre tingene fikk hun gjøre i kirken i hjemlandet forteller hun. I kirken i Norge er det ikke så mye sånt og hun savner det. Også Sarah forteller at hverdagen hennes består mye av rutiner. Hun tar med barna til barnehagen og selv drar hun på jobb. Etter jobb tilbringer hun mesteparten av tiden sin med barna, de er viktigst for henne. Når hun har tid liker hun å ta de med på ulike fritidsaktiviteter som for eksempel for å svømme.

Rashid ler litt når jeg spør han om hverdagen sin og sier at den er *«helt standard, det er rutiner»*. Han dra på jobb, drar hjem, lager og spiser middag, er med venner og sover, *«og om igjen og om igjen»* forteller han. I helgene bruker han å dra ut. Han er på helgefylla sier han, og legger til *«Jeg er jo tross alt norsk»*. Dette ler han godt av. *«Helgefylla»* virker som sagt som et fenomen som mange av mine informanter synes er spesielt med nordmenn og som virker å synes er komisk.

Når jeg spør Khadija om hverdagen smiler hun og forteller meg at hun synes hun har det mye travlere i Norge enn hun hadde det i hjemlandet. Vi møttes på voksenopplæringen der hun går. I tillegg til voksenopplæring har hun barn å ta vare på å mye husarbeid å gjøre. Hun synes hun får lite tid til å studere norsk utenom skolen, men forteller meg at når hun er ute så prøver hun å høre etter når folk prater til hverandre for å se om hun forstår og hun sier at hun forstår *«outlinen»* av samtalene. Videre forteller hun at de hun tilbringer mest tid sammen med er familien sin, barna og mannen i tillegg til at hun prater en del med lærerne i barnehagen der barna hennes går.

Med to av mine informanter, Azzam og Hamid, har jeg vært med å laget veldig mye mat og det ble klart for meg at de var veldig glad i å lage mat og at det var noe de likte å gjøre sammen med andre. Det var for begge viktig å lage maten sammen med meg. Spesielt liker de å lage tradisjonell mat fra hjemlandet sitt som jeg skulle smake på. Mange av mine informanter er også veldig glad i å se film og tv-serier og ofte når jeg besøkte Azzam eller Hamid så brukte vi å se en film eller på en tv-serie.

Azzam forteller meg at hverdagen hans i Norge er veldig annerledes enn i Syria. Han jobber med å lære seg språket, går på språkkafé og skole. Han forteller at han også bruker internett for å lære språket og for å lære om Norge og norsk kultur. Da jeg først møtte han ventet han på å få jobb etter å ha sendt ut flere søknader. I løpet av den tiden jeg gjorde feltarbeidet fikk han jobb hos en dagligvarebutikk i tillegg til en barnehage. Han forteller meg at han prøver å holde seg så aktiv som mulig. Han prøver å delta i frivillig arbeid så ofte som han kan og han prøver også å starte opp et kurs for å hjelpe andre å lære seg norsk. Videre forteller han at det vanskeligste med hverdagen i Norge er at han vet så lite om framtiden og hva som kommer til å skje. Da han bodde i Syria før krigen visste han hva som ville skje om 1 år. «*Nå er framtida mørk*» sier han. Han forteller også at noe av det som gjør det så vanskelig er at han må gå fra å utdanne seg til ingeniør til å jobbe i butikk eller restaurant. Han tror også det er vanskelig for andre flyktninger med høy utdanning og gå fra å føle seg «*brukbare*» til å jobbe med for eksempel renhold. Men han håper på å fullføre ingeniørutdannelsen sin i Norge når han har lært seg språket godt nok. Han liker også å holde seg oppdatert på hva som foregår i hjemlandet og leser mye nyheter. Hver gang jeg besøkte han så brukte han å fortelle meg om nyheter fra hjemlandet og vi brukte mye tid på å diskutere rundt dette, og det ble klart at han var bekymret både for landet generelt og for familien han ennå har der. Han fortalte meg at når han får gjort ferdig utdanningen sin som sivilingeniør så ønsker han å bidra til å gjenoppbygge hjemlandet.

Jamir sin hverdag består i stor grad av å tilbringe tid med familien sin og også med vennene sine. Jeg har møtt han sammen med sine venner mange ganger. Han forteller at de bruker å møtes for å øve på norsk sammen så ofte de kan. Masoud bruker også å være med på dette. Han bruker også mye tid på barna sine. Han lager leker for dem, spiller gitar og forteller historier til dem. Han går også på voksenopplæring samtidig som han prøver å forme en idé for å starte en egen bedrift. Jamir er også veldig glad i å tegne og leses. Han har vist meg noen av tegningene og maleriene sine. Han prøver også å få tid til å dra på biblioteket hver søndag

for å lese. Han bruker å dra ut på byen noen ganger og da prøver han å starte samtaler med nordmenn slik at han kan prate norsk med dem og kanskje bli kjent med dem og få venner, men det er vanskelig forteller han. Det er ikke så mange som er interesserte i å slå av mer enn en kort prat, men det er viktig å prøve sier han. Han forteller også at han synes det er enklere å komme i prat med nordmenn i helgene når de har drukket.

Hamid forteller meg at hverdagen hans for det meste består av å jobbe og å være med venner. Han bruker vanligvis å møte Masoud og Jamir minst en gang i uken. Men, forteller han, han vil ikke være med dem hele tiden. Han sier at han synes de bruker for mye av tiden sin sammen og at han selv heller ønsker å møte og bli kjent med nordmenn. Han liker å dra ut i helgene og noen ganger drar han ut sammen med Rashid forteller han. Videre sier han at han bruker å dra på treningssenter når han har tid og at dersom han har fri ender han veldig ofte opp med å sove til lenge på dagen. Han blir ofte opp sent for å se på film og noen ganger står han ikke opp før etter klokka 12.00 på dagen. En av gangene jeg skulle møte han kom han for sent til avtalen våre fordi han hadde forsovet seg selv om den var klokken 14.00 på dagen. Da han endelig kom for å møte meg hadde han veldig dårlig samvittighet for dette og unnskyldte seg flere ganger. Hamid er også veldig glad i å se på film, og flere av gangene jeg har møtt han har vi sett på film. Han er særlig glad i skrekkfilmer. Spesielt søndager bruker han å se mye film forteller han. Det er pizza og filmdagen hans. Han forteller meg også at han føler seg ensom noen ganger og at han selv synes han blir værende for mye hjemme. Han bor alene.

Som sagt består mye av mine informaners hverdag av rutiner og av å være med venner og å holde på med det de interesserer seg for. Samtidig møter de på en del utfordringer som de fleste nordmenn ikke har i sin hverdag, som for eksempel å lære seg et helt nytt språk fordi man har flyttet til et nytt land, og å prøve å navigere seg rundt i ulike institusjoner og grupper som barneskoler, kulturskoler, bomveiselskap, NAV, finn.no osv. Jeg har hjulpet en god del av mine informanter med å finne informasjon på internett, som for eksempel å lete etter en rimelig bruktbil. Jeg har også hjulpet med å se etter kulturskoler, og jeg har hjulpet med å navigere hjemmesiden til bomveiselskapet for å bestille brikke til bil.

Mye av mine informaners hverdag består altså ikke bare av rutiner, men også å lære seg spillereglene for et nytt og uvant samfunn. Når man skal lære seg disse spillereglene så hjelper det å ha mennesker rundt seg som kan lære en opp og vise en hvordan ting gjøres. En kan tenke seg at dette ville vært enklere for mine informanter dersom de hadde bedre kontakt

med nordmenn. Den rutinefylte hverdagen til mine informanter kan kanskje også være til hinder for å bli kjent med nordmenn da de muligens må bryte ut av rutinene sine for å gjøre dette.

Asylmottak

Selv om alle av mine informanter nå har en egen plass å bo tar flere opp hvor lenge de har bodd på asylmottak, og når de har gjort dette har jeg brukt å spørre om hvordan det var. Alle jeg har snakket med om dette har beskrevet tiden på asylmottak som tung og vanskelige. Mange påpeker at det verste er at man blir sittende fast i en situasjon der man bare kan gå rundt å vente og tenke på alt det negative som har skjedd og som kan skje.

Noen av de jeg har pratet med om dette har uttrykt at de skulle ønske de hadde hatt muligheten til å starte å arbeide mens de bodde på asylmottak, og at det i det minste kunne ha vært bedre tilrettelagt for at de skulle ha kunnet kommet seg ut og hatt muligheten til å være sosiale med andre enn de som bodde på samme asylmottak. Ikke minst har alle sagt at de hadde ønsket at de kunne ha fått avklart situasjonen sin tidligere. De har uttrykt at det å bo på asylmottak ikke er noe ordentlig liv.

Sarah var en av informantene mine som fortalte meg om hvordan det var å bo på asylmottak. Hun bodde på mottak i 1 år og 3 måneder. Hun opplevde at det var veldig kjedelig. «*Man sitter bare inne og venter og tenker, man har ikke noe å gjøre*» fortalte hun meg. Hun synes at man burde få arbeidstillatelse med en gang man kommer til Norge og sa at «*selv om man ikke får jobb kan man søke på jobber og i alle fall ha håp om at i morgen blir bedre*».

Da jeg snakket med Karim om asylmottak tok han opp hvordan det er i Sverige i forhold til her. Søsteren hans bor i Sverige og han forteller at der så får mottakene besøk fra blant annet skoler. Elever kommer for å prate med de som bor der forteller han. Han synes dette er et veldig bra tiltak som mangler i Norge. Videre forteller han at han synes mottakene her i Norge er forferdelige, «*de er som fengsel*». Han sier at man sitter dag ut og dag inn på et rom og ser på TV og han mener at folk blir gal av slikt. Det er ikke bare farlig for innvandrerne selv, men også for det norske samfunnet sier han. Det er ikke noe å gjøre på asylmottak og mange blir sittende der i flere år og venter på å få opphold eller avslag. Ventingen er det verste, verre enn å bli sendt ut forteller han. Det burde avgjøres mye raskere om man får opphold eller ikke slik at folk kan «*get on with their lives*». Han synes også det burde finnes tiltak for folk som bor

på asylmottak for å holde dem aktive selv om de skulle bli sendt ut. «*De burde i det minste kunne ha noen gode opplevelser og minner fra tiden i Norge, ellers er ikke livet på asylmottak noe ordentlig liv*» sier han.

Azzam fortalte meg at han syntes det var veldig hardt å bo på asylmottak. Han følte seg aldri trygg der fordi det var så mange spesielle mennesker og mange kunne virke aggressive sier han. Videre forteller han at han synes man burde få arbeidstillatelse før man får oppholdstillatelse fordi folk trenger å føle seg nyttige og han tror det kunne gjort asylmottakene tryggere. Han legger så til at han synes det burde være vanskelig å bli statsborger da han har møtt mange som er det, men som nesten ikke kan snakke norsk. Han synes folk burde kunne norsk og vite litt basiskunnskap om Norge før de kan bli statsborgere.

Masoud fortalte meg at han bodde ett og et halvt år på asylmottak, men påpekte at mange sitter enda lengre før de får vite om de kan bli eller om de må dra. Det er forferdelig sier han og forteller videre om at han har kjent to personer som fått mentale lidelser av å bo lenge på asylmottak. Det er ingenting å gjøre når man bor på asylmottak, man har ingen muligheter sier han. Man sitter bare hver dag og tenker og det er lett for negative tanker å komme når man ikke har noe annet å gjøre sier Masoud.

Det å bo på asylmottak er en tung start på skape seg et liv i et nytt land. Det er en tid som mine informanter ønsker at de kunne ha fylt med noe nyttig. Tiden på asylmottak oppleves som ekskluderende, ikke bare fra å bli kjent med nordmenn og få norske venner, men også fra hele samfunnet. Man får ikke arbeide og man få muligheter til å komme seg ut å være sosial.

Tid i Norge

Det er stor variasjon når det kommer til hvor lenge informantene mine har vært i Norge. Noen har bare vært her i litt over 1 år, mens andre har vært her i opp til 16 år. Hamid fortalte meg at han trodde at jeg ville få ulike svar på mine spørsmål fra de som har vært her 2-3 år versus de som har vært her i flere år. Han mener at de som ikke har vært her så lenge ikke har de erfaringene som de som har vært her lengre har, samtidig som at de kanskje ønsker å gi et bedre inntrykk ovenfor meg. Dette gjenspeiles også i mine notater. Jeg har opplevd at når jeg har snakket med mennesker som har vært her i kanskje bare 2-3 år så har ofte svarene jeg har fått vært mere optimistisk og positive til norsk samfunn. Svarene har også vært kortere og ikke like utfyllende.

Jamir var en av de som ikke har vært i Norge så lenge (3 år), og hos ham mener jeg å merke at samtalene har forandret seg over tid. Jeg opplevde samtalene våre som mere positive og optimistiske i starten av feltarbeidet. Etter hvert som jeg ble bedre kjent med han åpnet han mer opp og fortalte også om hendelser og situasjoner han har opplevd som negative. Etter hvert som han ble litt mere kritisk kommenterte han også at *«man kan ikke bare snakke om det som er bra, man må også snakke om det som er dårlig og kaste lys på det. Hvis ikke vil man aldri kunne forandre på det dårlige»*.

Kanskje kan dette ha sammenheng med noe som flere av informantene mine sa. Mange av de som har vært her en kort stund kommenterte at de var veldig takknemlige for at de får lov å bo i Norge og på ulike måter kommenterte de at de føler at de skylder Norge veldig mye.

Kanskje opplever de det da som vanskelig å være kritiske og kanskje er de også redde for at dersom de er kritiske at det vil gjøre livet deres vanskelig. Samtidig har det nok med erfaring å gjøre slik som Hamid sa. De som har bodd her lenger har flere erfaringer, også negative.

Det å være kritisk til det samfunnet man bor i og påpeke det man opplever som negativt ved det kan sees på som at man føler at man passer inn da det kan være et uttrykk for at man ønsker å gjøre noe man er en del av bedre for seg selv og for andre. Samtidig er det klart at de som har bodd i Norge lengre har hatt bedre tid på å tilpasse seg og bli vant til samfunnet. De er ferdige med voksenopplæring, kan det norske språket bedre og de har flere erfaringer med hvordan det norske samfunnet fungerer.

Rasisme

Jeg har brukt og spurt om hvordan deres opplevelse av nordmenn er, hva de synes om nordmenn og om de har noen formening om hva etnisk norske synes om dem. Jeg har fått en del generelle svar ut av dette fra de fleste. Som at *«de fleste nordmenn er snille»*, eller *«jeg tror nordmenn ønsker å hjelpe innvandrere»* og lignende. De fleste har også nevnt at noen nordmenn ikke liker dem og at de har opplevd at noen kan være rasistiske, men de fleste har da også sagt at *«det vil være gode og dårlige mennesker i alle land»*. Av og til har jeg dog fått noen enkelt historier der informanten har opplevd at noen har vært svært ubehagelige.

Sarah fortalte meg at da hun først hadde kommet til Norge og ikke kunne språket var hun med ei venninne ute på restaurant sammen med barna. De hadde sittet og spist da en litt eldre norsk mann kom bort til dem pekte på dem som om han hadde en pistol. Han hadde så sagt

«snart» på en ekkel måte forteller Sarah. Dette hadde hun opplevd som svært truende, spesielt siden hun ikke kunne språket og dermed følte at hun ikke kunne forsvare seg. Hun forteller meg så at dersom dette hadde skjedd i dag ville hun gått til politiet med en gang. Hun føler seg mye tryggere nå som hun kan mere om Norge og hun vet hva hun kan gjøre dersom noe slikt skjer.

Jamir fortalte meg også en historie om en gang han tok bussen. Bussen var veldig full så han satte seg ved siden av en annen passasjer. Denne passasjeren satt og leste avisa og da informanten min satte seg ved siden av ham hadde han tatt opp avisa og holdt den mellom ansiktet sitt og informantens som for å unngå å se ham.

Også Azzam har opplevd en ganske skremmende form for rasisme. Han fortalte meg at da han bodde på mottak var det en hendelse der noen fulle nordmenn hadde kommet inn på mottaket og ropt stygge ting om dem og til dem. Heldigvis var politiet der og arresterte dem med en gang. De hadde dog kommet tilbake senere å forsøkt å sette fyr på mottaket, men hadde nok en gang blitt tatt av politiet.

Mange av disse historiene viser en ganske direkte form for rasisme. Men jeg har også fått historier som mere indirekte har minnet noen av mine informanter på at de er «annerledes».

Azzam som kommer fra Syria tror at det å «passe inn» er enklere for ham enn de som har en mørkere hudfarge. Han har fortalt meg at han ved flere anledninger har blitt spurt om han er fra Spania eller Italia og lignende fordi folk synes han ser spansk eller italiensk ut. Han tror at utseende har mye å si for hvor enkelt det er å bli akseptert av andre.

Også Hamid tror at utseende har mye å si og fortalte meg at han tror at det er enklere for flyktninger som kommer fra andre steder enn Afrika å bli integrert. Han forteller meg at på grunn av hvordan han ser ut tror mange at han selger dop, og at flere ganger har blitt stoppet av folk som ønsker å kjøpe dop av ham. «*Men jeg selger jo ikke dop*» utbryter han og ler og rister på hodet. Han er veldig mørk med stor afro og han liker å kle seg i fargerike klær. Videre forteller han at noen ganger stopper folk for å ta blide med ham på grunn av håret hans og at han synes dette er ubehagelig.

Jeg pratet også med Masoud om rasisme. Han fortalte meg at bare noen nordmenn er rasister og at det finnes rasister i alle land. Selv har han opplevd rasisme i Norge, men også andre steder sier han. Videre forteller han meg om en hendelse da han var i Libanon. Han hadde vært på en matbutikk og noen tenåringer hadde kommet bort til han og tørket han med kleenex og latt som om de ble overrasket da fargen hans ikke gikk bort sier han og ler. Han opplever at rasisme er annerledes i Norge, det er ikke like direkte. Det er mere blikk og baksnakking og folk som av og til viker unna når han møter dem på gata forteller han og ler igjen. Han forteller så om det verste han har opplevd av rasisme i Norge. Det var av en full person på bussen. Denne personen hadde komme på bussen og sett Masoud som bussjåfør. Personene hadde så tatt av seg brillene og liksom sett på Masoud ekstra nøye og deretter utbryt «svarte faen» flere ganger og nektet å betale for bussturen eller gå av. Masoud hadde så ringt opp sjefen sin og fått beskjed om at politiet ville vente ved neste busstopp.

Slike hendelser som dette kan få en person til å føle seg som at de ikke «passer inn», eller at de ikke hører hjemme. Slik som Sarah sa om hendelsen i barnehagen, at det hadde minnet henne på at hun var annerledes og hun hadde fått utrolig hjemlengsel, selv om Norge er hennes hjem nå.

Rasisme, både direkte former og mere indirekte former virker klart ekskluderende på mine informanter. Til en viss grad virker det kanskje også avskrekkende når det kommer til å prøve å bli kjent med nordmenn og å få norske venner. For eksempel hadde Hamid fortalt meg at etter flere ubehagelige hendelser med nordmenn så hadde han senket forventningene sine. Og Masoud som fortalte at han syntes han fikk ubehagelige blikk fra sine norske kollegaer under lunsjpausene og derfor bestemte seg for å begynne å spise lunsj med Jamir istede.

Media

Rundt 1/3 av informantene har tatt opp media og hvordan det påvirker deres liv og integrering. De fleste som tar det opp opplever at media legger frem et skeivt bilde av innvandrere. Blant annet Rashid påpekte noe som plager ham med media i Norge. Han synes det legges for mye vekt på nasjonalitet når noen fra utlandet gjør noe galt, mens når de gjør noe bra snakkes det ikke om nasjonalitet eller de blir omtalt som «nordmenn». For eksempel når en fotballspiller som opprinnelig kommer fra utlandet, men spiller i en norsk klubb gjør noe bra så snakker media om han som han er en «nordmann». Men dersom en innvandrer gjør noe dårlig så påpeker media alltid at han er fra et annet land enn Norge forteller Rashid. «*Man*

hører for eksempel setninger som, 'mann i 20-årene med innvandrerbakgrunn' eller en 'mann i 30-årene opprinnelig fra Sudan eller Irak osv.'. Aldri bare som 'en mann i 30-årene'. Hvorfor har det noe å si hvor man er fra når man gjør noe dårlig, men ikke når man gjør noe bra?» utbryter Rashid. Slik mener han at media har stor innvirkning på integrering.

Azzam på sin side opplevde situasjonen i hjemlandet hans ble framstilt veldig feil av media og var redd for at dersom ingen fikk vite de faktisk forholdene så vil hjemlandet hans aldri få oppleve fred igjen. Azzam tok også opp saken om at noen nordmenn ikke trodde han og andre fra Syria var flyktninger fordi de så så velstående ut med klær og smarttelefoner. Han forteller at de ikke ble sett på som flyktninger fordi de ikke stemte overens med det generelle bildet folk har av flyktninger som utmagrede og fattige.

Da jeg pratet om media med Jamir fortalte han meg at man ikke må tro på alt man hører på tv eller internett fordi media kan male det bilde de selv ønsker. Som eksempel på dette brukte han Tom og Jerry. Han sier at folk sin favoritt er Jerry fordi media vil at det skal være slik. Men det er Tom sitt hus de er i og Jerry skaper masse problemer for Tom. Allikevel heier folk på Jerry fordi det er han som er «helten» sier Jamir.

Masoud tror media er opphav til mye av rasismen som finnes og til mange stereotypier. Han opplever at bilde mye av media gir av Afrika er av utsultede, fattige mennesker som bor i jungelen. Men dette stemmer ikke forteller han. Hovedstaden i Sudan, Karthoum, er en mye større by enn noen by i Norge med mange forskjellige typer mennesker. Men dette ser man ikke i media sier Masoud. Han synes media må bli flinkere til å fremstille et korrekt bilde av virkelighetene.

Ut ifra det mine informanter har fortalt er det klart at media har innvirkning på hverdagen deres og på integrering. Men de blir ikke bare «utsatt» for media, de bruker det også mye selv. Blant annet Azzam forteller meg at han synes internett er veldig nyttig for å finne informasjon, blant annet om Norge, og det er også muligheter for å bli kjent med nye mennesker via nett. Han sier at internett kan være både positivt og negativt, det kommer an på hvordan folk bruker det.

Mange av informantene min ser også mye film og på tv-serier noe som mange av dem bruker til å lære seg mere norsk. Blant annet Azzam og Hamid har fortalt meg at de kan lære mye språk og også om norsk kultur ved å se på TV. Jamir fortalte meg at han prøver å lese norske aviser for å følge med på hva som skjer i landet, men også for å øve på å lese norsk.

Informantene bruker også media for å følge med på hva som skjer i hjemlandet deres og for å holde kontakt med venner og slekt som ennå bor der. De har også vist meg tv-serier og musikkvideoer og andre typer media fra hjemlandet sitt. Blant annet viste Azzam meg arabisk X-factor og Idol. Både Azzam og Hamid har vist meg musikkvideoer og sanger fra deres hjemland.

Som vi har sett kan også media virke ekskluderende ved at det skaper stereotyper og det blir lagt frem informasjon om innvandrere som mine informanter opplever som feil. Media kan påvirke følelsen av om man «passer inn» eller ikke.

Følelsen av at man «passer inn» eller «ikke passer inn» kan ha mange årsaker. Det kan være at man føler seg ensom, det kan være at man føler at man stikker seg ut på en måte som oppleves som negativt av andre, eller det kan komme av små ting og hendelser som minner en på at en «hører hjemme» eller «ikke hører hjemme». Men det som virket å være aller viktigst for mine informanter for å «passe inn», og som de følte at de manglet var vennskap med etnisk norske. Nettverk og vennskap er tema som har gått igjen gjennom hele feltarbeidet. Når jeg og mine informanter har pratet om integrering, arbeid, skole, væremåter, eller språk, så har vi alltid kommet inn på det å ha kontakt med nordmenn og det å være «nære venner» med nordmenn som noe viktig, både for å lære seg språket, for å få arbeid, og for integrering. Det å ha venner er for mine informanter viktig både for å føle at de passer inn og føle seg nyttige. Men mine informanter opplever det som sagt som vanskelig å få nære venner som er etnisk norsk, noe de mener er på grunn av at det er vanskelig å komme i kontakt med nordmenn. Hvorfor det er vanskelig å komme i kontakt med nordmenn og ting som oppleves som ekskluderende har vi gått gjennom over. Men mine informanter opplevde også at «vennskap» betyr noe annet for nordmenn enn det gjør for dem. Så hva er egentlig vennskap?

Kapittel 6. Måter å forstå vennskap

Som vi har sett opplever mange av min informanter det som vanskelig å bli kjent med etnisk norske og å få venner som er etnisk norske. Rashid fortalte meg at han kom til Norge da han var 13 år. Han gikk på både ungdomsskole og videregående skole i Norge og fortalte meg at på den tiden hadde han mange etnisk norske venner, da de fleste i klassen hans kom fra Norge. Men etter videregående mistet han kontakten med disse. Deretter kom han inn i det sudanske miljøet og alle de han ser på som gode venner kommer nå fra dette miljøet. Dette er også noe jeg har observert selv. Jeg har ofte vært med Hamid, Jamir og Masoud ute på kafé og de er alle i den samme vennegjengen som består av sudanske menn. Masoud har tatt opp nettopp dette med at de sjeldent henger med andre enn hverandre. Han mener det er slik overalt og sier *«dersom du går ut og setter deg på en kafé eller en restaurant vil du se hva jeg snakker om. Nordmenn sitter med nordmenn og innvandrere sitter med innvandrere»*. Det Masoud sa ble enda tydeligere da Hamid tok meg med på en restauranten som er drevet av Karim. Både Hamid og Karim forteller at da restauranten ble startet håpet de at det skulle bli en møteplass for etnisk norske og mennesker med innvandrerbakgrunn. Men det har det ikke blitt forteller de. Det er nesten aldri etnisk norske innom. De fire gangene jeg var der selv møtte jeg bare mennesker med innvandrerbakgrunn.

Gjennom feltarbeidet virket vennskap å være et av de viktigste temaene for mange av mine informanter og som de ofte snakket med meg om. Mange av mine informanter har påpekt at de mener at vennskap er viktig for integrering, men at det er vanskelig å bli kjent med nordmenn og at det er vanskelig å få norske venner. Flere har også fortalt meg at de opplever at vennskap betyr noe annet for dem enn det gjør for mennesker som kommer fra Norge. Jeg har spurt alle mine informanter om de har noen nære etnisk norske venner de ser på som «nære venner» og alle har svart nei. Blant annet Karim som kommer fra Irak har sagt at de tror dette rett og slett har å gjøre med kulturforskjeller når det kommer til hva et vennskap er. Han mener at det å være «venner» i Norge er noe annet enn det å være venner i Irak. *«Nære venner er nærmere i Irak enn i Norge»* forteller han meg. For eksempel i Irak dersom man blir syk eller trenger hjelp vil de som er nære venner hjelpe deg med alt, selv om det er vanskelig eller de er opptatte med noe sier Karim.

Hvorfor er det slik? Hvorfor opplever mine informanter at vennskap er «*nærmere*» i Irak, eller Sudan, eller Syria enn de er i Norge? For å få en forklaring på dette kan det være fruktbart å se på hvordan samfunn har utviklet seg i en historisk kontekst. I boken *Kulturforståelse; en nøkkel til vår internasjonale samtid*. (1993) gjør Jan Brøgger rede for noen sentrale sider ved menneskesamfunn for å vise noen viktige sammenhenger mellom samfunnets organisasjon og menneskers personlighet og væremåte. Disse sidene som han kaller dimensjoner i samfunnets organisasjon er følgende;

«1. Den første, og trolig viktigste dimensjonen er slekten. Den har til alle tider og i alle kulturer vært et bærende element. Men slektens betydning er ikke den samme i alle kulturer, heller ikke hva som *er* slekt. I noen samfunn tar den organisatoriske tenkningen sitt utgangspunkt i slektssamfunnets virkelighet. Det er slekten som utgjøre hovedmodellen for tenkning omkring sosiale relasjoner. I andre samfunn, som vårt eget (det norske), er det mellommenneskelige forhold uavhengig av slekten som er hovedmodell. Vi kan kalle den organisasjonsmodellen. Vi kan omtale slektens dimensjon som familisme. Graden av familisme later til å være avgjørende for hva slags samfunn man får.

2. Den andre dimensjonen er den ledende befolkningsgruppes sammensetting og særtrekk. Med dette forstår vi her de samfunnsgrupper som spiller en særlig viktig rolle i administrasjonen av samfunnet, og utnyttelsen av dets resurser... Vi kan kalle de ledene befolkningsgrupper *eliter*» (Jan Brøgger, 1993: 14).

Men hvordan er måten man ser på slektskap i ulike samfunn viktig for hvordan man forstår vennskap? Brøgger (1993) skriver at i det opprinnelige menneskesamfunn var et samfunn av slektninger. I de små grupper av jegere og sankere, som utgjorde de første samfunn, var alle i slekt med hverandre gjennom avstamning eller slektskap. Da mennesker på grunn av jordbruk ble fastboende var jorden i utgangspunktet slektens eiendom, eller med antropologiske betegnelser, stammens og klanens. Ethvert medlem av klanen, som er en underordnet del av stammen, har rettigheter til jorden i kraft av sitt slektskap med klanens eller stammens grunnlegger. Videre skriver han at på grunn av dette var det viktig å kjenne sin slektslinje. I stammesamfunn vil alle medlemmer kjenne sine aner, og de fleste vil være i stand til å ramse opp forfedre i minst syv ledd bakover skriver Brøgger. De fleste «moderne» mennesker vil til sammenligning sjelden kjenne sin egen tippoldefar i slektslinjen. Med framvekst av statssamfunn vil stammetilhørighet, eller familismen, vanligvis svekkes. Mens lederskapet i de tradisjonelle stammesamfunn ofte ble utøvet av et eldsteråd av slektninger, vil man i statssamfunn få et lederskap rekruttert på andre premisser ifølge Brøgger. Slektskapsbasert lederskap blir byttet ut med lederskap basert på blant annet utdanning, altså en form for byråkrati. Det slektskapsbaserte organisasjonsprinsipp blir erstattet med et system basert på

avtale. Blodsbåndet er ikke lenger bestemmende, men tilhørighet til et fellesskap etablert gjennom kontrakt. Blodsfellesskap blir erstattet med et juridisk fellesskap (Brøgger, 1993: 18,20).

Videre skriver Brøgger at dette organisasjonsprinsippet er i sin mest avanserte form utviklet i vestlige samfunn, men er i dag blitt et mønster for de fleste samfunn i verden. Den moderne stat, slik den har utviklet seg i den vestlige verden, har i stor utstrekning eliminert slektskap som organisasjonsprinsipp, og erstattet det med kontraktsbestemte institusjoner. Fordi det synes å være en nær sammenheng mellom denne typen organisasjon og en effektiv administrasjon og produksjon, blir det i dag sett på som en av forutsetningen for modernisering. Den vestlige sivilisasjon viser seg i et sammenlignende perspektiv å stå i en særstilling når det kommer til avviklingen av slektslinjen. I ulike former er slektslinjen fortsatt et bærende element i blant annet det arabiske samfunn. Noen av de kulturelle forskjeller mellom de vestlige og de øvrige samfunn har sin rot i dette forhold (Brøgger, 1993).

Denne overgangen fra en samfunnsorganisasjon basert på slektskap til en organisasjon basert på kontrakt omtaler Brøgger som en overgang fra *Gemeinschaft* til *Gesellschaft*. Han skriver at selv om disse begrepene mister noe av sin betydning oversatt kan vi kalle *Gemeinschaft* for landsbysamfunn og *Gesellschaft* for storsamfunn. Et av hovedkjennetegnene ved et *Gemeinschaft* er at menneskene ikke bare kjenne hverandre personlig, men har full oversikt over hverandre og dertil er knyttet sammen i et nettverk av ytelser og motytelser. (Brøgger, 1993).

Det er flere årsaker til at denne overgangen fra samfunn organisert ut i fra slektskap til samfunn bygget på kontrakt, eller med andre ord fra *Gemeinschaft* til *Gesellschaft* fant sted. Brøgger peker på både kristendommen, og da spesielt protestantismen som ble utbredt i nord-vest Europa, og på økt pengebruk som årsaker til denne utviklingen. Han forklarer at både penger og kristendommen økte fokuset på individualitet og autonomi. Kristendommen gjennom fokus på blant annet selvdisciplin, puritanisme og kjærlighetsekteskapet, og pengebruk ved at det ga mennesker større uavhengighet fra hverandre (Brøgger, 1993).

Pengeøkonomien har til alle tider hatt en revolusjonerende effekt på de mellommenneskelige forhold skriver Brøgger. Grunnen til dette er åpenbar. Penger muliggjør en ny oppgjørsform som trer i det forsinkede byttes plass. Mens det forsinkede bytte forutsette stabile

partnerforhold, gir pengeøkonomien en annen frihet. Gjennom det kontante oppgjør frigjøres den enkelte fra det forsinkede byttes stabile sirkler. Varer og tjenester løses fra sitt nære forhold til personer. Dette forutsetter imidlertid markeder (Brøgger, 1993: 25).

Videre skriver Brøgger at den franske sosiologen Emile Durkheim så på arbeidsdeling som en av hovedgrunnene til landsbysamfunnets og familismens fall. Det som vi her har omtalt som *Gemeinschaft*, omtaler han som mekanisk solidaritet og tenkte med dette på den direkte, medmenneskelige kontakt mellom mennesker som ikke var etablert i spesialiserte roller. De hadde ikke interaksjon med hverandre som kjøper og selger eller som håndverker og kunde, selv om det kunne hende at de også spilte disse rollene i forhold til hverandre. Men det var da alltid innenfor rammen av det totale fellesskap. Om de unntaksvis var henholdsvis kjøper og selger, var de seg også sine andre rolle bevisst. De opptrådte med andre ord ikke ovenfor hverandre i spesialiserte og avgrensede roller. Det kunne derfor ikke trekkes noen klar grense mellom rollen som nabo og hjelper ved høyonn og husbygging, eller som långiver i en krisesituasjon. Brøgger skriver at Durkheims mekaniske solidaritet er kjennetegnet av det som blir kalt multiplekse roller – menneskene samhandler som hele personer og det tas hensyn også til de roller som ikke spilles i øyeblikket. I storsamfunn har mennesker ofte samhandling i ganske spesialiserte roller og ofte uten å ha kunnskap om hvilke roller ens motpart kan ha i andre sammenhenger. Man møtes med andre ord ikke som hele personer, men så å si renspliller den rollen som er gjeldende i øyeblikket. Denne ulike struktureringen av de sosiale situasjoner har virkninger både på omgangsform og bevissthetsnivå i henholdsvis landsbyfellesskap og storsamfunn. Durkheim kalte fellesskapet i storsamfunn for organisk solidaritet. Han refererte ikke da til konkrete menneskelige situasjoner, men til det forhold at mennesker i storsamfunn utgjør et samarbeidende fellesskap uten direkte kontakt. Dette er en følge av arbeidsdeling (Brøgger, 1993: 26,27). Akkurat dette kan ha sammenheng med noe som en av mine informanter fortalte meg. Jeg hadde akkurat møtt Rashid på Karims restaurant og vi hadde pratet en stund i spillrommet da vi kom inn på temaet «vennskap». Jeg spurte ham om han syntes det var vanskelig å bli kjent med mennesker i Norge og han fortalte meg at han opplevde at for at mennesker skal bli kjent i Norge må de først ha en unnskyldning for å bli kjent. Det er ikke nok at man bare ønsker å være venn med noen, man må ha noe til felles *før* man kan bli venner, som for eksempel at man jobber på samme sted. Men selv om man er venner på jobb er det ikke sikkert man er venner i fritiden forteller han. «Arbeidsvenner» er ikke nødvendigvis også de vennene du er med på fritiden. Masoud fortalte meg også noe lignende. Han fortalte meg at han kjenner mennesker fra jobben sin som

han er «vennlig» med prater med når han er på jobb, men som han aldri omgås ellers, derfor er de ikke hans virkelige venner. Hans virkelige venner er de som er som Jamir, som alltid hjelper han dersom han trenger noe. Det kan ut i fra dette virke som at mine informanter synes det er vanskelig å finne mennesker som møter dem som «hele personer».

I følge Jan Brøgger er nord-vest Europa i en særskilt posisjon når det kommer til hvordan området har utviklet seg fra et samfunn basert på Gemeinschaft til et Gesellschaft, spesielt i sammenheng med hvordan vi forstår individualisme eller autonomi, noe som også har blitt diskutert i tidligere kapitler. Brøgger skriver at i den arabiske verden har ikke familisme mistet like mye betydning i det moderne samfunn som det den har i det vestlige samfunn. En av de viktigste forutsetningene for den vestlige individualismen og forståelsen av autonomi er avviklingen av slektslinjens betydning. En tilsvarende forutsetning finner man ikke i den arabiske verden. En av grunnene til dette er Islam skriver Brøgger. Der kristendommen, og spesielt protestantismen, var på siden til kjærlighetsekteskap og satte dette i sentrum for familien – noe som førte til større vektlegging av dyadiske forhold – er Islam på siden til slektskapet. Det finnes derfor i den muslimske verden ikke noe som tilsvarer det kristne tabu mot søskenbarneekteskap. Det kan derimot være ønskelig. Den langsiktige effekten av denne praksisen er at slektens eiendom vanskeligere blir spredd på ubeslektede hender. Denne praksisen er en av grunnene til at slektslinjen ennå er et dominerende element i det arabiske samfunn, spesielt farslinjen. Gjennom ekteskap blir kvinnen knyttet til mannens slektslinje. De rettigheter som før ekteskapet ble forvaltet av hennes far og hennes brødre, blir som en del av ekteskapsinngåelsen overført til hennes ektemann. Men det er viktig å huske at vår egen forståelse av andre kulturer finner sted på bakgrunn av vår egen, sterkt individualistiske kultur mener Brøgger. I samfunn som ikke har avviklet familismen i samme grad som samfunn i nord-vest Europa, er det ikke det enkelte individ, men slekten som er det sentrale (1993: 182, 184).

Jorunn Solheim skriver i sin artikkel «Bringing it all back home» (2016) at den nordvest europeiske familie- og husholdsstrukturen danner særegent og globalt unntak som sosialhistorisk formasjon. Hun skriver at i 1965 publiserte den britisk/ungarske demografen John Hajnal en artikkel hvor han beskrev en spesifikk historisk form for giftermål som han kalte det vest-europeiske ekteskapsmønsteret (Hajnal 1965 gjengitt i Solheim 2016: 9). Viktige kjennetegn ved dette mønsteret var at både kvinner og menn giftet seg forholdsvis sent, at paret bosatte seg neolokalt, og at en betydelig andel personer forble ugifte gjennom

hele livet skriver Solheim. Dette ekteskapsmønsteret er senere blitt videre utforsket og analysert som et uttrykk for en særegen familiemodell, i hovedsak avgrenset til Nordvest-Europa, og med røtter tilbake til førindustriell tid. Det spesielle med denne familiemodellen er at husholdet er basert rundt et enkelt ektepar. Hvert hushold kan bare inneholde ett gift par, og betingelsen for å gifte seg er at man har opparbeidet seg nok ressurser til å etablere eget hushold. Et annet viktig kjennetegn er at barn og ungdom tidlig må ut av husholdet og tjene til livets opphold på egen hånd. Kjernefamilien er altså ikke en moderne oppfinnelse skriver Solheim. I det nordvestlige Europa har hushold basert på små enkeltstående kjernefamilier tvert imot vært det normale lenge før den moderne tidsalder. Denne historiske familiemodellen har viktige implikasjoner. Den viktigste er at den allerede i førmoderne tid setter ekteskapet og kjernefamilien i sentrum framfor kollektiv patriarkalsk kontroll og lineær slektskontinuitet. At det gifte paret utgjorde en selvstendig økonomisk enhet, betydde at avhengighet av slekt og utvidet familie var mindre enn i andre typer slektsamfunn. Dette førte til en større grad av autonomi. Videre skriver Solheim at denne familiemodellen som er bygd opp rundt et gift par, og som har sirkulasjon av mennesker mellom ulike hushold, skiller seg tydelig fra det vi kjenner fra andre førindustrielle bondesamfunn. Disse husholdene består stort sett av flere generasjoner og har mer slektslinjebaserte, oftest patriarkalske, familiestrukturer, hvor det unge paret innlemmes i ektemannens utvidede familie. I slike systemer giftes kvinner bort i tidlig alder, ekteskap arrangeres av og mellom slektsgrupper, og det unge parets autonomi innenfor slektsgruppen er liten. Svært få personer forblir ugifte gjennom livsløpet, og husholdet er som regel basert på nære slektskapsrelasjoner uten innslag av «fremmede» (2016: 10). Hvilken organiserende betydning slektskap har i ulike samfunn vil påvirke hvordan familien fungerer, og hvem som blir sett på som familie.

Hierarkiske familier innebærer en annen strategisk situasjon med andre relasjoner mellom familiemedlemmene enn familier der medlemmene ideelt sett er egalitære som i den nordvest europeiske familiemodellen Solheim skriver om. Denne hierarkiske familiemodellen er utbredt blant mange migrantfamilier og de inngår ofte i større hierarkiske slektsstrukturer som har innflytelse over den enkelte familie skriver Engebriksen og Fuglerud (2009). Hierarkiske familier representerer på sett og vis det ideologiske motstykket til forestillingen om det autonome individet. Her er forholdet mellom individ og samfunn løst ved det som kan betraktes som en ideologisering av kollektivet – samfunnet – på bekostning av individet. Forestillinger om familie, slekten og den etniske gruppen som bærende elementer i samfunnet, som den enkelte underkaster seg for det felles beste, virker som en «naturlig»,

selvforklarende og disiplinerende kraft. En slik «naturlighet» forsterkes når den enkelte, familien og «samfunnet» taler med en tunge. Slik blir maktstrukturene legitimert ved henvisning til det felles beste ifølge Engebrigtsen & Fuglerud (2009: 149).

Uansett hvor i verden mine informanternes familie er så virket det som noe som var viktig for alle. Sarah, Heba og Khadija fortalte meg alle tre at mesteparten av fritiden deres gikk med på å være sammen med barna sine hjemme og på ulike aktiviteter. Jamir fortalte meg at han lever for barna sine og alt han gjør her i Norge er for at de skal få et godt liv. Han er opptatt av å bruke mye tid sammen med barna sine og å gjøre aktiviteter sammen med dem, som å spille musikk og fortelle dem historier. Når vi snakket om familie så fortalte jeg han også om min familie og han virket positivt overrasket over hvor mye tid jeg tilbringer med familien min. Jeg fortalte ham at jeg ofte brukte å reise hjem for å møte dem selv om jeg nå bor i en annen by. Han fortalte meg da hvor bra han synes det er, og at han har inntrykk av at alt for mange i Norge bor alene og at han tror veldig mange er ensomme på grunn av det. Han synes mennesker i Norge sitter hjemme alene for mye og han tror det har en negativ innvirkning på samfunnet. Også Hamid fortalte jeg om familien min og han hadde en lignende respons som Jamir. Han fortalte meg at familie er viktig og at det er viktig at de i familien tar vare på hverandre. Han fortalte meg også at han synes at jeg er en «*spesiell nordmann*» som er så mye med familien min. Ut i fra dette virker det som at mine informanter har en opplevelse av at familie er mindre viktig i Norge og for etnisk norske enn det er for dem, og de ser på dette som noe negativt heller enn positivt. I ideologien om det autonome individet som er uavhengig fra slekt og familie, en ideologi som blir fremstilt som den «riktige» i diskursen om integrering av innvandrere i Norge, oppnås autonomi gjennom løsrivelse fra «gruppen» eller familien og andre verdier som «frihet» og «likestilling» sees på som om de kan oppnås gjennom en bestemt form for autonomi. Men løsrivelse fra familien og denne typen autonomi blir ikke av mine informanter først og fremst sett på som en måte å oppnå frihet på, men som en måte å bli ensom på.

På en annen side viser Signe Howell og Marit Melhuus i sin bok *Blod – Tykkere enn Vann? Betydninger av slektskap i Norge* (2001) at betydningen av slektskap og familie i Norge muligens ikke er så ubetydelig som man skulle tro. De viser flere eksempler på hvordan slektskap fungerer i Norge, og det som virker å være av størst betydning er blodsbandet. De som er i slekt er de som har «samme blod», altså som rent biologisk sett kan sies å være i slekt. Melhuus og Howell viser blant annet til familiebedrifter og familiegårder for å

eksemplifisere den betydningen slektskap har for mange i Norge. Det var viktig for både de i familiebedrifter og de på familiegårder at virksomheten fortsatte innenfor familien. For eksempel hadde en av eierne av en familiegård giftet seg på nytt. Den nye konene hans hadde en datter fra før av. Han så på henne som sin egen, bortsett fra når det kom til å arve gården. Nettopp på grunn av dette hadde han ikke adoptert henne som sin egen – slik at en av hans barn som deler «blodsband» med ham arver gården. Melhuus og Howell viser også at slektskap i visse situasjoner er noe som forsøkes å konstrueres der det originalt ikke finnes, blant annet når det kommer til adoptivbarn. De viser hvor viktig det var for foreldre med adoptivbarn å for eksempel ta barnet med til steder der foreldrenes forfedre stammer fra for å gi barnet røtter i deres slekt. Det kunne virke som at for foreldre med adoptivbarn ble slekt enda viktigere enn for andre familier. Det ble noe som trenges å vises frem og vektlegges ekstra mye og dermed konstrueres (Howell & Melhuus, 2001). Dette forsterker det som ble sagt i kapittel en, nemlig at forståelsen av autonomi som er gjeldene i Norge ikke representerer faktiske forhold, men heller hvordan mange mener at ting *bør* være (Gressgård, 2005).

Det finnes mange ulike modeller for hvordan slektskap fungerer i forskjellige deler av verden, og hvilken betydning det har for hvordan samfunnet er organisert varierer. Men hvordan slektskap fungerer og hvilken betydning det har påvirker hvordan man forstår verden rundt seg.

Brøgger skriver at slektskap bare er viktig så lenge det har en funksjon. Dersom det mister sine funksjoner vil det heller ikke ha samme betydning (1993). Slekten og familien har mistet mye av sin funksjon i Norge gjennom at institusjoner som skolen, NAV, lånekassen osv. har tatt over mange av dens tidligere oppgaver. Men samtidig, som Howell og Melhuus viser, har slektskap fortsatt noen funksjoner i Norge, og er for mange en viktig del av hverdagen (Howell & Melhuus, 2001). Slektskap har altså ikke fullstendig mistet sin rolle i Norge og den individualismen og autonomien som vektlegges så sterkt i diskursen om integrering av innvandrere i Norge er heller en ideologi enn realitet for mange etnisk norske.

Som Engebrigtsen og Fuglerud påpeker finnes det flere måter å forstå autonomi på og ut i fra mitt feltarbeid så virker det ikke nødvendigvis som at autonomi er sterkere hos etnisk norske, men at de har en annen forståelse, eller opplevelse, av det enn mange av de med innvandrerbakgrunn. Den viktigste årsaken til dette er kanskje at «selvet» forstås ut i fra ulike premisser. De to ulike organene for kontroll vi har diskutert tidligere er stat og slektskapsgruppen eller den etniske gruppen. Den ene, staten, åpner opp for autonomi gjennom indirekte kontroll, som ikke oppleves som like sterk som mer direkte kontroll – men med mindre mulighet for innflytelse på de som utfører kontroll. Den andre, slektskapsgruppen, åpner opp for autonomi gjennom med direkte kontroll, men med større mulighet til å påvirke de som utfører kontroll. Dette betyr ikke nødvendigvis at autonomi blir sterkere eller svakere under den ene eller andre formen for kontroll, men at opplevelsen av autonomi blir *annerledes*. Familisme utelukker ikke autonomi. Autonomi oppleves på ulike måter (Engebrigtsen & Fuglerud, 2009). Jeg har som sagt inntrykk av at en del av mine informanter synes at nordmenn er for private. Noen av de jeg har snakket med blant annet Karim og Jamir har lagt skylden på teknologi og mener at telefon, data og nettbrett tar opp for mye av tiden til folk, noe de synes er trist. Jamir fortalte også at han opplevde at det i Norge er mye vanligere enn i hans hjemland for mennesker å flytte hjemmefra i en ung alder og å da bo alene, noe han opplever som negativt. Han tror som sagt at dette fører til at mennesker i Norge blir mere ensomme. Flere av mine informanter har kommentert hvordan de opplever at nordmenn er mere innesluttet enn de er vant til. De har kommentert hvordan de synes det er merkelig at naboen ikke hilser, eller er villig til å hjelpe med barnepass. De har fortalt meg hvordan de synes det er trist at mennesker på bussen ikke prater med hverandre med mindre de er kjent fra før og hvordan mennesker de har møtt på byen i helgene ikke ville ha noe å gjøre med dem dagen etterpå. For å illustrere forskjellene i væremåter for meg har mange av informantene tatt opp nettopp dette med å være venn med sin nabo. Azzam syntes det var så merkelig at den første gangen han møtte sin nabo så hilste de på hverandre. Men ved senere anledninger når de møttes i forbifarten hilste aldri naboen på han. Til slutt bestemte han seg for å spørre naboen hvorfor det var slik, og naboen hadde sagt at i Norge er det ikke vanlig å hilse på folk man bare er «bekjent» med, men at det ikke var noe problem for han dersom Azzam ønsket å hilse på ham.

Masoud forteller også om naboen sine og hvordan han syntes deres oppførsel var veldig merkelig. Han fortalte meg at han hadde hatt sine naboer på besøk og han lagde mat til dem. De pratet og han syntes at alle hadde det koselig, men neste dag da han hadde sett dem og

hilst på dem hadde de ikke hilst tilbake. Dette syntes han var både merkelig og ubehagelig. Han forteller videre at i sitt hjemland spiste han alltid sammen med noen, men etter at han kom til Norge begynte han å spise alene. Han syntes dette var veldig trist i starten, men at han har blitt vant til det. Han sa; «*Før kunne jeg aldri spise alene, det var utenkelig. Nå jeg spiser jeg alene ofte*».

Som sagt kan det virke som at mine informanter ser på den formen for autonomi som mange nordmenn lever etter mer som et hinder enn som noe positivt og frigjørende. De opplever at denne autonomien gjør mennesker ensomme samtidig som det fører til at det blir vanskeligere å blir kjent med hverandre. Ensomhet kan også oppleves som en restriksjon.

Så hvordan har ulike forståelser av slektskapets betydning påvirket forståelsen av hva vennskap er?

Brøgger skriver at økt fokus på autonomi og større uavhengighet fra hverandre og slekten legger bedre til rette for dyadiske forhold, med andre ord et eksklusivt forhold mellom to mennesker. Selv om dyadisering nær sagt alltid har forekommet, har slike forhold under den mer kollektive livsform som et landsbyfellesskap dårligere betingelser. Tosidige forhold virker ofte utfordrende på kollektiver, trolig fordi det kan gi inntrykk av en slags konspirasjon mot fellesskapet. Det ligger i kollektivets vesen at det vil utøve kontroll over den enkelte skriver Brøgger (1993). Dette kan vi se et eksempel på i Brøggers bok om Nazaré, *Pre-bureaucratic Europeans: A study of a Portuguese fishing community* (1989). Han gjorde feltarbeid i en landsby i Portugal der familismen ennå råder sterkt. Det var et samfunn basert på maternalisme, der kvinnens slektslinje var den gjeldende. Menn flyttet inn til kvinner ved ekteskap og bodde med hennes utvidede familie. Tosidige vennskskapsforhold mellom menn ble her sett på med misnøye og tvil (1989).

I Norge og nært beslektede land har ikke lenger familie, naboer og venner den samme rent praktiske betydningen som tidligere. Man er ikke lenger materielt avhengig av hverandre. Byråkratiet i ulike former har overtatt mange av de oppgaver som man tidligere måtte løse gjennom naboskap. Det er gjennom markedet vi får tilfredsstilt de fleste av våre behov. Dette skulle gjøre oss mer fremmede for hverandre og gjør nok også det på noen måter. Men det har også ført til at man kan risikere en større grad av fortrolighet. Det lyder paradoksalt, men det er likevel et faktum at nettopp fordi vi betyr så lite for hverandre i rent materiell forstand, kan

vi etablere de nære vennskapsforhold som er karakteristisk for vestlig kultur. Derfor kan man kanskje kalle vennskapsforhold i nord-vest europeisk middelklassekultur for luksusforhold (Brøgger, 1993: 56).

Ut i fra dette kan vi si at på grunn av at familismen og slektskap har mistet mye av sin betydning, og den forståelsen av individualitet og autonomi som råder i Norge, så er forståelsen av hva vennskap handler om annerledes for mange etnisk norske i forhold til hva det betyr for mange med innvandrerbakgrunn. For mange med innvandrerbakgrunn er familisme sterkere og slektskap har en mer organiserende virkning. Dette kan bety at vennskap i en større grad blir sett på som et forhold der man er avhengige og ansvarlige for hverandre på flere områder enn hva det blir sett på som av mange etnisk norske. På grunn av dette kan de med innvandrerbakgrunn oppleve at venner i Norge ikke er like nære som venner fra deres hjemland, fordi man har ikke det samme ansvaret for hverandre. Som Brøgger skriver så kan det at man i Norge ikke er like materielt avhengig av hverandre lenger føre til at man kan risikere mer ovenfor sine venner og dermed skape et dypere forhold (1993). Men for mine informanter oppleves det motsatt. En ettermiddag jeg pratet med Karim fortalte han meg at han hadde vært på språkkafé, og der hadde han møtt en eldre norsk mann. De hadde endt opp med å prate om hvordan Norge var i «gamle dager». Videre forteller Karim meg at ut i fra det den eldre norske mannen fortalte så ligner vennskap i Irak mere på slik vennskap var i Norge før. Han forteller meg at da han ennå bodde i Irak hadde en av hans venner mistet huset sitt. Det hadde blitt ødelagt. Da kom alle hans naboer sammen og hjalp han å bygge opp huset på nytt. Dette ville ikke skjedd i Norge i dag mener Karim, men det kunne ha skjedd før i tiden. Han forteller meg også at han tror at en av grunnen til at vennskap er så annerledes i Norge fra mange arabisk land er på grunn av teknologi. Han synes at folk i Norge er veldig opptatte av teknologi og at det gjør folk mindre sosiale og mer opptatte av seg selv.

To av mine andre informanter, Jamir og Hamid nevner at når noen man kjenner er blitt syk er de vant til at man drar hjem til den syke vennen og passer på ham/henne gjennom for eksempel å lage mat til ham/henne. Dette opplever de at er veldig uvanlig i Norge. De har inntrykk av at etnisk norske ikke stiller opp for sine venner i samme grad som mennesker fra deres hjemland gjør.

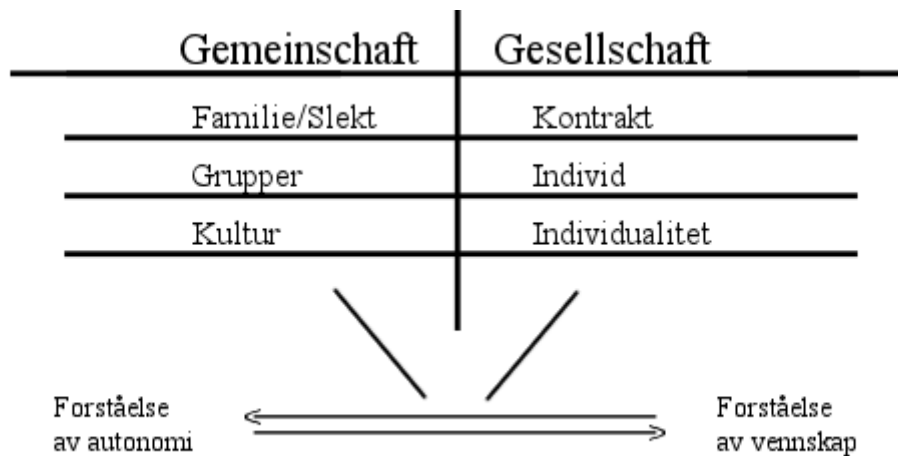
Sarah fortalte meg om forholdet til naboen sin som var en noe eldre norsk mann. Da hun ennå var forholdsvis ny i Norge og ikke kjente mange fant hun seg en kveld i en situasjon der hun trengte noen til å passe barna, men hun hadde ikke noen å spørre. Så hun bestemte seg for å spørre naboen. Problemet var at han ikke svarte da hun ringte på, selv om hun kunne se at han satt inne i stua og så på TV. Hun var helt sikkert på at han hørte at hun ringte på. Dette syntes hun var veldig merkelig da hun var vant til at man kunne spørre naboen om hva som helst fra hjemlandet.

Hamid fortalte meg at ofte når man møter noen ute på fest og blir kjent med dem der, vil de aldri snakke med en igjen dagen etterpå. En gang han hadde møtt noen og blitt med dem nachspiel. Han følte selv at de kunne bli gode venner, men dagen etterpå da han hadde ringt for å prøve å avtale å møtes igjen hadde han ikke fått noe svar og de hadde ikke ringt ham tilbake. Han synes dette er utrolig merkelig, og han forteller meg at han opplevde det som sårende.

For mine informanter kan det virke som at vennskap oppleves som nærere og dypere dersom man *er der mer* for hverandre. Med andre ord så handler nære vennskap i større grad om å være avhengige og ansvarlige for hverandre. Samtidig opplever de etnisk norske som mere ensomme fordi vi ikke *er der* for hverandre i samme grad som mine informanter synes venner bør være.

For å oppsummere kan vi si at den overgangen fra Gemeinschaft – samfunnsorganisasjon basert på familie og slektskap - til Gesellschaft – samfunnsorganisasjon basert på kontrakt - som har skjedd i nord-vest Europa, og i Norge, har ført til en bestemt forståelse av hva autonomi og vennskap er. I diskursen om integrering av innvandrere i Norge blir autonomi som sagt sett på som at det oppnås gjennom løsrivelse fra familie, slekt og gjerne kultur. Slektskapets og familiens betydning og forståelsen av autonomi henger så sammen med forståelsen av hva nære vennsksrelasjoner er. I samfunn der familie og slektskap er viktigere og har en større organiserende funksjon blir vennskap sett på som «dypere» dersom man er mer ansvarlige for hverandre og mer avhengige av hverandre, men det kan bli sett på som en restriksjon for autonomi i en norsk kontekst. Mens i samfunn der organisasjonen er basert på kontrakt blir vennskap sett på som dypere der man er uavhengig av hverandre og dermed kan risikere en større grad av fortrolighet i vennsksrelasjonen og dette kan bli sett på som å styrke autonomi i en norsk kontekst. En måte å forstå vennsksrelasjoner på

påvirker så en måte å forstå autonomi på, samtidig som en måte å forstå autonomi på påvirker måten man forstår vennsksrelasjoner på.

I samfunn der slektskap og familie ikke har en like stor organiserende kraft blir autonomi sett på som oppnådd gjennom løsrivelse fra familie og slekt, og vennsksrelasjoner blir sett på som nære der man er uavhengig fra hverandre. I samfunn der slektskap og familie har større organiserende kraft kan autonomi heller forstås ut fra avgjørelsesprosessen i seg selv og ikke den handlingen det tas en avgjørelse om, og vennsksrelasjoner blir sett på som nære der man er mere ansvarlige og avhengige av hverandre.

Hvorfor vennskap er viktig

Brøgger skriver at vennsksrelasjoner er viktige for å utvikle og realisere seg selv. Gjennom samtaler med andre oppdager og utvikler man hvem man selv er (1993). For mine informanter er vennskap viktig for å ha noen å stole på, for å ha noen å støtte seg til, noen som kan hjelpe en når man er syk eller som kan hjelpe en med å lære seg språk. Det er også viktig for å unngå å føle seg ensom. Mange av disse behovene tilfredsstiller de gjennom vennskap med andre som også har innvandrerbakgrunn. Likevel påpekte de manglende vennskap med etnisk norske som et problem.

Hamid var den av mine informanter som det virket aller viktigst for å få norske venner. Han fortalte meg at han mener at Norge er et av de vanskeligste landene å bli kjent med folk i. Han fortalte meg at mange av hans venner har fått opphold i Frankrike og bor der. Minst en gang i året bruker han å dra på besøk til dem og forteller at når han har vært der har han opplevd at

innstillingen til innvandrere og integrering i Frankrike er mye mere åpen. Han sa at «*når du kommer til Frankrike og får opphold er du fransk med en gang, slik er det ikke i Norge*». Videre forteller han at i år er det egentlig meningen at hans venner fra Frankrike skal komme til Norge og besøke ham. Men han er ikke sikker på om han egentlig vil at de skal komme, for han føler ikke at han har noe å vise dem. Han forteller at vennene hans i Frankrike har mye større nettverk der enn hva han har her. De har noen å være sammen med. De har noe å gjøre på fritiden. Selv synes han at han blir sittende hjemme mye mer. Noen ganger er han ute sammen med sine venner som kommer fra Sudan, blant annet Jamir og Masoud. Når han ikke er på jobb er han noen ganger på trening, ellers så er han for det meste hjemme og ser film eller tv. Det blir klart at han ikke føler at dette er nok. Han forteller meg at han ønsker å ha venner som ikke bare er fra hans hjemland eller som også er innvandrere, og at når han bare er sammen med vennegruppen sin fra Sudan hele tiden så føler han seg «*stuck*». De gjør bare det samme hver dag forteller han, og at dersom han bare skal være sammen med dem så kommer han seg ikke noen vei. Da ender han også opp med å bare gjøre det samme hver dag, som er å dra på kafé å prate med hverandre og så være hjemme når de ikke er på jobb.

Situasjonen som innvandrere gjør at vennsksapsrelasjoner til nordmenn kan sees på som strategisk viktig for skaffe seg ressurser, ikke bare i form av sosial mobilitet, men også i form av kunnskap om det samfunnet man lever i, kunnskap som andre innvandrere nødvendigvis ikke kan bistå med (Engebriksen & Fuglerud, 2009). Akkurat dette kan være en av grunnene til at mange av mine informanter nevner vennskap med etnisk norske som en viktig forutsetning for integrering. For å bli «*integrert*» må man nødvendigvis lære seg spillereglene for det samfunnet man lever i. Her kan man kanskje sammenligne innvandrere med antropologer som drar ut på feltarbeid. En feltarbeider må lære seg spillereglene for det samfunnet han skal gjøre feltarbeid i dersom han skal være i stand til å forstå hva det er som foregår. Dette gjøres ofte gjennom å observere og samhandle med andre og deretter «*herme etter*» slik et barn gjør når det vokser opp og lærer om omverdenen, og feltarbeidere har ofte blitt sammenlignet nettopp med barn i denne sammenhengen. For antropologen som er ute på feltarbeid er de relasjoner, ofte nære relasjoner, til andre mennesker kritisk for den kunnskapen han får tilgang til. Derfor er det å bli tatt imot av mennesker som er villige til å være antropologens venner meget viktig, og her er det bare snakk om et feltarbeid. For innvandrere er det snakk om selve livet.

Mine informanter hadde alle ulike strategier for å skape seg et liv i Norge og for å passe inn. Noen la vekt på å tilpasse sin oppførsel mens andre la vekt på å bli akseptert for den man er. Noen vil ta videre utdanning i Norge mens andre fokuserer på å jobbe, enten gjennom NAV eller på egen hånd. Men det som virket å ha størst innvirkning på deres strategier var vennskap med nordmenn, eller da mangelen på vennskap med nordmenn. Å få kontakt med nordmenn gikk for alle igjen som vanskelig, men som viktig for integrering og for dem personlig. Alle mine informanter har prøv å gå kontakt med nordmenn og å få norske venner. Noen virker å ha gidd opp dette, mens andre ennå prøver.

Litteraturliste

Brøgger, Jan (1989):

Pre-bureaucratic Europeans: A study of a Portuguese fishing community. Oslo: Norwegian University Press, 1989

Brøgger, Jan (1993):

Kulturforståelse; en nøkkel til vår internasjonale samtid. Oslo: Damm, 1993

Engebriksen, Ada & Fuglerud, Øyvind (2009):

Kultur og Generasjon. Tilpassingsprosesser blant Somaliere og Tamiler i Norge. Universitetsforlaget, 2009.

Gluesing, Julia C. (2012):

«A Mixed-Methods Approach to Understand Global Networked Organizations». I D. Douglas Caulkins og Ann T. Jordan (red.) *A Companion to Organizational Anthropology.* Wiley-Blackwell 2012.

Gressgård, Randi (2005):

«Hva mener regjeringen med flerkulturelt mangfold?» i *Nytt Norsk Tidsskrift* 1/2005

Howell, Signe & Melhuus, Marit (red.) (2001):

Blod – Tykkere enn Vann? Betydninger av slektskap i Norge. Fagbokforlaget.

Lien, Inger-Lise (1986):

Sosialkontorets plass i innvandrernes problemløsningsrepertoar: delrapport fra prosjektet; Sosial omsorg og integrering – To sider av samme sak? Oslo: Institutt for samfunnsforskning, 1986

Solheim, Jorunn (2016):

«Bringing it all back home – familien som generativ kulturell formasjon i det moderne». I *Norsk antropologisk tidsskrift* nr. 01, 2016. Institutt for samfunnsforskning, Oslo.

Spradley, James. (1980):

Participant Observation. New York: Holt, Rinehart and Winston

Stokke, Christian (2005):

«Unlearning White Superiority. Consciousness-raising on an online Rastafari Reasoning Forum». Thesis submitted for the Cand.polit. degree. Department of Social Anthropology. University of Oslo, April 2005.

Stokke, Christian (2012):

«A Multicultural Society in the Making. How Norwegian Muslims Challenge a White Nation». Thesis for the degree of Philosophiae Doctor. Trondheim, December 2012. Norwegian University of Science and Technology. Faculty of Social Sciences and Technology Management. Department of Social Anthropology

Stortingsmelding nr. 17 (1996 – 1997):

Om innvandring og det flerkulturelle Norge

Stortingsmelding nr. 49 (2003–2004):

Mangfold gjennom inkludering og deltakelse. Ansvar og frihet.

Wadel, Cato (1991):

«Feltarbeid som runddans mellom teori, metode og data» i Wadel (red.) *Feltarbeid i egen kultur*, 1991. SEEK Flekkefjord .

Wikan, Unni (1995):

Mot en ny norsk underklasse: Innvandrere, kultur og integrasjon. Oslo: Gyldendal, 1995

Wikan, Unni (1996):

«Fattigdom som opplevelse og livskontekst: Innsikt fra Deltakende» i Odd Wormnæs (red) *Vitenskap - enhet og mangfold*. Oslo: ad Notam Gyldendal.

Østerberg, Dag (1977):

Sosiologiens nøkkelbegreper og deres opprinnelse. Oslo: Cappelen.

gjengitt i Store Norske Leksikon

<https://snl.no/integrering>

hentet; 12.06.2016